

DURKHEIM EMIL

Irta: HORT DEZSÓ

A francia szociológus rendkívüli hatású életének három nagy állomása van: a társadalomtudomány módszeréről, a vallás kezdeti formáiról s a morális nevelésről írott művei. Mert az első nagyobb munka: a munkamegosztásról szóló, bármily jellemző is írója szellemi alkatára, voltaképp még csak az utkeresést, az egyéni stílus és mondanivaló kialakulását jelenti. Durkheim akkor lesz Durkheim: a francia társadalomtudományi gondolkodás Descartesja, akinek iránymutató elvei ma is élő és alakító valóságok, amikor 1894-ben megjelenteti *Les règles de la Méthode sociologique* című művét.

I.

E módszertani, helyesebben szociológiai-ismeretelméleti mű legfontosabb eredménye a „faits sociaux“: a társadalmi tényvilág meghatározása.

Durkheim is, mint minden a szó való értelmében pozitivista gondolkodó elsősorban arra törekedett, hogy meghatározza és elhatárolja érdeklődésének tárgykörét: a valóságnak azt a részét, mely felé rendszerező, összefüggéseket és törvényszerűségeket kutató figyelme fordult. S e tárgyakat: a szociális tényvilág végső gyökerét a társas élet szabályai-ban, előírásaiban, parancsaiban találta meg, melyek meghatározzák és irányítják az egyén cselekvését, melyek szinte, a fizikai világ tárgyaihoz hasonlóan, áthatolhatatlan sűrűségű közegeként veszik körül. *Nous sommes agis plus que nous agissons* — írja egyik késői művében s e nehezen fordítható mondat körülbelül azt jelenti, hogy akkor is mikor szabad akaratunk szerint cselekedni látszunk, rajtunk kívül álló erők cselekedtetnek bennünket... Ezeknek az erőknek a rendszeres feltárására törekedett.

E „fait social“-nál, mely nemcsak a durkheimi, hanem az egyetemes társadalomtudományi ismeretelmélet egyik rendkívül fontos problémája, mindenekelőtt hangsúlyoznunk kell, hogy merőben félreismeri az Durkheim gondolatrendszerének lényegét, aki a faits sociaux-ban valami materiális tényezőt keres. Durkheim soha, egy pillanatig sem hagyta figyelmen kívül a társadalmi tényvilág szubjektumhoz kötött jellegét — azt, hogy a társas tények valójában csak a társadalmiasult egyesekben — „en nous et par nous“ — léteznek, akkor és úgy éppen, hogy az egyeseket valaminő magatartásra buzdítják vagy kényszerítik. Nem feledte, hogy az „egyház“, az „iskola“, a „szokás“, a „törvény“, a „vérbeli vagy a szomszédos közösség“ csak annyiban valóságok, amennyiben emberek megélik őket: szerintük élnek; hogy e társas tények élettartama és alakító hatalma ugyan lényegesen hosszabb és nagyobb, mint az egyéni életé, de azért mégis csak az egyén igenlésével válnak valósággá és nélkülü-

puszta szavak, halott sémák, ideális — csak éppen nem létező árnytipusok... Ám vajjon képes-e az egyes ember, kérdi Durkheim, a maga élő cselekvésének parányi hatósugarával átfogni egy közösség valamennyi életszabályát? Nem tekinthetjük-e épp az egyessel szemben egy társadalom szabályait és törvényeit (s e szabályok szervezett csoportjait: az intézményeket) úgy, hogy azok időnként mintegy szolgálaton kívül állanak? Hogy róluk az egyes ember, pillanatnyilag nem tud, mert nem éli meg őket s amelyek így nem élnek benne és általa? Nem ép ezek az életszabályok és intézmények vannak-e az egyes gyors és tűnő cselekvésmódjaival s a benne közvetlenül élő parányi részletszabályokkal szemben tulsúlyban? Mikor és hányszor lesz életében például a földjét mivelő paraszt cselekvő tagja az államnak, hívő-e máshol, mint a templomban, mi köze a szellemi kultúrához? Ha pedig úgy van, mintahogy kétségtelenül úgy van, hogy a társadalom életszabályai valójában az egyesén kívül léteznek s csak akkor válnak az egyesre nézve iránytadókká, ha hatókörükbe lép, nem nyilvánvaló-e, hogy a társadalom törvényeit és intézményeit nem az egyes akarata élteti; hogy épp megfordítva e szabályok és intézmények tekinthetők úgy, *mintha* (az „Als ob“ filozófia érdekes elméletének egy pompás példája) az objektív létezés egy magasabb, az egyéni élet változó és muló körein tulmenő életvalóságát képviselnék...

Igaz, hogy ez az „alsob“ filozófia a durkheimi mondatok során gyakran abszolút igenlő formában jelenik meg. Az öngyilkosságról szóló műben olvassuk például, hogy a „társadalmi tendenciák... éppoly reális erők, mint akár a kozmikus erők, ha más is a természetük; éppúgy kívülről hatnak az egyesre, ha más utakon is...“ Bizonyos, hogy ma már: néhány évtizede tartó szakadatlan eszmélkedés eredményeképpen nem írunk le oly merészen e mondatot, mint Durkheim tette 1897-ben, mikor megjelent a *Le Suicide*. De a figyelmes olvasó már a több, mint negyven év előtti fogalmazásból is kiérzi, hogy Durkheim itt csak az új utakra lendülő gondolat új hangsúlyával fejezi ki magát; hogy valójában nem gondolt és nem is gondolhatott itt sem másra, minthogy a társadalom élő törvényei és intézményei hatalmas feszültségű potenciális energiákhoz hasonlíthatók, melyek cselekvő energiákká változnak, mihelyt az egyes ember hatókörükbe lép...

Azok az életszabályok, melyek egy „istentisztelet“ hívőinek lelkében élnek s így e hívők magatartását irányítják, nincsenek természetesen érvényben a „vendéglő“-ben vagy a „kártyá“-nál. Az iskola nem futballmeccs, a műhely nem szalon. Az orvos vagy az ügyvéd vagy a tanár vagy a színész a legtöbbször magánember, családapa, turista, hívő vagy szabadgondolkodó is — és mindez természetesen csak látszólag egyszerre, valójában csupán egy-egy, hosszabb vagy rövidebb, fontosabb vagy kevésbé fontos szakaszán az egyéni életnek. Egy ember csak egy ember, akinek muló állapotai a társas élet szövevényében egészen parányi hatósugarúak. Nem is tudna élni, ha nem volna képes akaratát, figyelmét, cselekvésmódját az élet zajló óceánjának egy parányi pontjára irányítani. De vajjon, ha az óceán vízcseppekből áll is, nem több-e hasonlíthatatlanul, mint a vízcsepp? S nem óceán-e a társadalom a vízcseppnyi egyes ember kis köreihez, muló és változó állapotaihoz és megéléseihez képest? Nem szükséges-e hát az egyesén kívül keresni a társadalom lényegét? S nem volt-e szükséges e nagysúlyu megismerés különös erejű hangsúlyo-

zása ép Durkheim idejében, mikor Gabriel Tarde s a többi pszichologizáló „szociológusok“ az ember ősi ösztöneiben s néhány atavisztikus magatartási formában (utánzás!) keresték a társadalom alkotó és alakító megnyilatkozását? Nem kellett-e velük szemben a szellemi harcok teljes fegyverzetével: rendszerező és kifejező művészetének minden elánjával fellépni és leszögezni, hogy nem a pszüché adottságai, hanem az előírások és intézmények teszik a szociális élet döntő valóságát — előírások és szervezett csoportjaik: az intézmények, melyek éppugy befolyásolják a társadalmassult ember magatartását, akár a materiális külvilág erői, mihelyt hatósugaruk az egyén életében aktívává válik: mihelyt az egyes ember oly irányú cselekvésbe kezd, mely az ő hatókörükbe tartozik. S nem volt-e szükséges épp Durkheim idejében, az atomizált Franciaországában ez a hangsúly, hogy egyénfeletti erők alakítják az egyesek életét, hogy ők képezik a társadalmi lét, a személytelen parancs potenciáját — a parancsot, melynek engedelmség jár minden körülmények között és minden kérdés nélkül, nem az egyéni haszon és jóézés utilitárius értelmében, hanem abban a bizonyosságban, hogy jó és célszerű, mert a közösségi életre hasznos, így vagy úgy cselekedni; s hogy ezért e parancsokat egy magasabb hatalom írta és írja elő — még arra az esetre is, ha az egyesre muló jellegű kárt hoznak vagy ép' az egyéni élet feláldozását követelik tőle...

Nem oly könnyű persze a durkheimi életműnek ezt a szinte legjellegzetesebb részét, mely az epinali rabbinus fiát: az „írás“, az isteni eredetű jog szellemi ivadékát oly nagyon jellemzi, megérteni. Csak akkor juthatunk a „fait social“ közelébe, ha tudjuk, hogy Durkheim módszertani és ismeretelméleti megállapításaival — a maga lelki alkatának benső parancsa szerint — a társas élet alaptényének maradandó jellegét akarta kiemelni — azt a „durée“-t, mi nélkül nincs maradandó életvalóság. És kétségtelen, hogy ez sikerült is neki.

II.

Mi tehát a „társadalom?“

Már az enciklopédisták tudják: „une manière ordinaire d'agir“: a cselekvés közös, szokásos, rendszeres formája... S ha a durkheimi iskola egyik kiváló képviselője, a Sorbonne szociológusa: René Maunier Szociológiai Bevezetőjében — a descartesi precizitás, a comtei gondolatgazdagság s a durkheimi szociológiai pillantás e kis remekművében — a társadalmi jelenségvilág végső lényegét a közös szokásokban, cselekvés és magatartásmódokban látja, melyekhez az egyén igazodik, mert elő vannak számára írva („des usages communes obéis et sanctionnés“), úgy majd kétszázéves francia megismerést fog pompás stílusa acélkeretébe.

Az enciklopédistáktól Maunierig azonban Durkheimen át vezet az út. Mert Durkheim kutatta a társadalmi közös cselekvés gyökereit, a közös magatartás alapfeltételét, s ő emelte e szankciót — sokszor szinte prófétai ihlettel — új transzcendentális magasságokba: Van valami körülöttünk, írja, valami nagy és bonyolult realitás, melynek erőit éppugy csak hatásaikban érezzük, mint a fizikai vagy tárgyi környezetét. Valami, ami éppugy nélkülözhetetlen a társas élethez, akár a levegő a fizikaihoz. Valami életadó közeg, mely tiszta és átlátszó és mégis áthatolhatatlan sűrűségű, mely óv és melenget s amely büntet is... Minél kezdetibb fokon

áll a közösség, annál egységesebb és egyetemesebb erejű, minden életnyilvánulást átfogóbb e fluidum...

Durkheim egyik művét, mely 1912-ben jelent meg s a vallásos élet elemi formáiról szól, épp e kezdeti szociális kényszer beható vizsgálatának szentelte. A *Les formes élémentaires de la vie religieuse* azon a fokon tárja elénk a társadalmi jelenségvilágot, mikor még egy a szabály, mely szerint a csoportos cselekvés alakul, a közös cselekvés, melynek csoportalakító formáját szabályok írják elő s a csoport, mely a szabályt és cselekvést garantálja; azon a fokon, mikor a „totem“ egykép jelöli a közösség nevét, változatlan cselekvésformáját és életszabályait, melyeket a közület még emberfeletti eredetűnek és hatalmunak tisztel; mikor a *Régles-Comportements-Groupments* hármas szociális tényvilágát még a kezdetleges vallás öntudatlan eszméi és halálhozó szankcióval ellátott ritusai fogják egységbe.

Bennünket ez összefüggésben nem érdekelnek a „totem“ sajátos megjelenési formáival foglalkozó néprajzi kutatások, melyek Durkheim figyelmét hosszú éveken át lekötötték. Sokkal lényegesebb vonást szolgáltat a gondolkodó szellemi portréjának megrajzolásához az a tipikusan durkheimi- vagy helyesebben talán: az a tipikusan francia társadalom-és történelembölcseleti megállapítás, hogy a *totem fokán álló társas csoport eszmekészletét is ugyanaz a logikai művelet alakítja, mint akár a legmagasabb tudományos eszméket*. A logika, olvassuk a *Les formes élémentaires* 340. és következő lapjain, a fogalomalkotással egyidős. „Nincs olyan történelmi korszak, melyben az ember a zavar és ellentmondás krónikus állapotában élt volna... A tudomány valóságmagyarázatai, persze, „igazabbak“, mert módszeresebb, ellenőrzöttebb megfigyelésen és vizsgálaton alapulnak, de lényegükben nem különböznek a primitív gondolkodás valóságmagyarázataitól.“ Mert ha a primitív magát (toteme szerint) kengurunak tartja s a napról azt hiszi, hogy madár, csak hirtelen és elhamarkodottan, minden megfigyelés nélkül azonosít. Am nem azonosítunk-e mi is, midőn a meleget mozgásnak, a fényt az éter hullámzásának nevezzük és minősítjük? Nem egyesítünk-e mi is vélt benső összefüggés kötelékével külsőleg merőben különböző, heterogén elemeket? A lényegen nem változtat, hogy a mi azonosításaink jobb, valóságosabb megfigyeléseken alapulnak, hogy a mi „igazságaink“ türelmesebben megfigyelt és meggondoltabb szempontok szerint csoportosítanak...

Durkheim tehát nem fogadja el Lévy-Bruhl megállapításait az *illogikus* primitív gondolkodásról.

Lucien Lévy-Bruhl — a *Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures* s a *Mentalité Primitive* című művek ismert szerzője — ugyanis az eszme és fogalomalkotás egy egészen sajátos, a mai logikától eltérő formáját vélte felfedezni a szociális fejlődésnek azon fokán, mikor az eszmélő még nem tud különbséget tenni a természetes és természetfeletti, az objektív és szubjektív, a valóság és az álom között; mikor még minden határ szétfolyó és minden egyesülhet és lehetséges. Ezt a szerinte még logikátlan fejlődési fokot — „ou tout se mêle et tout participe a tout...“ — nevezte Lévy-Bruhl (jobb szó híján, mint maga is hangsúlyozza) a *participáció* fokának... Durkheim sem hagyja természetesen figyelmen kívül a „participáció“ ilyirányu értelmét, csak azt vonja két-

ségbe, hogy a gondolkodás e kezdeti foka még ne volna logikus. Durkheim szerint a legkezdetlegesebb eszmei művelet is logikus kapcsolás eredménye: különbözőnek látszó elemek kapcsolása vélelmezett benső összefüggések szerint. Igaz ugyan, hogy a primitív gondolatvilágban eszmeileg kapcsolt tények nem felelnek meg a valóságos összefüggésnek. Igaz, hogy az ember nem kenguru vagy egér s a nap nem madár; igaz, hogy (Lévy-Bruhl egyik híres példáját említve) az árnyék nem úgy tartozik az emberhez, mint a lehelet vagy a vér. Ám mindez csak azt jelenti, hogy a kapcsoló értelem, fejlődésének kezdeti fokain, még nem rendelkezik elegendő tényleges tapasztalattal, s hogy másfelől az egyszer igaznak vélt összefüggések revíziójára nincs még lehetőség, mert a kezdetleges közület féltékenyen őrzi hagyományos elképzeléseit és szent igazságokként örökíti őket nemzedékről nemzedékre. Valójában azonban a participáció sem más, mint ahogy Marcell Mauss, Durkheim leghűbb famulusa és szellemi örököse, hangsúlyozza, mint a logika alapműveletére: az azonosításra való törekvés: „un effort pour identifier“.

Azt hisszük, nem férhet hozzá kétség, hogy Durkheim álláspontja a helyes. Mert hiszen, ha a primitív nem volna képes a logikus eszmeműveletre s nem tudna csoportosítani tényleges összefüggéseket is, nem volna képes arra sem, hogy akár a leggyámoltalanabb szerszámot készítse magának s valamikép, ha mégoly szegényesen is, ellássa magát. A primitív is logikus, csak ép nem tud a logikájáról, mert nem érdeklik a kis és mindennapos tények és igazságok, mert nagy és távoli csodák kötik le „figyelmét“ — olyan történések, amiket még nem figyelhet meg ténylegesen, amikről csak éber (rendkívül éber) képzelete ad neki számot.

René Maunier is megállapítja ezt a maga rendkívül tömör és kifejező stílusában: már említett Szociológiai Bevezetőjében olvasunk rossz, a helytelen megfigyeléseken alapuló eszmei kapcsolásokról, mikor még a képzelet fojtja meg a megfigyelést... ou l'imagination étouffe trop souvent l'observation... Hasonló eredményre jut Charles Blondel, a nemrégiben elhunyt kiváló társadalom-pszichológus is, mikor egyik halála után megjelent cikkében a primitív gondolatvilágban is elválasztja a misztikus-religiózus képleteket, melyeket a közület a maga végső kérdéseire ad feleletül s amelyeket ezért szent és érinthetetlen igazságokként kezel, s azokat a tényleges tapasztalatokat, melyeket az egyes a maga kis és mindennapi munkája nyomán, javarészt persze még öntudatlan, fogad és alakít, melyek tehát a jószágtermelő (vagy technikus) magatartást irányítják. Csak annyiban mond ellent Blondel, nagyon helyesen, Durkheim tulzón monista felfogásának, hogy a kezdet tényleges megismeréseit nem a vallásos elképzelések szövevényéből vezeti le, hanem a vallásos képzelettől merőben különböző megfigyelések eredményeinek tartja.

III.

Durkheim életművét egy nagy gondolat fogja össze: a szociális haladás, a társadalom végül is, minden akadály ellenére is győzelmes haladásának hite — az a nagy vízió, mely beragyogja fényével a francia szociológus-filozófusok írásait: a XVIII. század enciklopédistáitól Condorcet, Saint Simon és Comteon át a ma is élő és virágzó Durkheim iskoláig. „La loi supérieure du progrès de l'esprit humain entraîne et domine tout“: Az emberi szellem haladásának fensőbb törvénye ural min-

dent... Condorcet hűséges tanítványa, a csodálatosan élő és modern Saint-Simon adja az elvet Comtenak tovább, akitől Durkheim veszi át a legteljesebb, a legösszefogóbb: filozófikus pillantással.

Ez a hit vezeti a *De la Division du Travail* szerzőjének tollát, mikor a munkamegosztásban: az egymás szükségleteinek kielégítésére dolgozók növekvő s egyre tudatosabb együttműködésében véli felefedezni a társasélet első és legbiztosabb garanciáját. Ez a meggyőződés kutatja már a vallás elemi formáiban is a közösségi érzés s a valóságot rendező gondolat első csiráit — azokat a logikus alapsejteket, amelyekből, évezredek során, kivirágzott a modern tudomány. Ez pillantja át a szellem országutját a kezdetleges vallások végső feleleteitől az egyéni génusz felismeréséig, melyek ugyan az egyéni zsenialitás felszíkrazó csillagutján keletkeznek, de mégis, minden idegszálukkal a közösség szellemi közkincsének humuszából merítik és ujtják életerejüket. S a társadalom szinte orgánikus haladásának hite szól a *morális nevelés s a laikus morál* durkheimi tanából is.

E „laikus morál“ az az alakuló fait social, az az ideális társadalmi lény, melynek Durkheim legérettebb figyelmét szentelte, melynek megvilágítására legmélyebb és legátfogóbb, sokszor az igazi bölcsélet magaslataig emelkedő gondolatai szolgálnak. A posthumus *Éducation morale* a nagy gondolkodó legszebb műve.

Mert az a szolidaritás, az a társadalmi „kohézió“, melyet a munkamegosztás hoz létre, nem elégithette ki a *Division du Travail* szerzőjét. Bármily lényegesnek találta is Durkheim (e könyvében még kétségtelenül Spencer utjait követve) a munkamegosztás által létrehozott különbözőség és egymásrautaltság erkölcsi hatásait — úgy hogy szinte kategorikus imperativuszként állította fel a munkamegosztás alaptételét: „Mets-toi en état de remplir utilement une fonction déterminée“: Tedd magad képessé, hogy hasznosan végezhess el egy meghatározott tevékenységet —, nem felelte Durkheim azt sem, hogy a munkamegosztás által létrehozott szolidaritás alapja mégis csak a közös érdek, hogy addig tart ezért csupán, amíg az érdek, s hogy valójában akkor is mesterséges, „mechanikus“, marad a munkamegosztás s a szolidaritás, mikor külső formáját tekintve már fejlett, messzeágazó, szinte „orgánikus“ összefüggésű. Saint-Simon és Auguste Comte tanítványa, szellemi filozófiájuk és társadalomszemléletük örököse, tudta jól, hogy a legfejlettebb munkamegosztású társadalom is atomizált, labilis, a legcsekélyebb megrázkódásra részeire bomló, ha nem tölti el szellemi egységgel és nem lelkesíti egy érzés, egy gondolat; hogy nincs más valóban álló, külső veszélyekkel nyugodtan szembenéző közös alap, mint a szellemi — az a „spiritualité croissante“, az a növekvő szellemiség, melyről Comte gyakran beszél s amelynek legsúlyosabb törését a mi társadalmunkban Durkheim épp abban látta, hogy nem egyenlő fejlettségű társas életünk különböző területein: hogy a technikai alkalmazásban például már a felhők közt jár, azokban az összefoglaló és iránytadó válaszokban azonban, melyek a legdöntöbben befolyásolják az egyén lelki és gondolatvilágát, még nem jutott túl a sokezeréves kezdeteken... Ezért nem volt Durkheim számára nagyobb és méltóbb feladat, mint a kettő: a technikai tudás s a morális öntudat, a részletes ismeret s az összefoglaló szintézis összehangolása, harmóniája: Az orgánikus munkamegosztással dolgozó társadalom tech-

nikai fejlettségéhez illő hit és lelkesülés — ez a Durkheimi laikus morál.

...Már voltak századok, mikor az embernek embertársaihoz való viszonya lépett az erkölcsi érdeklődés s ezzel a morális nevelés előterébe. Mikor az volt a bűn, amit az ember embertársaival szemben elkövetett. Mikor a közösségi élet mindennapjai — „les vrais devoirs sont quotidiens“ — a kis célok és kis reménységek szentesültek... A kereszténység is ilyen hangsúlyosan emberi, ilyen emberséges célokat szentesítő vallás: Istene az emberiség üdvéért adta véréét. „A kereszténység azt vallja, hogy az az ember legfőbb kötelessége Istennel szemben, hogy teljesítse embertársaival szemben való kötelezettségeit.“ ...Ám, ha az emberséges erkölcsi parancs nem nélkülözhetette *eddig* a vallási szankció erejét és méltóságát, elkövetkezett az az idő, mikor e nélkül is meg kell élnie és állnia; mikor nem lehet számára más felsőbbség, mint a racionális belátás, melynek nincs szüksége misztikumra, emberfeletti hatóerők megszemélyesítésére, a végtelen és kiszámíthatatlan előtt térdre kényszerülő félelemre, mert látja és egyre jobban látja, a társas életben éppugy, mint a fizikai világban, az összefüggéseket, miket az ember, egy ember sem hagyhat figyelmen kívül. La personne humaine n'échappe point au monde et à ses lois: Az ember nem menekülhet a világ törvényei közül s ha megkísérli — öntudatlan vagy tudatos és bűnös akarattal — előbb-utóbb eléri a büntetés. Nincs más kényszer és nincs más szabadság. Pascal híres mondatát, hogy „a jobb erkölcs a jobb gondolkodás“, az örök francia logika e néhány száz évvel későbbi fia így fogalmazza: „C'est la pensée qui est libératrice de la volonté...“ A dolgok összefüggésének ismerete adja a lélek, az akarat, az emberi szabadság méltóságát... Ki nem látja, hogy menetelünk, egyre nagyobb aktivitással és öntudatossággal, a végtelenbe vesző cél felé. Nincs és nem lehet más igazi és emberséges lelkesülés... S ez a tiszta racionális belátás, ez a „nudité rationelle“, a maga lélektani és társadalomtudományi felismeréseivel szükségkép elvezet addig, ami a célja és ideálja minden mitológikus-vallásos parancsnak is: a közösségi együttélés biztosításáig — addig az „équilibre complexe“-ig, addig az egyetemes és átfogó egyensúlyig, melynek benső harmóniája átárad az egyesre is, mert hisz az egyes ember lelkileg és szellemileg mindenkor a körülötte folyó közösségi élet szülötte és neveltje. Ha ez a közösségi élet időszerűtlen és egyenetlen, az egyén lelki és szellemi élete is egyenetlen, labilis, benső harmónia nélkül való. Nincs lelki egyensúly megingott társadalomban. Az egyéni célok harmóniája mindenkor a harmonikus társadalmi viszonyok eredménye, empirikus s egyben erkölcsi igazolása. S minél fejlettebb a társadalom, minél több tudomása van örök és el nem mozdítható összefüggésekről, annál méltányosabb, egyetemesebb, tudatosan kollektivebb is... A szocializmus sem egyéb így voltakép — s e valóban nagyszabású racionális monizmus hangsúlyozza is ezt minden kínálkozó alkalommal — mint a racionális belátás szükségkép elkövetkező és szükségkép győzelmes foka: „Mert az az igazságtalanság jellegzetes vonása, hogy nem a dolgok természete szerint való, hogy nem észszerű“.

*

Aki érzi a morális dolgok élő erejét, írja Durkheim az *Éducation morale* lapjain, az a szív melegségével tud róluk beszélni — s e meleg melegengető, közölhető... et la chaleur est communicative... Valami egészen

sajátos, szemérmes pátosz önti el aranyfényével a durkheimi stílus csúcsait. S e csúcsokon — e XIX. századi feltétlen optimizmusban a mi sötétbe borult világunk számára is van valami meghatározó és vigasztaló. A tudományba vetett hitnek valóban nem lehetnek Hióbjai és Jeremiásai. De a tudomány durkheimi méretű bajnoka se láthat mindent pozitív biztossággal. Durkheim se látta az osztályharc valóságát vagy legalábbis nem akarta látni (Marcell Mauss említi róla, hogy abszolút ellensége volt minden harcnak, az osztályharcnak is; s hogy a szociális változást és haladást csak úgy akarta, ha abból az egész társadalom hasznot lát, nem csupán egyes frakciók) s az osztályharc valóságának, e súlyos fajtáknak számbavétele nélkül akart a „morális dolgokról“ beszélni. Nyilvánvaló, hogy nem tudhatott, hogy hite utópia maradt csupán, melyet nem igazoltak a tények, s hogy a durkheimi „la morale“ éppúgy üres kategória, melyet el kell tölteni a történelmi valóság tartalmával, akár Kant kategórikus imperativusza.

Durkheim a múlt század közepén született az elzászi Epinalban s úgy élte le életét 1917-ben bekövetkezett haláláig, hogy egyre növekvő hír, tekintély és szeretet övezte valóban tiszteletreméltó személyét. Az a pillantás, mely elmozdithatatlan sziklatömböknek látta a társadalom parancsait és előírásait s nem akart ismerni más változást, csak azt, amit a lassan alakuló élet porlasztó és fejlesztő erői hoznak létre, csak egy stabilis korban s csak egy harmóniában eltöltött élet valóságsszemléleteként keletkezhetett. Az Éducation morale szerzője nyugodt haladó és bizó korszak kimagasló személyisége volt. Azóta sziklákat görgettek el az események és földrengések szaggatták fel a talajt...

Ha Durkheim alkotó ereje teljében érte volna meg e változásokat, nagyszerű valóságérzéke a kezesség rá, hogy dinamikusabbá, benső feszültségeket és veszélyeket feltáróvá emelte volna tanát.

G Y E R E K E K

Irta: NAGY ISTVÁN

Kitavaszkodott, mint máskor. Dimitrét és Alexet befogták disznópásztornak a gazda malacai mellé. Volt belőlük vagy husz. Kiverték őket a hátrába. Dimitre az öccsével korahajnalától csillagragyogásig a szabad mezőkön kódorgott nagyapja elnyűtt bocskorában s agyonfoltozott, megkurtított ruháiban. Verte őket az eső, a jég és az éhség. Különösen Dimitre éhezett sokat. Nem egyszer, amíg a száz felé iramódott malacok után futkosott, azalatt öccse mind felfalta a kettőjük számára tarisznyáit malmaligát. Mikor megkérdezte tőle, most már aztán ő mit egyen, az csak nézte a földet s egykedvűen ismételte:

— Még jól se laktam.

Nem tudott rá haragudni, olyan fájdalmas egyszerűséggel mondta. Csak annyit válaszolt:

— Látszik, hogy kisebb vagy, Alexe.

— Kisebb, de erősebb, — gyult ki hirtelen az öccse szeme. Igaza is volt. Hamar letépette a bátyját, ha összekaptak. Dimitre tudta azonban, hogy ha egyszer úgy istenigazában megerőltetné magát, ő is oda tudná te-

remteni. Valahányszor lihegve feltápáskodott győzedelmes öccse alól, újra megismételte:

— Azért mégis csak te vagy a kisebb, Alexe.

Aztán nyargaltak a birkózás alatt szétszéledt malacok után. De csak eleinte. Később Alexe már a malacokkal se törődött. Hagyta Dimitrét, fussa ki a lelkét. Semmibe vette a bojár fenyegetőzéseit is. Bánta is ő, ha minden elveszett, vagy megnyomorodó malaccal szaporodik adósságuk. Dimitre egyizben visszatérve a futkosásból, az alá az akácfa alá, ahol az öccse heverészett, elképedve látta, hogy galyakból rakott tűz lobog ott. Alexének pedig könyökig véres a keze. Egy kis, göndörszórú malac meg élettelenül hever a közelében. Öccse éppen rákaparta a lángoló galyakat. Észre sem látszott venni a bátyját. A fűből, az apjuktól örökölt amerikaiás bicskot emelte fel s kaparásztta vele a malac szenesedő hátát. Ekkor felnézett.

— Törj még ágat, — szólt rá nyersen. Dimitre ijedtében szó nélkül engedelmeskedett. Az akácfa legalsó ágára kapaszkodva azonban sirva fakadt. Eszébe jutott adósságuk s a várható verés. Ámde hamarosan elfojtotta könnyeit, tudta, mennyire dühbe jön az öccse a síró emberek látára. De amaz most a perzselés örömeibe merülve, nem figyelt rá. Talán fel sem fogta, hogy őlt. Megölte egyikét azoknak a kis, süldővé cseperedő malacoknak, melyek lassacskán Dimitre játszópajtásaivá szelidültek. Izmos orrukkal beleturkáltak a tenyerébe, mellé heveredtek a fűbe, kérő röfögéssel vakartaták vele a hasukat s kéjesen nyujtózkodtak. Ha vihar közelgett, körül sereglették, egymást taszigálva igyekeztek alája bujni. Gondolkozás nélkül tudomásul vette, tudnak félni, busulni, hozzá hasonlóan fázni az esőben, sirni, ha, ha tövis szurja meg őket. Röfögésük különböző változatait beszélgetésnek vélte és azt hitte, hogy meg is érti. Eszébe sem jutott, hogy ő különb lény volna náluk. Hiszen a mamaligát amazok is felfalták jóízűen. Sőt nem egyszer irigyelte ama fölényüket, hogy a követ fűvet is meg tudják erni, míg ő éhesen nézte nagyszerű ebédjüket...

Mind ezt ne látná, ne érezné Alexe is. Egyszeribe nagyon idegennek érezte az öccsét. Eszébe jutott, hogy az sosem játszott a malacokkal. Igaz: — vele még kevésbé barátkozott. Kevés szó esett köztük, még akkor is, ha egy fa, egy condra védelme alá kergette őket a zápor. Itt a mezőkön ő se igen volt beszédes. A rájuk nehezedeő magánosság rejtett mozgalmasságát nem értette, csak érezte. Az égen nyargaló felhők, a szélfuvástól zörgő akácok, a tücskök csiripelése, egy-egy tarka pillangó céltalan ide-oda libegése, a nap ragyogása, az ég tündöklése s az örökké nyugtalan malacok kajtatása értelmetlennek, rejtélyesnek tünt. Mozgásuk kifejezésére, szemgyönyörködtető vagy riasztó voltukra nem ismert szavakat. Megfogalmazatlan kérdések zakatoltak agyában. Mindössze öccsével tudta magát összehasonlítani. Miért nem ül vagy hever mellette a fűben? Miért jön-megy le-fel a mezőkön, akár a malacok. Itt széttipor egy vakondtúrást, amott letép egy marék fűvet és szétszórja. Eső után gilisztákat szaggat szét s valami különös vad arckifejezéssel nézi vonagló testüket, hogy a másik percben már istentudja hova igyekvő csigákat ragadjon fel s a fák törzséhez csapkodva szétmázolja őket.

Ez utóbbi kegyetlenkedései azonban nem keltették fel irtózatát. Egyszerűen nem ismerte e lényeket. Talán el sem hitte volna, ha valaki akkor felvilágosítja, hogy más életet élnek, mint a fűvek és a virágok. Hiszen

sem emezeknek, sem amazoknak, nem hallotta jajaszavát. De a malacok, lám most is, amint a tűz felé nyargaltak, hogy meghökkentek! Orrukat magasra tartva szaglászta. Rohantak egy darabot, aztán mintha orrbaiütötték volna őket, egyszerre torpantak meg. A levegőben vér és füstszag szálldosott. Összetorlódtak, kurtákat röffentek. Talán azt kiáltották: Vérszag, füst, tűz, malachalál...

Váratlanul szétiramodtak s egyenként körbefutkosva sirva keringtek a tűz körül. Egyik-másik butácska bátran közelebb merészkedett a lángokhoz, hogy a vérszag erősödésére annál ijedtebben ugorjon oldalra. Alexe kuporgó helyzetben fordult feléjük. A bicska hegyét szaglászó orruk elé tartotta. Az oktondiak belérohantak a késhegybe. Fejüket rázva, vért csepegtetve, jajgatva eliramodtak. A többiek, o-o-o szerű rőfögéssel sajnálkoztak a sebesülteken. Alexe hangosan nevetett rajtuk. Dimitrét vad indulat fogta el. Leugrott a fáról:

— Mit csinálsz, Alexe? — kiáltotta fehéren.

— Hust, — felelte emez magátólértetődő hangon s megnyalta a száját.

A szó erős mellbeütésként érte Dimitrét: hus... Hónapok óta nem izelt húst. Nekik csak az örökös csorba jutott. Erjesztett savanyu korpale, beléfőzött káposztalapival, legjobb esetben fehérpaszullyal, minden zsiradék nélkül. A förtelmesen bűzlő csorbalé nagy hordóban állt a gazda malmának egyik szögletében. Xenopol naponta háromszor is megmerített magának egy félliteres bögrét s itta, mint a vizet. Vért csinál ez, — mondogatta s jótulajdonságára hivatkozva még reggelire is azt főzetett nap-szamosainak. Dimitre jól látta, minél több csorbát kanalznak fel azok, annál sápadtabbakká válnak. Ha felpanaszolták, hogy nem igen használ az nekik, akkor rávágta:

— Igen, mert rossz a beletek, de nézzetek meg engem, — s telt arcát, karját, pocakosodó hasát veregette a tenyerével. Persze, azt Dimitre sose hallotta tőle, bár szemtanuja volt nem egyszer, hogy olajba főtt paszullyal, naponta negyedkilónyi turóval vagy négy-öt tojással serkenti a csorbát vérré válni. Hust, igaz csak vasárnap fogyasztott. Az is igaz, hogy csupa véletlenségből: olykor ha eltörött a lába egy csirkének. Mindenestre fura volt, hogy mindig ő találta meg a töröttlábú csirkét és mindig lefejezve hozta elé valamerről. Átkozódott, sopánkodott a kár miatt, még akkor is, amikor felfalta őket. Közben olajos, vagy zsíros kezét hol az asztallábihoz, hol a hajához törölte. És ette tovább jóízűen a drága, ropogósra sült hust.

Alexe kijelentésére Dimitrének egyszerre végig vonultak ezek a husos emlékek a szeme előtt. Agyában érezte lüktetni ezt a szót, orra megtelt a pörkölt malac szagával. Az éhség önálló lényként csavarodott a gyomrában. Szinte összezsugorította. Egy szót sem birt kinyögni. Kusza kifejezhetetlen érzései közt valami sejtés féle motozott. Igaza lehet az öccsének. Miért volna több a malac, mint egyszerű hus. Az életben maradt süldők, mintha csak ezt a hitet akarták volna igazolni, mohón megrohanták és összemarakodtak az eléjük vetett belek felett. Az ügyesebbek kapzsin menekültek erre-arra a réten, a szájukból utánuk huzódó belekkel a többiek elől.

Ők is rávetették magukat a pecsenyére. Félig szőrösen, félig nyersen falták teli magukat, az itt-ott megszenesedett hussal. Arcuk, hajuk, kö-

nyökök, ruhájuk csupa zsír volt. Minden porcikájuk mozgásba jött, vonaglott, hus után ordított. Valamerről varjak szálltak le a tiszta égből az akácfa csucsára. Káromva, ágról-ágra lejjebb ugráltak, végül a malacok hátára szálltak s csőrükkel vágták szegényeket...

— Hus, — vélte hallani káromásukból Dimitre. Az eldobott csontokat is csakhamar hangyák lepték el. Később két csavargó kutya loholt ide a községből. Horpadt hasuk, véresen csillogó szemük szintén husért sovárgott. Elriasztották a varjakat. Csattogó foguk vicsorgott, amikor a felragadott csontokon futkározó hangyák megcsipték az orrukat. A fájdalomtól feldühödve addig morogtak, míg csak azt nem hitték, hogy egymásra haragusznak és összebakalódtak.

Dimitréék fenségesen bezabáltak. Hasuk nehéz volt, alig bírtak mozdulni. El is heveredtek az akácfa árnyékában. Szavuk megeredt. Alexe arca csodálatos módon megszelidült. Dimitre megborzongott, mikor testvérenek szőlitotta s bizalmasan közölte, hogy másnap sütnivaló kukoricát szerez, már elég érett. Elárulta azt is, hogy az egyik vasárnap két viaszgyertyát elcsent a templomocskából s a rühes Zimbu, akinek az ekcéma kikezdte az egész testét, amit rühnek néztek a községben, nagy tál aludt tejet adott érte. Megmagyarázta Dimitrének, azért kell a gyertya Zimbunak, mert azt tanácsolták neki, éjjel-nappal égessen egyet az ikon alatt, ha azt akarja, hogy fekélyei elmuljanak. Bevallotta azt is, hogy a tavaly ősszel, két öl kukoricát hordott el a gazdáéból kukoricafosztáskor, a hadiözvegy Biciunénak, aki azért neki adta a háboruban elesett ura kacsuláját. De el ne mondja ezt senkinek Dimitre, ha kettébe vágják is.

Dimitrének erre eszébe jutott, mit mondanak majd este a gazdának, hova lett a malac s rettentően félni kezdett. Az öccse stiklijeire gondolva még inkább. Mikor odafordult hozzá, hogy közölje vele aggodalmait, Alexe már édesdeden aludt, fülig zsiros arcán legyek dongtak. Az akácfa árnyéka már tulkerült arra az oldalra, amerről a nap fel szokott kelni. Most egyszeribe megint olyan egyedülének érezte magát a határtalan mezőkön, egyszerűen nem mert felkelni, hogy a malacok után nézzen. Na meg olyan fáradt volt ő is. Végül elszenderedett.

Arra riadt fel, hogy valami érdes nyalja az arcát. Az egyik malac volt. A többi meg farkával verklizve ropogtatta a maradék malacot. Széttúrták a hamut. A nap időközben a távoli buzatáblák közé hullott. Az ég másik alján, keleten ólmos szürkévé üszkösödött. Ez volt a hazatérés ideje, amit mindig oly nehezen tudtak kivárni, de most jaj, mi lesz most: nyilalott a szívébe. Felrázta Alexet és talpra szökött. Megszámlálta a malacokat, hátha valami istensudája révén mind megvan. De a haja majdnem letaszította fejéről a lyukas kalapot. Kettő hiányzott egy helyett. Álltak egyhelybe gyökeredzett lábakkal. Keresésére sem mertek elindulni, hátha elvész azalatt a többi is. Hazafelé se akaródzott. De a malacok sirni kezdtek. Féltek a közelgő éjszakától. Na, meg vizet se ittak egész nap, otthon pedig ilyenkor dercével vegyített hig moslék várta a bendőjüket. Tudták ezt jól s egy darabig csak túrták a két fiu csőré lábászárát, aztán usgyi neki, elindultak magukra. Mit volt mit tenni, nyargaltak utánuk. Közben Dimitre vádolni kezdte Alexet, ha nem öli meg a kis göndört, nem veszett volna el a másik se. Szó szót követett, sértegették egymást. Alexe szemére vetette Dimitrének, hogy majd minden éjjel ma-

ga alá vazel és gyáva. Dimitrének rettentően fájt, hogy felhánytorgatja csapásként ránehezülő rossz szokását, amit annál inkább nem tudott leszokni, bárhogy eltökélte is magát, minél inkább figyelmeztették esténként, hogy aztán vigyázzon. Dühében letolvajozta öccsét, aki azután valamilyen különös s egyre megalázóbb hangsúllyal egyre csak azt kiáltotta vissza neki:

— Huguos... Huuu-gyos... Huuu-gyos...

Dimitre végül hozzáütött, Alexe kétszer akkorát adott vissza. Mire Dimitre kikottyantotta, hogy mindent elmond a gazdának, a két öl kukoricát, a viaszgyertyákat, a megölt malacot...

Alexe a nyakának ugrott. Püfölték egymást. Lehemperedtek a földre s egymás torkát szorongatták. Csorgott a nyáluk, csikorgott a foguk. Végül Dimitre felordított:

— Elfutnak a malacok...

Erre azután egymást káromolva futottak a messze elől nyargaló malacok után. Már a házak közé értek. Közben besötétedett. Kapás emberek, asszonyok, kaszás, gereblyés legények jöttek a mezőkről, minden irányból. Köztük a gazda is. Észre sem vették, hogy jóideje mögöttük halad s kihallgatja, mit kiabálnak egymásnak. Alexe pillantotta meg elsőnek. El akart iramodni, de a gazda lába elé dobta a gereblyét s Alexe orra bukott.

— Mi történt a malacokkal, két átkozott? — Támadt nekik nyomban. Erre aztán megnémultak mindaketten. Külön-külön felébredt bennük nem a szolidaritás ösztöne, hanem a gazda iránt érzett lappangó, elrejtett dac. A malacok ezalatt már berohantak az udvarra, a malomra, ahol a két fiu anyja már várta őket a híg moslékkal. Egymást lökdösve némelyik mind a négy lábával beleállt a vályuba, hogy a többi annál kevesebbet fogyaszthasson előle. A gazda karjuknál fogva huzta maga után a fiukat. Kegyetlenül erősen fogta őket. Dimitre kabátujja hónaljban azonnal levált. A habzsoló malacokat egy-kettő megszámlálta s felordított:

— Hova lett a két legszebb?

— A farkasok... — hebegte Alexe. De a gazda úgy szájonvágta, hogy a malacok közé esett. Dimitre egy másik ütéstől a közelben álló anyja lábához rogyott. A lovak közül kijött nagyapa is. A malomba szerzésaikat lerakó napszámosok megdermedve bámultak. A gazda Alexet lábánál fogva rántotta magához. Dimitrét is újra megkaparintotta...

— Eladtátok a két malacot. Valljátok be, eladtátok. Zsiványok!

Ezeket üvöltve hurcolta őket be az első házba, ahol már égett a gerendáról lecsüngő petróleumlámpa. Nyomukban reszketve jött az anyjuk, nagyapjuk, leghátul a napszámosok. Nem látták mi történik odabent, csak az ütlegeket hallották, majd egyszerre a gazda egészen megváltozott hangját:

— Te, te mitől véres a kezed? Hát a kabátod?

A lámpafénynél meglátta az Alexe kezére és ruhájára száradt malacvért s komolyan megijedt. Eleresztette őket. Nagyapát szólította:

— Szörnyű unokáid vannak, Oltyán Dimitre. Alig kilencévesek és malacot ölnek. Te, ezek egy éjjel elvágják a torkomat is. És én etettem őket, apjuk helyett az apjuk voltam. Te, öreg, ezek loptak is tőlem. Biztosan loptak... Hát most menjek a csendőrhöz, hogy nyomozzon, bo-

tozzon?

Az öreg egy szót sem birt kinyögni. Csak nézte tűzhelynek lapuló rongyos unokáit. Aztán a verejtékező gazdát, akiben az ijedtség s a hirtelen támadt szánalom és a számitás keveréke fortyogott. Teher volt már neki ez a család. Az asszony igaz jódolgú, öt évig is itt foghatná a tartozás fejében, de a gyermekek és az öregember, inkább csak esznek. És most lopnak is. Hát ez jó alkalom, hogy világgá kergesse őket. Eddig félt, hogy leszólják, hiszen nála adósodtak el. De így ki sem kell adnia nekik a kétholdat. Mit is csinálnak vele? Ki dolgozza meg nekik? És miből törleszteniének? Most még a két malac ára is tetézi adóságukat. A fene egye meg, de az apjuk mégis csak háborúba veszett oda. — ijedt meg újra.

Ekkor Alexe vad fényben égő sunyi arcába tekintett. Ujból megbor-zongott. Ez elvágja egyszer a torkomat is. Hirtelen határozott:

— Nem megyek a csendőrhöz, Oltyán apó!

Odakint az udvaron egyszerre sóhajtottak a napszámosok az anyá-
val.

— De itt többé nem maradhattok. Hiába, — nem bizok. Mindig szurkálna a gyanu. Én jól akarok aludni éjszakánként. Veletek dolgozok malomban, mezőn, mindenhol. Miért reszkessen az én szívem. Na érti-tek... Reggel mehettek. Ileana bejárhat hozzám napszámba. Hogy tör-
lesszen. Ha akar, máshoz is mehet... Ne mondják, hogy az én jobbágyaim
vagytok.

Senki sem mozdult. Nagyapa halántékán sebesen vert az ér.

Xenopol ugyanolyan jól tudta, mint ők, hogy máshoz alig mehet-
nek ezután s dühbe jött, mert érezte, hogy ha még sokáig így állnak
előtte, megsajnálja őket...

— Na, menjetek már...

Nehezen mozduló tagokkal kotródtak ki. Xenopol hosszan bámult
utánuk. Majd asztalhoz ült, kanalát belémártotta a csorbába, de az-
tán kedvetlenül benne is hagyta. Odakint felordított a két fiu. Anyjuk
rájuk zárta a konyhó ajtaját s kötéllel verte a kezüket...

— Az istenit, — sóhajtotta Xenopol, és bement a zsákokkal, hor-
dókkal zsufolt belső házba. Ledobta magát a pricsre, egy darabig hall-
gatta a két fiú keserves ordítását. Majd felugrott s kiállt a nyitott ajtó-
ba. Nagyot kiáltott:

— Elég legyen, Ileana!...

Az üvöltés rögtön elhalt. Az égen csillagok ragyogtak. Valamelyik
kapásasszony a malomajtón belül azt sugta a másiknak:

— Azért a gazdának is van szive...

— Anyád kinja, — mormolta Xenopol halkán, most azonban már
megkönnyebbült szívvvel nyult a kanál után...

A NYERSOLAJ ÉS A TÖRTÉNELEM. „Babilónia földje abl.
mindenütt naftával van tele“. (Plutarchos)

„Az olajhatalom — világhatalom“. (Lord Fisher, az angol nagy
flotta megteremtője)

„Egy cseppnyi kőolaj ugyanannyi vért ér“. (Clémenceau)

„Az antant győzelmi hajója a petróleum hullámain ért be a cél-
ba“. (Lord Curson)

A T L A N T I S Z

Irta: FALUDY GYÖRGY

I.

*Petrónius, reád gondoltam máma újra,
s a kültre, mely a vak s torülte csenden át
megszólalt, bánatod királyiságát fujva
s felkeltve álmából az éji lakomát.*

*Reád gondoltam s szám fanyar borodból ízlett
utamon, mely a víz partján kígyózva ment,
hol a falomb merev volt, mint színházi díszlet,
s a rőt repkény fürtjén gyökként szaladt a csend.*

*Acél vegyült az árny mélyén a tiszta kéikkel,
minőt csupán az ősz kegyetlen napja szűr: —
s ez volt a perc, midőn kinyílt элем a létel
hívány palánkjain túl meztelen az úr.*

*S éreztem: elmerült a tengeren e város,
reáborult a víz, belepte a homok,
s árnyak suhannak el felette a homályos
iszapvilág egén, mint cápauszonyok.*

*Az uccák és terek harsány kohója nem forr,
a Notre Dame üres, mint elhagyott kardm,
s holtan merednek a külvárosok, mik egykor
úgy nőttek rajta, mint évgyűrű nő a fán.*

*kiknek szemén, mint kék s metsző sugár, a régi
és óriás napok egy csepp visszfénye ég,
s ki mind e vak homály mélyén döbbenve kérdi,
mint lázálmas bolond örét, hogy él-e még?*

II.

*Jó volna most békén s nyugodtan eltűnődni
hellén sziklákon vagy Judaea holt porán,
titáni rendszerek hadával bukni, nőni,
s túlnézni századok sekélyes dombсорán.*

*Jó volna most, az ősz szelíd ködébe veszte,
mint agy halász, ki már minden halat kifog:
mélázni s látni jól, milyen muló az eszme
s milyen meddő a tett, mit tudni bús titok.*

*De merre tűnt a kedv, mely rózsá rügybe pattan,
a zord zsidó harag s a bölcs görög derű?
Tengermélyben lakunk, hináros ázalagban
és éltünk szimpla lett s halálos egyszerű.*

*S tudjuk szeretni már s becsülni is a bölcs ég
igazi javait, miket még ad a lét:
a kenyeret, a bort, a föld s a fák gyümölcsét,
s a Szajnapart kövén a lomb okker színét.*

*Barátunk lett a nap, a fű a dús ligetben,
vad öcskösünk a szél, hugunk a szűzi lég,
s kincsünk a fiastyúk, mit éjszaka éretlen
szőlőgerezd gyanánt emel fölénk az ég.*

*Mert éjjel indulunk bolyongni, kósza lelkek,
mint vak csatorna-nép, melyet megvert az Ur,
s míg a kóbalt kék fény cinkos homálya elfed
fejünk lecsuklik és lábunk a szennybe tőr.*

*Igy baktatunk, talán hulló csillagra várván,
sötét kövek mentén, sok régi-régi holt,
míg vén kandúr bolyong a torz kémények árnyán,
s a szürke pléhtetőn, hol sakkozik a hold.*

(Páris, 1939 szeptember)

OROSZORSZÁG GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE *

Irta: A. ABRAMSON

Az oroszországi kormányzópart múlt év márciusában tartott XVIII. kongresszusa számbavette a második orosz ötéves terv eredményeit és megállapította a harmadik terv (1938—1942) irányvonalait. Az itt elhangzottak elsősorban az Oroszország lakosságának rétegződésében beállott mélyreható változásokra mutattak rá. Megállapítják, hogy az októberi forradalom nemcsak a régi uralkodó osztályokat szüntette meg,

* Megjelent a Népszövetség mellett működő Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (Bureau International du Travail) hivatalos közlönyében: Revue Internationale du Travail, Geneve. Vol. XLI. No. 2. Février 1940.

anem alapjaiban megváltoztatta Oroszország egyéb társadalmi rétegeinek viszonyát is. A kolhoz rendszer bevezetése, mely ma uralkodó a szovjet mezőgazdaságban, a legátfogóbb gazdasági kísérlet 1917 óta. Ez a rendszer a falusi lakosság magánérdekeinek és a kollektív érdekeknek összehangolását hivatott megteremteni, valamint racionalizálni a mezőgazdaságot. Jóllehet, a kolhozok ma már a Szovjetunió egész területét behálózzák, a földműves tömegeknek ehhez a rendszerhez való lelki alkalmazkodása még igen sok feladatot ró a nemzetgazdaság vezetőire. Hasonlóképpen fontos kérdései vannak a szovjetiparnak is. A legjelentősebbek ezek közül a különböző ipari ágak összehangolása, a rendelkezésre álló eszközök jobb kihasználása, az egyéni termelés növelése, a termelés földrajzi elosztásának racionalizálása, stb.

A lakosság rétegződése

Oroszország lakosságának rétegződésében nagy változásokat idézett elő az első és második 5 éves terv iparosítása, valamint a mezőgazdaság kollektivizálása.

Az 1939 január 17.-i népszámlálás szerint a Szovjetunió lakossága 170.467.186, az 1926 december 17.-i népszámlálás 147.027.915 lakosával szemben. Legszembetűnőbb a változás a falusi és városi lakosság arányában. Míg 1926-ban a városi lakosság száma 26.314.114, azaz az összlakosság 17.9 százaléka volt, a falusi lakosságé pedig 120.713.801, vagyis 82.1 százalék, addig 1939-ben a városi lakosság száma 55.909.908, azaz 32.8 százalékra emelkedett a falusi lakosság 114.557.278, azaz 76.2 százalékkal szemben.

Csaknem mindegyik orosz város — különböző mértékben — megérezte ezt a változást. Moszkva lakossága pl. 2 millióról 4.1 millióra, Leningrádé 1.7-ről 3.2 millióra, Kievé 514 ezerrel 846 ezerre emelkedett. Vannak központok, melyeknek lakossága megkétszereződött, ezenkívül egészen új városok keletkeztek az Ural, a Távkelet és a Sarktenger vidékén levő ipari központok körül.

Még szembeötlőbbek azok a változások, melyek a lakosság társadalmi állapotában következtek be. A gazdasági változtatások következtében teljesen új társadalom született Oroszországban. Erről a változásról ad képet a *Socialisticeskoé Stroitelstvo SSSR. 1933-1938.* (A szocialista építés a Szovjetunióban 1933-1938) című Moszkvában kiadott statisztikai gyűjtemény. E szerint a mai orosz társadalom összetétele a következő:

	1928	1934	1937
Munkások és alkalmazottak — — —	17.3	28.1	34.7
Az állami mezőgazdasági üzemek (szovhozok) és traktor, valamint egyéb mezőgazdasági géppálmások alkalmazottai (az előző számban már bennfoglaltatnak) — — — — —	(1.5)	(3.2)	(3.2)
Kolhoztagok (beleértve a szövetkezeti-tag mesterembereket is) — — — — —	2.9	45.9	55.5
Egyéni gazdasággal rendelkező parasztok és nem szövetkezeti-tag mesteremberek — — — — —	72.9	22.5	5.6
Tőkésék — — — — —	4.5	0.1	—
Kulákok (az előző százalékszámából) — — — — —	(3.7)	(0.09)	—
Egyéb kategóriák (tanulók, katonák, nyugdíjasok stb.) — — — — —	3.4	3.4	4.2

Amint látható 1937-ben a lakosság nagy többsége (94.4 százalék) munkásokból, alkalmazottakból, kolhozistákból és azok családjáiból, tehát olyan elemekből tevődik össze, akik a szocialista gazdaságban dolgoznak vagy szorosan ahhoz kötöttek. A magángazdálkodást űző parasztok és nem szövetkezeti-tag mesteremberek alig 6 százalékát teszik a lakosságnak. Az 1938-ban bevezetett új adó, mely ezt a mezőgazdasági kategóriát érintette, mára ezt a százalékszámot is valószínűleg csökkentette.

Az első és második öt éves tervnek a lakosság rétegződésében létrehozott változtatásait egy széles, új típusú parasztréteg kialakulása jellemzi (a kolhoz-paraszságé), valamint az alkalmazottak számának gyors növekedése, akiknek száma az 1932. évi 22.9 millióról 1937-ben 26.9 és 1938-ban 27.8 millióra emelkedett. Becslések szerint a harmadik tervgazdaság végére az alkalmazottak számának mintegy 21 százalékkal kell meghaladnia az 1937. évi összeget, ami körülbelül 5 millió emelkedést jelent. Elsősorban a kolhoz-paraszság az, amelynek ki kell egészítenie az ipari munkásság számát. Sztalin, beszámolójában nyílt felhívást intézett a kolhozokhoz, hogy évenként másfél millió kolhozistát adjanak a fejlődő szovjetiparnak.

Ezeknek az elemeknek az ipari élet számára való előkészítése, a mezőgazdasági fiatalság technikai nevelése jelentős kérdése a Szovjetunióknak. Ugyancsak jelentős kérdés a tartalék munkások észszerű elosztása is.

A nagyszámú vállalat, új közlekedési vonalak és új termelési központok megteremtésére irányuló tervek szükségessé teszik a munkásság jelentős helyváltoztatását, az ország keleti részének ipari fejlődése pedig megfelelő számú munkásság áttelepítését igényli. Nem meglepő tehát, hogy a munkásság kelet felé való terelésének megszervezését különösképpen hangsúlyozták a XVIII. kongresszuson. Az ezóta folyó élénk sajtó és rádió-propagandának, mely az európai Oroszország mezőgazdasági területeiről a kelet felé való vándorlást célozza, valamint a számtalan kormányintézkedéseknek eredményét, melyek ezt a mozgalmat elősegíteni igyekeznek, még nem lehet pontosan fejmérni.

Ha jelentős kérdés is a lakosság rétegződésének megváltoztatása vagy egészséges földrajzi elosztása, a központi kérdés, mellyel a Szovjetunióknak a forradalom kezdetétől fogva számolnia kell, az új társadalom vezetőkereteinek a kialakítása. A kolhoz-paraszság, az ipari alkalmazottak milliói valójában nem valósíthatják meg a gazdasági terveket és nem alkalmazhatják a párt és a kormányzat által megkivánt direktívákat, csak abban az esetben, ha erre előkészítették, nevelték és vezetik őket. Ez az új szovjet-intelligencia hivatása.

Molotov rámutatott ennek a részben paraszti, részben az ipari munkásságból kifejlődött új társadalmi rétegnek jelentőségére, mely elsősorban a vállalatok és ipari intézmények vezető rétegeiből, valamint a kollektivizált mezőgazdasági termelés vezetőiből áll. 1937 januárjában a vezető rétegek összetétele a következő volt:

Közigazgatási, közművelődési és közegészségügyi intézmények főnökei — — — — —	450.000
Az állami ipari vállalatok, műhelyek és szolgálatok igazgatói és vezetői (helyetteseikkel együtt) — — —	350.000

Kolhoz elnökök, helyetteseik s a kolhozok állattenyésztő farmjainak vezetői	582.000
Mezőgazdasági gép- és traktorállomások igazgatói, szovhoz igazgatók és a szovhozok állattenyésztő farmjainak vezetői	19.000
Termelő szövetkezetek vezetői	40.000
Raktárigazgatók és vezetők	250.000
Vendéglők és egyéb közlelmezési vállalatok igazgatói és vezetői	60.000
Összesen:	1.751.000

Ez az 1.751.000 ember egyébként csak a felső és közép vezető réteget jelenti. Orosz felfogás szerint az intelligencia rétege jelentékenyen nagyobb. Ide tartoznak az összes mérnökök, technikusok, tanítók, orvosok, orvosi segédszemélyzet, könyvelők, stb. Az alábbi, ugyancsak Molotov előadásából vett táblázat, e réteg 1937 januári összetételét mutatja:

Vállalatok, intézmények, műhelyek, szovhozok, kolhozok stb. főnökei	1.751.000
Mérnökök és építészek (vállalatok és műhelyek vezetőin kívül)	250.000
Középfoku technikai személyzet (technikusok, munkavezetők, erdészek, állomásfőnökök stb.)	810.000
Képzett mezőgazdák (agronómok)	80.000
Egyéb mezőgazdasági technikai személyzet (földmérők, mezőgazdasági- és állattenyésztési technikusok stb.)	96.000
Szellemi munkások (egyetemi tanárok, felsőbbfoku tanintézetek tanítószemélyzete)	80.000
Tanítók	969.000
Kultur munkások (ujságírók, könyvtárosok, klubigazgatók stb.)	297.000
Művészek	159.000
Orvosok	132.000
Orvosi segédszemélyzet (segédorvosok, szülésznők, ápolónők)	382.000
Nemzetgazdák, statisztikusok	822.000
Könyvelők	1.617.000
Igazságügyi és ügyészégi munkások (bírák, ügyészek, vizsgálóbírák stb.)	48.000
Felsőbbfoku tanintézetek tanulói	550.000
Egyéb intellektuális kategóriák (beleértve a katonai intelligencia)	1.550.000
Összesen:	9.591.000

Ez a 9.6 milliónyi intelligencia, családjával együtt 13-14 százaléka az összlakosságnak. Molotov szerint a munkásosztálynak a mérnökök és technikusok nivójára való felemelése egyik célja a Szovjetunió szociálpolitikájának. Bizonyos, hogy évtizedek kellenek „a kézi és szellemi munka között fennálló különbségek“ kiküszöbölésére. Molotov úgy véli, azonban, hogy a Szovjetunió eredményesen halad a végső cél felé s hogy a harmadik 5 éves terv az országot egy lépéssel közelebb viszi kitűzött céljához.

A mezőgazdaság fejlődése

A második 5 éves terv bevezetése teljes mezőgazdasági forradalommal kezdődött, melynek társadalmi hatásai erősségükben csak az 1917 októberi eseményekkel hasonlíthatók össze, jóllehet a Szovjetunió vidéki

életének alapokmányát, a kollektivizált mezőgazdasági termelést illető szabályzatot csak 1935-ben tették közzé.

A kolhozokra vonatkozó szabályzat előírja úgy a paraszti magántulajdonban levő földek, mint a különböző termelőeszközök köztulajdonba való vételét. Rendelkezik afelől, hogy a kollektív termelésből való részesedés, melynek egy részét kötelezően az államnak szolgáltatják be, mindenki végzett munkájának minősége és mennyisége arányában történik. A kolhozok vezetőit maguk a kolhoz tagjai választják. A szabályzat vidékek szerint a kolhoztagok magántulajdonában hagy 0.25-1 hektár földet, melyet a parasztok saját szükségleteikre használhatnak fel. Általában a traktorok és egyéb mezőgazdasági gépek nem a kolhozok tulajdonai, hanem a gép és traktor állomásoké, melyek valóságos segítő szervei a szovjet mezőgazdaságnak. Ezek az állam által fenntartott állomások javadalmasítás ellenében elvégzik a kolhozok területén előadódó olyan munkákat, melyek mechanikai erőt igényelnek. Említsük meg végül, mint a szovjet mezőgazdaság harmadik típusát, az állami mezőgazdasági üzemeket, a szovhozokat, melyeknek rendeltetése, hogy például szolgáljanak a kolhozok számára termelékenység és hozam tekintetében.

A szovjet mezőgazdaság kollektivizálása csaknem teljes mértékben kiűszöbölte a parasztok egyéni termelését. Míg pl. a kolhozok által gabonával bevetett földek az 1933. évi 75 millió hektárról 1938-ban 92 millió-ra emelkedtek, az egyéni parasztgazdaságok ugyanezen idő alatt 15.7 millióról 600 ezer hektárra csökkentek s így alig 0.6 százalékát teszik a művelt területeknek. Ami az ipari növények termelését illeti, az egyéni parasztgazdaságok jelentősége Sztalin szerint zéróra csökkent. Ma a 242.400 kolhoz uralja a szovjet mezőgazdaságot. Ezek 1938 július 1-én 18.8 millió parasztgazdaságot egyesítenek, ami 93.5 százaléka az összes termőföldeknek.

A XVIII. kongresszus előtt a szovjet sajtóban az ország minden részében tényleges mezőgazdasági közösségek létesítésére irányuló törekvés kapott hangot, mely többek között a kolhoztagok egyéni tulajdonainak megszüntetését követelte, amit az 1935. évi szabályzat megengedett. Végső megállapításaiban a népbiztosok tanácsának elnöke visszautasította ezeket a törekvéseket és hangsúlyozta, hogy szükséges a kolhozokat az egész harmadik 5 éves terv idejére jelenlegi állapotukban fenntartani.

A földek kollektivizálását, mely valójában már a második 5 éves terv folyamán megtörtént, követte a mezőgazdasági termelés gépesítésének jelentékeny kifejlődése. A parasztok addig használt eszközeit és kezdetleges szállítási módozatait egyre inkább felváltották a traktorok, az arató-cséplő gépek (kombájnok), teherautók, lokomobilok, stb. Így a traktorok száma az 1933. évi 210.900-ról (3,209.200 HP) 1938-ra 483.500-ra (9.256.200 HP.) emelkedett. A gépállomásokhoz tartozó traktorok jelenleg a kolhozok birtokában levő földeknek mintegy háromnegyed részét munkálják meg. A traktorok száma egyébként jelentékenyebben növekedett a traktorállomásokon, mint a szovhozokban és egyéb kiegészítő gazdasági vállalatokban. 1933-hoz viszonyítva az előbbieknél növekedése 219.8 százalék, míg az utóbbiaké csak 7.2 százalék. Ami az arató-cséplőgépeket illeti, számuk a második 5 éves terv alatt még jelentékenyebben emelkedett, mint a traktoroké. Az 1933. év végén üzemben le-

vő 25.400-ról 153.500-ra 1938 végére.

Említsük meg végül, hogy a gép és traktorállományok száma az 1934. évi 2900-ról 1938-ra 6.350-re emelkedett s a harmadik 5 éves terv még 1500 ilyen új állomány létesítését vette tervbe.

Nem ugyanez történik az állami mezőgazdasági üzemekben. 1934-ben több gabonatermelő szovhozot (melyeknek némelyike hatalmas méretű, 200-250 ezer hektár volt) felosztottak. Ugyanakkor ezeknek a termelési egységeknek számát fokozatosan csökkentették: az 1932. évi 4.337-ről 1937-ben 3.992-re és 1938-ban 3.961-re. Végül az utóbbi 2 év alatt nagy területeket vettek el a szovhozoktól és adták át a szomszédos kolhozoknak.

A mezőgazdasági rendszer gyökeres változásainak eredményeiről ad képet a következő táblázat:

Termékek	M i l l i ó m á z s á k b a n						Az 1938-as emel-
	1913	1934	1935	1936	1937	1938	kedés 1913-hoz viszonyítva
Gabona	801.0	894.0	901.0	827.3	1.202.9	919.9	118.6 %
Nyersgyapot	7.4	11.8	17.2	23.9	25.8	26.9	365.5 „
Len (rost)	3.3	5.3	5.5	5.8	5.7	5.46	165.5 „
Cukorrépa	109.0	113.6	162.1	168.3	218.6	166.8	153.0 „
Olajnövények	21.5	36.9	42.7	42.3	51.1	46.6	216.7 „

Amint látható, az ipari növények, gyapot és olajnövények termelése növekedett a leggyorsabban. Sokkal kisebb volt a növekedés a gabonafélékben. 1938-ban egyébként a gabonatermelésnek komoly nehézségekkel kellett megküzdenie a Volga vidéki és a környező területeken beállott szárazság miatt. A termés ennek ellenére magasabb volt az 1934-1936. éveknél, ha alatta is maradt az 1937-es termésnek, mely egyébként is rekord év volt. A központi és a délkeleti vidékeken előálló szárazságok elleni küzdelem fontos feladata a Szovjetunióknak. A harmadik 5 éves tervben szerepel a Kujbisev (Samara) vidékén felállítandó két hidroelektrikus központ is. Ezek az állományok 3.4 millió kilowatt energiát szolgáltatnának. A Kujbisev körül megkezdett munkálatoknak célja megoldani a jövőre nézve a szárazság által sújtott területek öntözését.

A Szovjetunió törekvései között egyike a legfontosabbaknak az, amely lehetőség szerint függetleníteni akarja a mezőgazdasági termelést az idő viszontagságaitól, racionalizálni a talaj javítását és kiküszöbölni a termés egyrészének elvesztését. Ennek a programnak megvalósítása lehetővé teszi a harmadik 5 éves terv kitűzött céljának elérését: 8 milliárd pud gabona termést, ami hektáronként 13 mázsa az 1933-37. évi 9.1 mázsával szemben.

Jegyezzük meg, hogy Sztalinnak a XVIII. kongresszuson tartott beszámolója szerint az ország kereskedelmi forgalomba kerülő gabonatermésének központja, az ország első gabonatermő vidékének ismert Ukrajnából kissé északkelet felé toldott el. Valójában két-három éve Ukrajna évi gabonafölöslege csak mintegy 400 millió pud, míg az Orosz Tanácsköztársaságok (R. S. F. S. R.) fölöslege 1.1-1.2 milliárd pud.

A gabonatermelés növelése mellett a harmadik 5 éves tervnek legalább részben ki kell küszöbölnie az állomány elégtelenségét is, melyet, mint ismeretes, megtizedeltek a kollektivizálás idején. A legutolsó rendelkezésre álló adatok alapján (*Planovoé Khozajstvo*, 1939. 7. sz.

156. 1.) a jelenlegi lóállomány alacsonyabb az 1916. évi állomány felénél és a juh- és kecskeállomány is csak 84.6 százaléka az 1916. évinek. A szarvasmarhák és sertések száma ellenben magasabb az 1916. évinél. A harmadik 5 éves terv idejére az állatállomány nagyarányú megnövelését vették tervbe: 35 százalékot a ló, 40 százalékot a szarvasmarha, 100 százalékot a sertés, 110 százalékot pedig a juh- és kecskeállományt illetően. Különös figyelmet kell a terv szerint szentelni a kolhozok eladásra való tenyésztésének is.

A különböző mezőgazdasági kérdésekhez, melyeket a Szovjetunióknak a következő években meg kell oldania még egy igen jelentékeny probléma sorozat csatlakozik: a kollektivizált mezőgazdasági termelés munkarendjének megszervezése, a megteremtendő szintézis a kolhozokban dolgozó parasztok egyéni és kollektív érdekei között.

Ezt a kérdést több ízben taglalták a szovjetsajtóban. Ugy látszik, hogy számos kolhozban, a szovjethatóságok kezdeményezésére, túl nagy helyet engedélyeztek a kolhoztagok egyéni termelésének. Így következett be az, hogy a kolhoztagok számára biztosított területek meghaladták a szabályzat előírásait, hogy a kolhoz földjeit bérbeadták és a kolhoztagok egyéni tulajdonában levő állatállomány meghaladta a megengedett kereteket. Megállapította a sajtó, hogy a kolhoztagok gyakran idejük legnagyobb részét egyéni termeléseikre fordítják és csak formailag maradnak a kolhoz tagjai, hogy részesüljenek az állam által a kollektivizált mezőgazdasági üzemek tagjai számára biztosított előjogokból. Ez gyakran arra vezetett, hogy a paraszt egyéni birtoka főjövedelmévé vált s a kolhoz csak arra szolgált, hogy palástolja „személyi gazdagodását a kolhozista élcsapat rovására.” (*Pravda*, 1939 május 17). Ugyanez a lap szükségesnek látja az orosz parasztság szocialista eszmékben való újra-nevelését, állítva, hogy a kolhoztag „nem szabadulhat meg egyszeriben mindattól, ami egyéni paraszt voltára emlékezteti.”

E törekvések elleni harc érdekében a párt központi bizottsága és a népbiztosok tanácsa 1939 május 27.-én fontos határozatot hozott a kolhozok földjeinek megvédésére s azoknak a kolhoztagok részéről való eltulajdonítási kísérletei ellen. (*Még egy közlemény.*)

K E T T E N

Írta: DARVAS SZILÁRD

*Anyám meghalt és folytatásom
talán sohase lesz nekem,
hadd köszöntselek, egyszemélyben
anyám, szeretőm, gyermekem.*

*Együtt indultunk hajdanában
messzeágazó utakon,
s alig-alig, hogy földet értem,
szétnéztem érteid kutatón,
de te még a felhőket jártad,
gyenge voltál és elhagyott*

*és fehérszárnyú madaraktól
kérdeszted, hogy hol vagyok.*

*Kergettük egymást sok-sok éven,
belefáradt már mindenünk,
kerestelek anyám szemében
s kerestél engem mindenütt.*

*Aztán egyszercsak néztük egymást
ismerősen és idegen,
szemünknek megkopott a fénye
s szárnyunk kihullott ideleenn.*

*De valami kellett, hogy legyen,
valami mégis megmaradt,
tiz éven át gyötörtük egymást
s egymásra leltünk ezalatt.*

*Ó, mert nagyon pőrén születünk
s ellenségünk a févilág,
megőrülnék, ha egymagamban
nézném ezt a komédiát.*

*Két testünkben egy már a lélek,
jöhetnek hitvány, gaz napok,
nem kongó ércben van a kincsünk,
egymásban vagyunk gazdagok.*

*Erőt élethez és halálhoz
egyikünknek a másik ad,
s ki előbb ér egy jobb világba,
megvárja majd a másikat.*

A PETRÓLEUM TÖRTÉNETE

Irta: ASZÓDY JÁNOS

Nagyapáink meséiből emlékezhetünk rá, milyen forradalmi ujitást jelentett mintegy hetven évvel ezelőtt, amikor a sarki szatócs üzletében először jelent meg az a fényes alkalmaság, amely alkatára alig különbözött a korábbi olajmécsesektől s amelyben, a benne uszkáló zavaros, rossz szagu folyadék éppen csak hogy megpislogtatta a beléje nyuló lámpabelet. A gázvilágítás tökéletesített Auer-fénye mellett olvasgató századelejei polgár, de még az Edison izzólámpa tökéletes győzelmét megérő, háborús nemzedékünk is, joggal tehette fel a kérdést, amikor egyszer, valahol, a petróleum felbukkanó problémájáról olvasott: „Ugyan, mi fontossága lehetne ennek a zavaros, furcsa tulajdonságú folyadéknak? Igaz, hogy közel egy évszázaddal ezelőtt forradalmasította a világitást és az évezredek óta használt mécses és gyertya pislákoló lángja mellé, akkori fogalmak szerint, nappali fényességet varázsolt a félho-

mályhoz szokott szobákba. Na, de már azóta őt is kiszorította a gáz és a villany és fiaink jóformán el is felejtették. A petróleum ne akadékoskodjék és ne fontoskodjék. A fejlődés szabályainak megfelelően vonuljon vissza és adja át helyét a nála tökéletesebbnek bizonyuló világítási lehetőségeknek." A polgárnak igaza van. A világítás történelmében lemaradt a petróleum, de a bibliai idők „égő vize“ mégis tengerre dagadó, háborukat okozó, izzó, romboló lávatömeggé forrott, amely a maga csendes, szelid, megfélemezhetőnek látszó alakjában, a legnagyobb hatalmak egyike a mai világban.

*

A nyers kőolaj, főtömegében, szénhidrogénekből álló barna vagy világosabb színű folyadék. A lelőhelyek, külső alakra és belső összetételre nézve is, különböző nyersolajat adnak. Így pl. Perzsia és Irák nyersolaja barna és ragacos, Holland-Indiáé szalmasárga és vizszerűen folyékony, a venezuelai fekete és szurokszerűen vastag. Az északamerikai olajokban sok a szénhidrogén és a kén, a kaliforniaiban a nitrogén. A középamerikai olajok benzinben, paraffinban, világítóolajban és aszfaltban gazdagok. A délamerikai olajokban sok a naftén. Ugyanez áll az orosz olajokra is. Ez teszi ezt a két olajfajtát a világ legjobb petróleumává. Egyedül a jávai olaj éri fel naftén tartalom szempontjából. A sorban a következő a keletgalíciai kőolaj értéke. A román olajok háromfélék: 1. Könnyű fajsúlyu, sok paraffinnal, kevés kénaszfalt- és gyantatartalommal. 2. Közepes fajsúlyu, sok kénaszfalt és gyanta anyaggal, — és végül 3. Paraffinban szegény, sok kénnel, gyantával és aszfaltanyaggal. Valamennyiben bőven van naftén és aromás szénhidrogén.

A nyersolajból desztilláció útján választják ki a különböző melléktermékeket. Eleinte alacsonyabb forráspontú részek távoznak el, később a magasabb forráspontúak. Így pl. a petroléter 45-70, a világító petróleum 150-300 fok között. 300 foknál a desztilláció magától megáll, a maradék masszát hirtelen nagy hőnek vetik alá. Ekkor válik ki a nehéz benzin. Ezt az eljárást „cracking“-nek hívják. Csak 1910 után kezdték használni, jóllehet már 1861-ben feltalálták, véletlen útján. Az egyik olajüzem munkása, azért, hogy munkahelyéről hamarabb szabaduljon, az előírt foknál nagyobb hőnek vetette alá a kazánban forró folyadékot. Bizonyos idő múlva észrevette, hogy a tartályban lévő olaj nem a megszokott színű. Már benzinné változott. A munkást el is bocsátották, mert néhány száz liternyi olajat „elrontott.“ Akkor még nem is sejtették...

A kőolaj, aszfalt vagy földgáz történelmi nyomairól elmondhatjuk, hogy ezeknek az anyagoknak felhasználása éppen olyan régi keletű, mint a történelem. Sőt, a prehisztórikus idők leletei között is számtalan olyan nyom akad, amely pl. a szurok őskori használatát bizonyítja. Így a svájci tavak cölöpépítményei cölöpeinek hegyét aszfaltburkolattal tették vízhatlanná. A nyers petróleumot vagy aszfaltot az őskorban a föld egész területén használták. Az ókori Kis-Ázsia környékén lakó népek korán megbarátkoztak a petróleummal, amelynek ősi lelőhelyei ma is megvannak a Káspi-tenger mellett, Mezopotámiában, továbbá a Holt-tenger völgyében. A kőolaj őskori felismerésének és felhasználásának legjobb bizonyítékait a Biblia szolgáltatja. Szodoma és Gomora pusztulásáról Ezsaiás próféta így ír (Ezs. 34, 9-10): „És változnak patakjai szurokká és pora kénkövé és lészen földje égő szurokká. Éjjel-nappal el nem

alszik, örökké felgomolyog füstje...” — A Biblia Noé bárkájáról a következőket mondja: „Csinálj magadnak bárkát gófér fából, rekesztékeket csinálj a bárkába és szurkozod meg kívül és belül szurokkal...” (Genesis 6, 14-15.) (A szurok helyett itt mindenütt bitumen illetve mégpontosabban, aszfalt érendő, mert a fakátrányszurkot csak a későbbi rómaiak kezdték használni*.) A Babel-tornyára vonatkozó részek így szólnak: „Jertek, vessünk tégla és égezzük ki jól. És lőn nekik a téglakő gyanánt, a szurok ragasztó gyanánt. És mondanák: Jertek építsünk magunknak várost és tornyot, amelynek a teteje az eget érje...” (Genesis 11, 3-4.). — Az óskori Perzsia, Babilon hatalmas területén mindenütt templomok épültek a földből feltörő csodálatos tüzek köré. Azokat a helyeket, ahol az égő olaj összegyűlt, a perzsák *neftai*-nak vagy *neftoi*-nak nevezték. Valószínűen innen ered a nyersolaj „nafta” elnevezése. „És a király és miniszterei, akik bedobták őket a tűzbe, nem szűntek meg a kemencét éleszteni naftával, kóccal, szurokkal és venyigével és a láng előretört a kemence felett negyvenkilenc ölnyire és elégette a káldeusok közül azokat, akik a kemence közelében állottak...” (Dániel próféta 3, 46-50).

A későbbi történetírók már bővebb és részletesebb anyaggal ismertetik az „égő föld” és „égő víz” csodáját. *Plinius* (65 Kr. e.) sok helyen ír „folyékony és iszapos szurokról”, amelyet „naftának neveznek Babylon környékén és amely olyan folyékony majdnem, mint a víz és a tűz, ha ráíramodik, mindjárt eléri.” — Sőt, *Strabon* (63 Kr. e. 16. Kr. u.) *Geographica*-jában már úgy ír a naftáról, mint világítóanyagról. „...a fekete nafta folyékony, fekete aszfalt, amelyet oliva helyett lámpákban égetnek.” *Nagy Sándor* görög harcosai azonban úgy látszik, nem tudtak semmit a petróleumról, mert *Plutarchos* szerint, az Oxus partján, a 331-ben Kr. e. talált „olajat” kedvező előjelnek vették, mivel a közelben sehol olajfa nem volt látható. Ami az óperzsiai lelőhelyeket illeti, a Baku környékén lévő olajforrások legalább olyan régen ismertek, mint a mezopotámiaiak. Az Apscheron félsziget templomaiba, amelyekben a földgázzal táplált szent. öröktüzek égtek már a VI. században Kr. e. tűzimidók ezrei zarándokoltak. A tűzimidó templomok egy része ma is áll a modern furótornyok erdejében. A XIII. században *Marco Polo*, Kína felé vezető útjában Baku vidékén is megfordult. Elmondja, hogy: „hatalmas természetes szökőkutat látott, amely annyi olajat adott, hogy száz hajó is jól rakodhatott volna abból egyidejűleg.” Egyiptomban is nagy becsben állott a petróleum. Egyes tudósok szerint, maga a „nafta” szó nem perzsa, hanem egyiptomi eredetű, mert *Phtha*, a tüzes napisten vagy *Nephtis* királyné nevével áll összefüggésben. Az utóbbinak hieroglif jele egy áldozó oltár, rajta álló áldozó csészével, ami arra utal, hogy égő folyadékkal áldoztak ennek az istennőnek. Az aszfaltot különben Egyiptomba Babyloniából vagy a Holt-tengerről kellett szállítani és így valószínűleg kincs számba ment. Főleg a mumiák bebalzsamozásánál hasz-

* BITUMEN elnevezés foglalja össze általában azokat a természetben előforduló anyagokat, amelyeknek szénhidrogén tartalma nagyobb, mint a szénké. Így a földgázt, nyers petróleumot és aszfaltot. A bitumen sem kémiai, sem fizikai tulajdonságaiban nem hasonlít az ugyancsak fekete kátránnyhoz és szurokhoz, amelyek a kőszén desztillációjának termékei és amelyekkel nagyon gyakran összetévesztik.

málták. A fáraók sirkamráinak falain egyes helyeken éppen olyan aszfaltvakolást találtak, mint a babiloni építkezéseknél. A petróleumot azonban nemcsak a klasszikus kor világa, hanem a Távolkelet is ősidők óta használja. Régi japán krónikákban olvashatunk az ásványolajról, „az égő vizről“ és az aszfaltról, az „égő földről“. A föld legrégebbi petróleumfűrő területén *Szezsuanban* (Kína) pedig még nemrég ugyanazon módszerek szerint dolgoztak — a sónyerésről szóló kínai könyvek szerint — mint 2000 évvel ezelőtt. A kézierővel, bambuszcsövek és kötelek felhasználásával néha évtizedekig eltartó furások 1000 méter mélyek! A mai fejlett technikai eszközök segítségével elért legmélyebb petróleumfúrási pont, 3458 méter, nem is nevezhető olyan csodálatos teljesítménynek ezek után.

A petróleumtermékek egyéb felhasználását illetőleg mindenféle találunk nyomokat. Már *Herodotos* látott a Tigrisen kerek, kosárazerű, nádfonatú, bitumennel bevont csónakokat, amelyeket ma is használnak és ugyanugy készítik őket, mint évezredekkel ezelőtt. Kr. e. 3200-tól kezdve Nippurban, Ninivében, az Indus völgyén végig, az összes nagyobb építkezéseknél aszfalthabarcot használtak. Csatornákat, vízmedencéket már Kr. e. 2800-ban bitumenhabarccsal készítettek Nippurban. Később Rómában „szicíliai olaj“ néven ismerték és világításra használták már, Amerika indiánjai pedig, egészen az európaiak érkezéséig, *Pensilvániában* és *Kanadában* orvosságnak használták a petróleumot. *Pensilvánia* neve szándékosan maradt utóljára a beszámolóban, mert a petróleum modern történetének kiindulópontja ehhez a helyhez fűződik.

1840-ben történt, hogy bizonyos *Kier* nevű ur Pittsburgban petróleumot talált, összevásárolt néhány ezer palackot, kiabáló vignettákat ragasztott rá és körutra indult, hogy a fekete folyadékot, amelyet „Seneca Oil“-nak keresztelt el, mint csodatevő orvosságot árusítsa. Közben meggazdagodott és mint gazdag ember, sok szabad idővel rendelkezvén, hozzálátott, hogy a petróleumot lepárolja. Ilyen formában bizonyos értékű világító olajat kapott, de kezdetleges berendezésével csak keveset tudott előállítani. Kutja nemsokára kimerül és *Kier* urat kőolajostól egvütt elfelejti a történelem. Tizennyolc évvel később, 1858-ban, bizonyos *Eduard Drake*, *Pensilvániában*, *Titusville* mellett kutat ásat. Sós vizet keres, amelyből lepárolással sót akar kivonni marháinak számára. A kútból viz helyett bűzlő, fekete folyadék tör fel az égnek és *Drake* átkozza az isteneket, mert munkája kárbaveszett. Később híret veszi a 18 év előtti *Kier*-féle kísérletnek, amerikai orra gyors gazdagodást sejt és egy év múlva *Drake* primitív szivattyúval felszerelt kutjából naponta 25 hordó nyers olajat hoz felszínre. 1859-ben a világ nyilvántartható petróleum termelése 250 tonna körül mozoghatott. Tíz évvel később *Drake* szerény kutja körül fűrőtornyok ezrei sokasodnak és *Titusville* környéke egyedül hatmillió hordó kőolajat termel évente. Jó üzletet remélve, a tőke özönlenni kezd a pensilvániai mezők felé. *Drake* felfedezése után tíz évvel az amerikai petróleumiparba 200 millió dollárt fektettek be és *Titusville* mellett, az *Alleghany* völgyén végig, hatvanezer munkást foglalkoztat a kőolaj. Persze a spekuláció is nekiindul. 1860-ban, a „boom“ első fázisában, husz dollárt fizetnek egyetlen hordó kőolajért, 1861 végén ugyanaz a hordó már tíz centet ér, 1863-ban újra emelkedni kezd, nyolc dollárt ér, de 1865-ben ismét visszaesik s csak három dollárt ér. Mindennek főleg az az oka,

hogy a petróleumot csakis világítási célokra használták és a melléktermékeket elégették vagy egyszerűen vízbe folyatták. Ugyanakkor, amikor Drake akaratlanul megtalálta az első komolyan kihasznált petróleumfőledet, Németország egyik kis falujában Siegfried *Marcus* az első robbanómotort konstruálta. A model még kezdetleges és az első motor egy hengeres volt és tizenöt percig járt. 1875-ben a bécsi kiállításon már olyan gépet mutattak be, amely három órán át járt egyfolytában, amikor 1882-ben *Rockefellerék* megalapítják a *Standard Oil*-t, *Karl Benz* Mannheimban elindítja az első gépkocsit. A robbanómotor 1905 felé forradalmasította a kőolaj birodalmát. Mivel azonban eleinte főleg a kenőolajak miatt desztillálták a petróleumot, a visszamaradt anyagokat vagy az előbb elpárolgott anyagok nagy részét eldobták. A nyersolaj 75 százaléka kárbament. A *Diesel* motor megjelenése teljesen átfurmálja nemcsak a robbanómotorok világát, de a petróleum finomítási eljárásokat is. Már a benzín a legfontosabb melléktermék. *Lord Fisher* már 1882-ben azt hirdette, hogy a petróleumfűtés a flotta teljesítőképességét 50 százalékkal növelné. „Ha adva van egyrészt egy olajjal, másrészt egy szénrel fűtött hajó, akkor bizonyos, hogy az előbbi jár gyorsabban. A gyorsaság pedig a tengeren hatalmat jelent. Az olajfűtés 60 százalékkal csökkenti a gépek és a fűtőház személyzetét. Az olajjal fűtött hajó minden pillanatban harcra képes, míg a szénrel fűtött hajók rengeteg időpocsékolást jelentő előfűtést igényelnek. Az elraktározott szén minősége rosszabbodik, az olajé ugyanaz marad. Bűn és döreség, csatahajó fedélzetére akár egyetlen gramm szenet is felvinni“. Ezt mondotta *Lord Fisher*, angol admirális 1882-ben, amikor még kinevezték ezért az abszurdumért. 1902-ben az Egyesült-Államok külügyminisztériuma körlevélben hívja fel a konzulátusok és követségek figyelmét a petróleum fontosságára: „...a kőolaj elsőrendű fontossága nyilvánvalóvá vált. Az ismert területek kiaknázása és új területek szerzése egészen agresszív módon folyik szerte a világon. Szükséges tehát, hogy a külügyi képviseltek a petróleum dominiumában előforduló összes változásokról, eseményekről pontos jelentést küldjenek be...“ Amikor pedig 1913 októberében az angolok vízrebocsátják első nagy páncélosukat, a *Queen Elisabeth*-et, amelyet már csakis olajjal fűtöttek, a világ beismerheti, *Lord Fisher*nek igaza volt. Azóta a kereskedelmi hajózásban is hatalmas jelentőségre tett szert az olaj-fűtés. A fejlődést igazolja a világ hajótér tartalmában történt változások százalékaránya:

	1914	1924	1925
Vitorlások	8.06	3.92	3.50
Gőzhajók (szénfűtés)	88.84	66.20	62.76
„ (olajfűtés)	2.65	26.79	27.54
Motorhajók	0.45	3.09	6.20

Mintegy hetven évvel ezelőtt, amikor a naftát különleges tulajdonságú, csodálatos orvosságnak hitte a világ, Észak-Amerika tudatlan falvait kis csoport artista járta. Néger táncosok, muzsikusok, akrobaták, kőzötlik egy egészen fiatal ember, aki az előadások szünetében ríktó vignettás, sötét folyadékot tartalmazó üvegséket árult borsos áron, mondván, hogy az üvegekben olyan orvosság van, amely magából a földnek gyomrából jött elő és amely csodálatos hatásánál fogva reumát és egyéb fájdalmakat, sőt, magát a rákot is gyógyítja. Ez a fiatalember *John D.*

Rockefeller édesapja volt.

A ripacs fiából a világ leggazdagabb és egyik leghatalmasabb emberre lett, a fekete folyadék, javasasszonyok mindentgyógyító szere pedig a gépkocsik, tankok, páncéloscirkálók és repülőgépek hajtóerejévé. A petróleum igazi uralma attól a naptól datálódik, amikor Rockefeller megalkotta a *Standard Oil*-t 1865-ben, amikor tőkéje még csak 5000 dollár. Azt is az apjától kapta, kölcsön, 11 százalékos kamatra. 1920-ban egymilliárd dollár a *Standard* alaptőkéje, 1936-ban egymilliárd hétszáz millió. 1920-ban ugyanannyi nyereséget vallott be, mint amennyi az alaptőkéje. Egy milliárd dollárt! Amikor Anton Zischka 1934-ben felteszi a kérdést Rockefellernek: „Megmondaná-e, mennyi a magánvagyonna“, ezt a választ kapja: „Hát... ezt senki sem tudja. Jőmagam sem. 1909-ben kitett valami tízmilliárdot, de azóta, nem kutattuk...”

Nem Rockefellerék egyedül azok, akik így megszédtek magukat. A másik legnagyobb petróleumvállalkozás, a *Royal Dutch* története sem szerényebb. Henry Deterding, holland hajóskapitány fia, 1888-ban beházasodik Kessler August, a hollandi petróleumtársaság, a *Royal Dutch* igazgatójának családjába. A kis kőolajkitermelő rosszul megy, amikor a 30 éves Deterding kezébe veszi. 500.000 hollandi forint értékű új részvényt helyez el a piacon és a következő évben olyan bő a termelés, hogy a *Royal* 8 százalék osztalékot fizet. Rockefellerék megdühödnek és eltasposni készülnek a holland vállalkozást. De Deterding nem enged s mikor Kessler halála után az igazgatói székbe kerül, a kis vállalkozás 5 millió forintjával hadat üzen a rockefelleri 900 millió dollárnak. 1897-ben a *Royal Dutch* egyesül a londoni *Marcus Samuel*-féle szállítási vállalattal, a *Shell*-el és megjelenik a történelemben a *Royal Dutch Shell Company* cég. Deterdingnek jól jön a társulás. Angol céggel társult... Hollandia nem védheti meg a növekvő vállalkozást az amerikai tőke ellen. Marcus Samuel a társulásig Távolkeletről szállított árut Londonba. Visszafelé sohasem akadt „fuvarja“. Egy napon valaki megbizta, szállítson néhány ezer petróleummal teli kannát Shangháiba. Marcus Samuel erre megépítette az első ciszterna-hajót. Amikor Deterding a társulás harmadik évében rohamra indul Rockefellerék ellen, egész flotta ciszterna-hajója van. De John Di sem rest. A kőolajdiktátor fejében megszületik a *pipe-line*, a petróleumvezeték gondolata. Száz és száz kilométerről ömlik a kőolaj a kikötők, feldolgozóhelyek felé. Szállítása tizenhatszor kevesebbe kerül, mint a legolcsóbban számított vasuti tarifa. A *pipe-line* óriási befektetést igényel. Nemcsak csőrendszer szükséges hozzá. Egész szivattyutelep, fűtőberendezés, személyzet, különleges acél. Megépítése rengeteg pénzt emészt. Amerikában kb. 300.000 frankba kerül egy kilométernyi vezeték, Irákban másfélmillió frank. A francia vezeték hossza, amely az iraki Kirkukból a tengerig, Tripoliig vezet, 850 km., az angol rész, Haifáig 1.100 km. A Baku-Batum közötti 825 kilométer. De mi ez ahhoz képest, hogy Amerika területén 200.000 kilométernyi a *pipe line*, amely majdnem kizárólag a *Standard Oil* tulajdona. Ez magában véve több, mint egy milliárd dollár befektetett tőke. 1900-ig majdnem minden ciszterna-hajó Rockefelleréké volt. Ma, a világ hajótér tartalmának nagy része, mintegy kilenc millió tonna, ciszternahajó és ennek 75 százaléka a *Royal Dutch* tulajdona. Rockefeller úgy diktálta a kőolaj árát az amerikai kontinensen, ahogy jónak látta. Ezzel szemben Kinában jóval áron alul árult. Sőt. Ingyen

lámpákat osztogatott tizezerszámra. Deterdingék kihasználta a Standard mohóságát és amikor megfelelő ciszterna-hajó flottájuk volt, partra raktak Amerikában minden Európában nélkülözhető olajmennyiséget. Olcsóbban adták, mint a konkurrencia. Mégis milliárdokat nyertek vele. Később Kinában és másutt is felvették a versenyt és a kínaiak elfogadták Rockefeller lámpáit, de a Royal olaját égették bennük.

Amikor Rockefellerék látták, hogy az árharcot nem bírják, a petróleumháboru más terepekre tolódott át. A Standard mögött ott állott Washington, de a Royal Dutch-öt London támogatta. Olykor nyíltan is. Így például a Holland-India-i petróleummezők kérdésében. Szumatra szigetén, a djambi nyersolajtelepek négy millió hektár terjedelműek. Hosszas huza-vona után, a holland kormány Deterdingnek engedte át a kitermelést. Ugyanakkor történt ez, amikor a tudósok hirtelen rájöttek arra, hogy az amerikai petróleum tartalékok kiszámítható időn belül kimerülnek, következésképpen másutt kell újabb területeket keresni. 1921 április 19-én Hága az első jegyzéket kapja Washingtonból. 22.-én, 25.-én és május 10.-én még követi három. A jegyzékek hangja fenyegető. Hágában minisztertanács dönt s a válasz határozott „nem“, s igen valószínű, hogy a djambi mezőkön ma már a Standard gépei működnek, ha véletlenül nem találnak újabb kitermelhető területeket, amelyeket azután az amerikaiak kapnak meg. A harc áll mindenütt, ahol egyszer kőolajat találtak valaha. A természet szeszélyes játéka következtében, kőolaj — a szenttelepekkel ellentétben — leginkább politikailag kisebb országokon belül fordul elő. Mindez elősegíti azt, hogy a küzdelem a „semlegesek“ bőréen folytatódjék. Annak, hogy a petróleumért hány háború tört ki és hol játszódtak le azok, külön irodalma van, aminek az ismertetésébe itt bele se foghatunk. Akár Costa-Rica és Nikaragua, akár Bolívia és Paraguay háborújáról van szó, vagy a mexikói és egyéb közép és délamerikai államokban feltörő „felkelésekről“, akár a Gran Chaco a kitűzött cél, amelynek meghódításáért nemzeti zászlajukat lobogtatva indultak harcba a bolíviai amazonok is, akár Szíria „függetlensége“, amelyért ezrével haltak meg a druzok, mindegyik csak egyetlen húzás a nagy sakkjátszmában, amely a két petróleum titán illetve az ezeket mozgató hivatalos erők között folyik.

Íme néhány adat inkább.

Kiké a petróleum? Royal Dutch Shell Cy. u. n. „angolszász“ csoport. A Holland Indiai Királyi Petróleum Kitermelő Társaság (Royal) és az angol Shell Transport and Trading Cy egyesülése. Fióktételeinek száma több, mint száz. Nagyobb vállalkozásai: Asiatic Petroleum Cie, Anglo-Iranian Co. Ltd., stb.

Standard csoport. (Északamerikai.) Ezé az amerikai termelés 40 százaléka. Több száz társaságra oszlik, mert így lehet kijátszani az anti-tröszt törvényeket.

Független USA blokk, az amerikai kontinens termelésének mintegy 30 százaléka a kezében.

A fennmaradó vállalkozások kisebbek, jelentőségük kicsiny. Olasz-francia-angol magántársaságok. Függetlenségük alig. Állami kitermelés egyedül Oroszországban létezik. A termelést három „tröszt“ biztosítja: *Embanefit*, (Uráli kerületek), *Grosneft*, (Grosny környéke a Kaukázusban) és *Aszneft* (Baku és környéke). Az eladást külön szerv intézi: *Sojuzneft*.

A világ petróleumtermelésének fejlődése: (7 hordó = 1 tonna)			
1856-1860	104.000	hordó	
1896-1900	129.000.000	"	
1913	385.000.000	"	
1923	1.018.000.000	"	
1932	1.351.000.000	"	
1938	1.978.000.000	"	
1939	2.074.000.000	"	azaz 1939-ben 296 millió tonna.
Világtermelés (1933):		A termelőcsoportok tabellája %-okban:	
			1926 1933
U. S. A.	62.1%	Standard Oil	25.76% 16.46%
URSS.	11.6%	Royal Dutch	13.74% 23.32%
Venezuela	8.7%	Független amerikai	
Románia	3.8%	csoport	15.78% 26.10%
		U. R. S. S.	5.67% 10.00%

Az amerikai termelés csökkenését bizonyítja, hogy amíg a Standardé a világ termelőhelyeinek 30 százaléka és az angoloké 14 százalék, addig a termelési kvóta — fenti táblázat szerint — a brit csoportok fejlődő előnyét bizonyítja.

A kőolaj még kiaknázatlan tartalékainak tekintetében a vélemények megoszlanak. Így a *Revue des Industries Chimiques* 1939 júliusában a következőket mondja: „A világ ismert petróleumtartaléka 3800 millió tonna, azaz kb. 15 évi termelés. Feltételezhető tartalékok 12.000 millió tonna, azaz kb. 50 év. Ebben nem szerepel az URSS, amelynek tartalékai 1000 millió tonnára tehetőek, viszont Gubkin professzor 2885 millió tonnát tételez fel.“

N A P L Ó

Irta: FEKETE FERENC

*Falánk gyermek elől a rétest,
rabló elől a drága kincset
ahogy rejtik, úgy rejtenénk mi
e napok elől kis életünket.*

*Rejtjük, óvjuk, dédelgetjük,
mint kis csibét a féltő anyja:
a napok héjja-mód leselgő
sodrása jaj, csak el ne kapja;*

*minden percnél megvan az üszke,
minden nap új oldalról támad,
ki gondolna most rügyre, virágra —
ép' csak őrizzük a szarát,*

*a hajló, ép hogy nem tört törzset,
a földbe rejtett gyökeret,
álmunk, vágyunk, jobbik magunk,
mint a hegycsucs úgy mered*

*hidegen, távoli mezőkre,
havakon és a ködön át,
a félelem és a fájdalomtól
nem hallani a halk szavát.*

*Legszebb álmunk egy mező
és rajta gazda: ép' amint vet.
Mint a magot a puha földbe,
ugy rejtenénk el életünket!*

MÁRAMAROS A NÉPEK TALÁLKOZÓHELYE

Irta: SZABÓ ZOLTÁN

Máramarosnak, az ország e kis szögletének néprajzi térképe igen változatos; a románság számára fogalom a máramarosi paraszt s Máramarost általában a románság bölcsőjének tekintik, innen indult el a honalapító Drágos, itt látott napvilágot az első román nyomtatott betű; a Dunavölgyében élő ruthéneknek Máramaros a legtömörebb nyelvterületük, itt élnek a főbb ruthén nemzetiségi csoportok: a huculok, a bojkik, a bliachák, ezen a vidéken kelt életre és itt mult ki a Kárpátukrán Köztársaság. A zsidóság sem marad el s élénk nemzetiségi kapcsolat fűzi Máramaroshoz. A Dunavölgyében itt őrizte meg a zsidóság legtöbb nemzetiségi vonását, itt beszélnek a legtöbben a jiddis nyelvet s ez az egyedüli megye Erdélyben, ahol számra nézve a zsidóság a legnagyobb kisebbség. A magyar nemzeti ujjászületés idején a máramarosi Huszt vára ihlette meg Kölcseyt, hogy megírja a *Hass, alkoss, gyarapíts!* ismert sorait, de azokon a térképeken, amelyek a német nép terjeszkedését szemléltetik, határozott vonalak mutatják, hogy Máramarosban élnek németek is és itt is van talaj a pángermanizmus számára. Ot nemzetiség fiai élnek itt évszázadok óta.

Még különösebb árnyalatokat kapunk, ha Máramaros külső fekvésére vetünk pillantást. Három államalakulat találkozik itt: délről a balkáni agrár államok tömbje, nyugatról az iparilag eléggé fejlett Magyarország és keletről a Tanácsköztársaságok Szövetsége.

Érdekes vizsgálat tárgyává tenni ezen a 3.381 négyzetkilométernyi területen, hogyan alakult ki ez a tarka nemzetiségi tömb és hogyan él ma anynyi ellentétes irány között.

Máramaros őslakói ismeretlenek. Vannak ugyan ásatási leletek ugy a történelem előtti időkben, mint a Krisztus utáni századokból, de hogy kik voltak e népek, mely fajhoz tartoztak, arra még sem kézzelfogható lelet, sem következtető történetíró nem adott választ. Az őslakókra vonatkozóan ma is folyik a vita, az érdekellentéteknek megfelelően. Egyrészt a román történetírók állítják, hogy Máramaros a dákok-románság egyik bölcsője, ahol a románság vissza vezetheti származását az ősszüllőkig. Az 1219-ben írt *Ritus exploradae veritatis* erre vonatkozóan a következő megállapítást tartalmazza: „Prima meta egreditur de terra Bogdan et vadit ad Thoufő”. Szánszki Tomka János ugy magyarázza ezt,

hogy 1219-ben Máramarost már mint a románok által lakott területet ismerték s az itt lakó románoknak Nagy Lajos uralkodása alatt Bogdán volt a vajdájuk.

A másik okirat, amelyre a folytonosság hívei hivatkoznak 1453-ból származik. Ez bizonyos Negrile és Rádomir utódainak igényét tartalmazza, akik arra hivatkoztak, hogy már a Szent király elődeiknek adományozta a két Visót. Ebből ugy következtetnek, hogy már Szent István idejében románok lakták e földet.

Utalnak végül arra is, hogy egy legenda szerint a hazát kereső Árpád a máramarosi Torolyágán keresztül próbált átkelni a Kárpátokon, de Konyhánál román seregekkel kellett megütköznie s maga Álmos is meghalt a csatában. Ennek emlékére építtetett Szent István templomot Konyha közelében.

Az ellenérvek szerint a Bogdán helynév, az egész volt Magyarország területén feltalálható és nem mutat semmi jel arra, hogy a máramarosi Bogdánról volna szó. A Szent Istvánra való hivatkozással szemben arra mutatnak rá, hogy a régi magyarországi oklevelek stílusa az elhunyt királyokat szentnek (divus) nevezi. Tehát nem Szent Istvánról, hanem valamelyik későbbi királyról van szó. Ami a honfoglaló magyarokkal való csatát illeti, Szilágyi János szerint mi sem bizonyítja, hogy Szent István építtette volna a konyhai templomot s állítja ezzel szemben, hogy azt Juga vajda fiai, János és István építették 1360 körül. A vita nem zárult le s amíg ellentét és érdekek fennállanak, addig bizonyára a történetírók sem törekszenek arra, hogy állításaikat közös alapra hozzák.

Az első írásbeli említés 1190-ből maradt fenn Máramarosról, melyben a megyét vadászterületként említik. Említés történik 1213-ban arról, hogy teuton lovagok telepednek le Técsőn és Vasér völgyében. 1239-ben pedig már ismerik a megye földalatti gazdagságát és IV. Béla máramarosi sósfürdőt adományoz Kunigunda lányának.

Az első nagy román letelepedésről a XVI. században irnak a román és orosz krónikások. Kun László a tatárokkal való harcában segítséget kért és kapott a bizánci császártól, akik Kun László seregével együtt szétverik a tatárokat és letelepednek a Tisza völgyében.

A történelem előtt ismert második nagy letelepülés 1335 körül történik, amikor Baszaráb havasalföldi vajda tuszként adja Róbert Károlynak Bogdán vajdát és népét, akiket Máramarosban telepítenek le.

Közben a Kárpátok keleti és északkeleti részein egy másik nép szivárog át: a ruthének. Nincsenek pontos adatok ennek időpontjára vonatkozóan, de a konstantinápolyi pátriárka 1391-ben már írásban a körtvélyesi főapát alá utalja a máramarosi ruthéneket.

Évszázadokon át állandó mozgás, ki- és bevándorlás jellemzi a máramarosi életet. A románság egyrésze több alkalommal is Moldvában talál új hazát. Galiciából újabb és újabb ruthén családok vándorolnak be a lengyel főuri önkény elől. Közben kifejlődnek a tiszamenti koronavárosok: Hosszumező, Visk, Sziget, Técső és a négy város kezdőbetűjéről elnevezett Huszt, amelyek lakossága magyar és német telepesekből állott. Mária Terézia szepességi németeket, *cipcereket* telepít Máramaros bánya- és fakitermelő-vidékeire. A XVIII. században örmény kereskedők hoznak új szint Máramaros néprajzi összetételébe. A legutolsó be-

vándorló nép a zsidóság. A XVIII. és XIX. század folyamán jön be Galiciából és mind nagyobb számban lepi el a községeket s az 1900-as években már a legnagyobb számú kisebbség a Tiszától délre eső részeken.

Érdekes megfigyelni, hogy bár számos nép él századokon keresztül egymás mellett, fajgyűlölet ritkán uralkodik a multban e népek között. Jóllehet Jorga professzor szerint a körtvélyesi kolostorban működött az első román nyomda s innen indulnak hazát keresni Bogdán és Dragos vajdák, Máramaros mégsem adott más vidékekhez hasonlóan nemzeti hősokeket. Máramarosnak sem Lukács Lászlója, sem Rácz Jánosa nincs, ezzel szemben a megye kivette részét minden általános társadalmi megmozdulásból.

A megyei okmányok beszámolnak arról, hogy a Dózsa-féle parasztforradalom után 36 budfalusi, váncsfalusi, szarvaszói, apsai, barcánfalvi, farkasrévi, dragomérfalvi és leordinai román nemest ítéltek el teljes birtokvesztésre, mert résztvettek a Dózsa-féle lázadásban. S amint II. Rákóczi Ferenc kibontja a szabadság zászlóját Máramaros 4000 gyalogost és 800 lovast küld a Habsburgok nagybirtok rendszere elleni harcba. S e 4000 gyalogos s 800 lovas nemcsak magyarokból, hanem nagyrészt ruthénekből és románokból áll. E kuruc csapatok zászlóját még ma is őrzik a magyarországi Máramaros színromán Apsa községének templomában. Számos román nemes halt meg a kuruc csapatok oldalán s a labancokkal való harcok közben rombolták le a hagyományokat őrző körtvélyesi kolostor falait is.

Az 1848-49-es forradalom idején megint nem a Habsburg-abszolutizmus oldalán találjuk a máramarosi népeket. 1848 szeptemberében történik ugyan összeütközés Borsán az ottani románság és a honvédség között, de az egész forradalom alatt románokból, ruthénekből és magyarokból álló csapatok őrzik a szorosokat, amelyek még Világos után sem teszik le a fegyvert, hanem kibontott zászlóval vonulnak vissza a falvakba. A magyarázat erre az, hogy Máramaros társadalmi összetétele a multban népibb és demokratikusabb volt, mint más megyéké. Máramaros ugyanis nem ismerte a néptől teljesen elszakadt nagybirtok rendszert. A városok, ahol a magyar lakosság lakik, szabad királyi városok, a bányák a korona birtokai voltak. A vidék a „bocskoros nemesek“, kismemesek földje. 1390-ig a románságnak külön vajdája volt, aki a nép minden belső ügyét intézte. Máramaros nemessége nagyrészt a román népből emelkedett ki s ha el is ért nagyobb méltóságot, utódai többnyire a nép közé hullottak vissza s ez szorosabb kapcsolatot teremtett a kismemesség és a jobbágyság között. Ahogy kialakul az államiság, ahogy a szűk máramarosi völgyek között szaporodik a lakosság, úgy kerül előtérbe a nyomor s Máramaros fogalma egyre inkább azonosul a nyomor, nélkülözés s közművelődés hiányának fogalmával.

A romániai Máramaros egyharmada a világháború előtti megyének. A békeszerződések értelmében Máramaros Tiszától északra fekvő része Csehszlovákiához került s oda tartozott 1939 márciusig. A jelenlegi román Máramaros területe 3.381 négyzetkilométer és 167.003 ember lakja, négyzetkilométerenkénti sűrűség 50, ami megközelíti az átlagos romániai népsűrűséget. A máramarosi földek milyensége mindjárt rámutat a megye hiányaira is. A megye területeiből csak 11.55 százalék szántóföld, 44.25 százalék erdőség, 25.07 százalék takarmánytermő, 13.29 százalék le-

gelő 1.59 százalék kertgazdaság és 4.25 százalék terméketlen.

Termőföldek tekintetében Máramarosban nem beszélhetünk terjedelmes nagybirtokról. Az u. n. máramarosi nagybirtokosok, akik 50 hektáron felül gazdálkodnak, beleértve legelőt, szántót, erdőséget, összesen 107-en vannak. Ezek közül 53 száz hektáron felüli birtokos. Ez az 53 birtokos azonban csak 699.21 hektár szántóföldet vall magáénak: vagyis átlagban, a szántóföldet tekintve, egy máramarosi nagybirtokos még 30 hold földön sem gazdálkodik. Természetesen ezek nagyrésze maga is az eke szarvát fogja. 50-100 hektár közötti birtok 54 van, de összesen csak 541.98 ha. területű szántó és kert. Így átlagban 25 hold földet sem mondhatnak a magukénak. A többi föld közbirtokosságok, melyek egyházak, községek és magánosok között oszlik meg. Ma már annyira szétforgácsolódott a szántóföld, hogy alig akad paraszt, aki a mezőgazdálkodásból meg tudná keresni kenyerét. Általában úgy vélik, hogy 10 parasztgazda közül alig egy él meg saját földjéből, beleértve erdőt, legelőt, szántóföldet is. A valóság azonban ennél is sulyosabb. A máramarosi parasztságnak több, mint 95 százaléka az agrárproletáriátus körébe tartozik, mert nem képes megélni földjéből s mindennapi kenyerét bérmunkával keresi. A szántóföld kevés és szétforgácsolt. Egy 3 holdas gazda földje két-három helyen fekszik. A föld rossz minősége ellenére a földéhség nagy s hogy legalább mindennapi puliszkáját biztosítsa, a máramarosi paraszt minden lehető földcskét szántófölddé alakít.

Sikföldi gazdálkodó megdöbbenne, ha az Iza és Visó völgyéből látná a hegyekre felkúszó barázdákat. A legelőket szántóföldekké alakították át, mert az állatokat el kellett adni, hogy ellátásukat biztosítsák. Máramaros állatállománya ennek következtében az utóbbi években fokozatosan csökkent. Szarvasmarhái száma az 1932, 1935, 1938. években: 47.846, 37.345, 42.600; ló: 10.622, 11.353, 9.995 juh és kecske 136.135, 87.090, 99.315.

A mezőgazdálkodás a föld rossz minősége és a tőkehiány miatt nem jövedelmező. A szántóföldek legnagyobb részét kukorica termelésre használják. Nem azért, mintha ez lenne a legalkalmasabb. Nem. A máramarosi paraszt 7.800 kgr. kukoricát termel hektáronként, amikor Havasalföldön 12.9, Szatmár körül 12.0, az erdélyi fensíkon 11.3, Beszarábiában 9.6 mázsát termelnek ugyanakkora területen. A kukorica termelésére sem a föld, sem az éghajlat nem alkalmas. A máramarosi paraszt mégis kitart mellette, mert hagyományosan ezt tartja a legolcsóbb kenyérnek és mert nem segítik gazdálkodása átszervezésében.

A többi gabonaneműek termelése szintén kevesebbet hoz hektáronként, mint más vidékeken: a buza hozama hektáronként 700, az árpáé 710, a zabé 610, a burgonyáé (elég nagy területen) 6500 kgr.

Dr. *Marina* Mihály számításai szerint Máramaros csak az év 95 napján tudja ellátni magát élelemmel, a többi más megyékből kell hoznia. Így Máramaros lakosságának legnagyobb része az erdőből és a legelőből szerzi a kenyerét. Ebben a vonatkozásban már beszélhetünk nagybirtokról is. Az erdők és legelők nagy része állami, községi, közbirtokossági vagy 50 hektáron felüli birtokosok tulajdona. Így találunk két 30.000, egy 12.000, egy 800 és hat 600 holdon felüli birtokot.

A Szamostartományi kormányzáság hivatalos kiadványában dr. *Marina* a következőket állapítja meg ezzel kapcsolatban: „A kisajátítást Má-

ramarosban olyan módon hajtották végre, hogy még szép számú nagybirtokos maradt... másrészt az igénylésnek nem tudtak eleget tenni, a legtöbb község nem kapott fejlődéséhez elegendő legelőt, mindenesetre a máramarosi agrárreform még eddig csaknem semmit sem oldott meg". (Máramuresul, necesităţi si remedii. 1939.)

A falusi lakosság legnagyobb része erdőmunkálatoknál, kisebbrészt, mint utépitő kubikos vagy pásztor keresi a kenyerét. Ugy a famunkálat, mint a kubikosság a munkalehetőségeknek az a fajtája, ahol a munkásság érdekei a legkevésbé biztosítottak. A napi átlagos bér, akkordmunka mellett 70-90 lei. Évente több ezren idegen megyékbe mennek, nem is ismerik a munkafeltételeket, de elfogadják a szerződést és az utra adott előleget s a munkahelyen nincsen más választás: vagy visszatérni veszteséggel vagy dolgozni a felajánlott bérért. Dr. Marina említett munkája a következőképpen jellemzi a famunkások életét: „Az év 365 napjából 83 vörösbetűs (vasárnap, ünnep). Ezeken a napokon a vallásos máramarosi nem dolgozik. Marad még 282 nap, amelyből legalább 82 napon nem kap munkát, beteg, utazik. Jó években munkanapjainak száma 200. Szorgalommal és jó körülmények között naponta átlag 70 leit keres, ami 200 nap után 14.000 leit jelent évente. Ha hatnak vesszük családtagjainak számát, arra a végeredményre jutunk, hogy ennyivalóra, ruházatra és egyéb kiadásokra 6.50 lej jut naponta egy személyre. Ime a famunkás életszínvonala.“

Még ez a számítás is optimista, mert a máramarosi famunkás nem dolgozik 200 napot egy évből és ha idegenbe kerül, úgy a saját fenntartása felemészti keresetének a felét. Pedig a máramarosi parasztnál igénytelenebbet nehéz elképzelni. Tápláléka csaknem kizárólag puliszka és tej, vízben főtt krumplics, foghagymás lé puliszkával. Turós puliszka, gyakori tejtermék már a jobb élet jele. Hust, szalonnát nagyon keveset fogyaszt. Nehéz földmunkánál csaknem minden kubikos puliszkát eszik délben, hideg, savanyu tejjel. Ruházatuk csaknem teljesen házilag készül. Faházuk rendszerint két helységről áll. Télen összehúzódnak, egy kis helyiségben öt-en-hatan is élnek, ketten-hárman egy ágyban.

Máramarosi erdőmunkások alatt román vagy ruthén nemzetiségűeket értünk, ezek teszik a megye többségét.

A mai román Máramaros 167.003 lakosa közül 94.000 román, 34.000 zsidó, 20.000 ruthén, 12.000 magyar, 4000 német, a többi „egyéb nemzetiségű.“

A románság és ruthénség legnagyobbrészt famunkás, földműves, kubikos és pásztor. Hasonlóan famunkával és utépitéssel foglalkoznak a németek is, de a legtöbb, mint szakmunkás, aki sokkal jobban keres s magasabb az életszínvonala, mint a román vagy ruthén munkásé. A magyarság a városokban, ipari központokban telepedett le, legtöbbje mesterember, volt hivatalnok, bányász és két tiszamenti községben földművelő. A zsidóság csaknem kizárólagosan kezében tartja a kereskedelmet, vezetése alá tartozik a faipar, a falvakon meg sokan földjeik bérbeadásából élnek. A városban, nagyobb falvakban sok közöttük az iparos és a munkás.

A máramarosi nemzetiségek egymáshoz való viszonya békés. Az általános népi, nemzetiségi élet társadalmi megnyilvánulásai azonban alig észlelhetők. Vannak ugyan minden nemzetiségnek kulturszervezetei, de ezek is főként a nagyobb központokban, ahol tagjaik működése, alig haladja meg egy-egy bál rendezését. A ruthének népi kulturszervezeteiről

nem tudunk, a magyarság kulturszervei az egyházak kereteibe szivódtak. A román nép között elsősorban az Astra működik, főleg egy-egy városi felolvasás, ünnepség megrendezésével. A zsidóság körében hiányzik a szervezett kulturélet.

Máramaros kulturállapotáról a hivatalos statisztikák által nyújtott kép sajnálatosan kedvezőtlen. A lakosság körében sok az írástudatlan, főként a ruthének között. Az írástudatlanság oka főleg a multra vezethető vissza. A nép egészségügye sem kedvezőbb.

Az egyikét itt nem ismerik. Öt-nyolc gyerek nem ritka. 10-12 is előfordul egy családban. A szaporodási arányszám nagyobb, mint Románia vagy Európa bármely részében: 36; a halálozási arányszám: 20.5; a gyermekhalandóság: 19 százalék. Kisebb, mint a romániai átlag.

Máramarost a népek találkozóhelyének, vagy talán úgy is lehetne nevezni, hogy népek országutja. A múltban is keresztül vonultak rajta délkelet és nyugat népei s ha letelepedtek, megbékültek egymással. A történelem mozgásából mindig sokat látott Máramaros. Sokat látott az utóbbi években is. Látta határain vonulni azokat a fegyveres, zászlós csapatokat, amelyek nyugat felé mentek 1938 szeptemberében, hogy megvédjék a Csehszlovák köztársaságot, 1939 márciusában újból idegen ruhák és felöltött arcok lepték el a máramarosi utakat: csehek menekültek, férfiak, nők, gyerekek, továbbutaztak, azzal a tudattal, hogy már nincs hazájuk. Néhány hónappal később a megye másik oldalán, más ruhájú menekültek, lengyelek kértek bebocsájtást, akik az utolsó pillanatig várták a nagy nyugati segítséget. Az utóbbi években csaknem félévenként változott a megye szomszédságában fekvő országok neve. Szomszédos volt Csehszlovákiával, azután az autonóm Kárpátukrán köztársasággal, néhány napig a független Kárpátukrajnával, majd Magyarországgal. A másik oldalon előbb Lengyelország határolta. Egy napon azonban idegen katonák jöttek, átfestették a határvonal tulsó felén levő köveket és ráírták a Tanácsköztársaságok Szövetségének jelét. Sok mindent látott Máramaros, de mindenekelőtt saját baja érdekli. Elsősorban megoldásra vár a máramarosi parasztság helyzete s habár öt nemzetiség él e szűk völgyek között, ezt a megoldást a Budfaluból Vánecsfaluból, Dragomérfalváról, Barcánfalváról, Szarvaszóról, Leordináról és Farkasrévről elindult és Dózsa Györgyhöz csatlakozott harminchat román nemes példája szerint, nem valamelyik más nemzet rovására akarja.

Bibliografia. Szilágyi I.: Máramaros egyetemes története, Dr. Mihályi: Máramarosi diplomák, Gh. Bașca: Fragmente din istoria Maramureșului 1931, Derner Marin: Maramureșul românesc 1933, Dr. Marina Mihai: Maramureșul necesită și remedii 1939, Ținutul Someș Colectia secției de studii 1939.

A NYERSOLAJ ÉS A TÖRTÉNELEM. „Akié az olaj, azé a hatalom. A szárazföld és a levegő uralma a könnyű, az óceánoké a nehéz olajok függvénye. Azé a hatalom, akinek a kezében ez az anyag, amely többet ér és befolyásosabb, mint az arany“. (Henri Beranger, a világháborúban a nyersanyag beszerző hivatal vezetője)

„Amikor 1913 októberében a Queen Elisabethet az első olajjal fűtött hadihajót Anglia vízrehocsátotta, akkor értettem meg, hogy Babilónia ősi földjére azért jövök, hogy a kőolajjal foglalkozzam, nem pedig archeológiával“. (Lawrence ezredes: A bölcsesség hét pillére)

M I L U C A

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

A szekerek nyikorgó döcögéssel igyekeztek új házuk felé, tornyosan, súlyosan, tíz év családi szerzeményével megrakodottan.

A polgárasszonyok ideges patkányszemekkel lestek utánunk keményített hófehér csipkés függönyeik mögül, ahogyan büszkén haladtunk az őszi kocsik nyomában.

„Ez már igen! Ember a talpán ez a finánc. Nézzétek mit szerzett tíz év alatt!“ „Micsoda ebédlőbutor!“ Költözésünkkor így sugdosódhattak ők apám szerint, akit ezekben azuccákban abból az időből ismert minden öregasszony, — az asszonyok csodálatoskép' mind túléltek részeges és kikapós uraikat, — amikor a kocsit és az egyik mostani házior helyén még szabálytalanul suhogott az örvénylő folyó és a kastély mellett, házukkal rézsut átellenben még vízi malom kelepelt.

Álomszerű idők lehettek azok! Szekereink keserűen csikorognak, de azért felszáll az időből a langyos századvégi nyári éjszakák muzsikája, a születő polgárság öröknek tűnő, de hamar letűnt bálja, lampionos vízi ünnepek, osztrák helyőrség, uniformis, bécsi szó, távoli katonazene... A polgármester sajkája összeütődik a szépségéről híres hentesasszony ladikjával és Dingler öméltósága a vizek fölött kezét csókol a sivalgó, rubensi báju polgárhölgynek, kit a vízbefordulás és a közbotrány veszélye ellenére is, minden áron maga mellé akar ültetni. A füzesek közt, ott ahol most formátlan s dicstelen külzetű, immár omladozó kis földszintes házak állnak, az ifjuság rakoncátlankodott és a parti sűrű rekettyék, mint a kis tolvajokat úgy fogták el a szegény lányok fojtott, édes sikoltozását. Igen a lányok, akikről apám e pogány vízi ünnepekről szóló elbeszéléseiben mindig szemérmesen hallgatott, a lányok itt vesztették el ártatlanságukat a füzesben.

Boldog idők! polgármester és az éjjeli mulatozók, a háború előtt derűs katonatisztjei, postamesterei, finánci, vargái, szabói és szatócsai, nem gondolták, hogy a folyót egy csatorna medrébe össze lehet szorítani s hogy az ő életüket és sorsukat is a mulandóság törvényei huhogják körül: a földből előbujó gyárak, a váratlanból reájuk omló háború, az összeomlás és a hatalomváltozás.

Az ablakokból leselkedő vén szörnyetegek, elaggott boszorkányok és pletyka rémek talán már végleg bucsút is mondtak emez emlékeknek. Kizárólag a jelenben éltek és izgatottan számolták szekereinket és azok tartalmát, már amennyire a dunyhák számát, a szekrényeket, az ágyak faragott fejét, az éjjeli szekrények fiókjait, a ládákat és a képeket a sűrűsödő esti homályban számolni lehetett. Rozzant boltja ajtajában az egykori szép hentesasszony is kint állt. Valamikor ő is a füzesek közt hagyta el ártatlanságát s most ime a háborúra s vénségére bizony nem maradt e multból több, mint a halvány emlék, melyet már nem látszik megerősíteni ráncoktól borított homloka, valóban hentesnére valló tokája, se nagy hasára omló tenger keblei, se százkilós pupja, sem pedig e muló gaz világ elleni nem is jogosulatlan, vad haragja. A hentesné pletyka vásárlóit és lusta inasait odahagyva nem mozdult üzlete ajtajából, míg csak meg nem győződhetett róla, hogy a kocsi, mely kissé dülöngél-

ve szállította új házuk felé az aprított cserefát, költöztető szekereink közül tényleg az utolsó.

A szekerek valóban mindent elhoztak a régi házból, talán még emlékeinket is, hiszen az árván maradt kongó szobák bucsuzásom utolsó bús körútján minden valóságukat elvesztették, idegen vad világként fogadtak és üztek el, hogy most már egy dicstelen multú, kártyás cipőkereskedőnek nyujtsanak hajlékot, hat gyerekének és halszemű feleségének, kinek bizonyosan kisebb gondja is nagyobb volt, mint arra gondolni, hogy e házban előttük is éltek emberek, szenvedtek, örültek, veszekedtek és énekeltek...

Az itt töltött gyermekkori esztendőik meggyalázott álmait jelképezve egy-egy árva sarokban szalmacsomók éktelenkedtek, koszos papírfoszlányok és kétes emlékeztető ócska rongyok, mik még szorgos nagyanyám dühös seprűjére vártak, aki szerint „nem illett egy házat erdei vad módjára csak úgy odahagyni“. A falakról a szögek helyei ellenségesen meredtek a homály mélyén láthatatlanul kavargó porba. Igen menni kellett innen. Ez a börtön, a gyermekkor szenvedésteli világa kiürült és lemeztelenedett, nem volt már miért maradni...

Csupán valami rekedt e ház táján fájdalmasan és pótolhatatlanul: a kert. És kertünkben is a sok kedves sarok és rejtekhely közül a mogoróbokor, melyen a városon átlobbanó, forgó szoknyájú széi ezen a napon, a költözés és a búcsú napján hirtelen úgy futott át, mint egy haldokló asszony testén az utolsó remegések, mint valami lelkét kilehelő beteg utolsó sóhaja egy kirabolt üres teremben, elhagyatottan omolva össze az üttődött, néma, vak és érzéketlen falak között.

A mogoróbokrot ezen a nyáron aranyozta nagy titkok meztelen megjelenése enyhe borzadálytól és bűgő örömtől terhessé, különössé. Kint a világban háború volt, de nem a háború és a búcsu nyögő, fájdalmas sóhajai, nem a pusztulás és a költözés csikorgásai jártak akkor a nyári esthomályban elmerülő kert fölött. Fűszeres szelek borzolták a lebegni tűnő szent világot és a mogoróbokor ködös árnyán meztelenül elnyulva Miluca kinyilatkoztatta a fájdalom nélkül megközelíthetetlen szépség ősi képét. Miluca! Látomás voltál-e, vagy valóság, ma sem tudom, de ahogy kigyul most elmosódott gyermeki arcod, mintha a tizezer éves emberi emlékezés csipkebokra borulna lángba, oly megható és zengő vagy Te... Nyár volt. A mogoróbokor gyümölcse bodros, hamvaszöld kelyhében immár rózsaszínű kemény héjába burkoltan himbálózott fölöttünk, mint az igazi, a szenvedélytől elenyésző szerelmesek, vagy a szenvedésektől nyöszörgő sebesültek esti egén a csillagok. A gazdag nyári esőben megnövekedett levelek sűrűje jóságos cinkosunkká szegődött, elfedezett bennünket a nap vörös fényében fürdőző és rejtelmesen hajladozó gyümölcsfák kíváncsi tekintete elől.

Félnünk nem kellett. Messze, messze a kert elején, — hiszen olyan távoli lett egyszerre minden határ — lassan érő, talán már barnuló fejű kaporbokrok hajlongtak és a hamuszürke léckerítés, valamint a bukszusok mögött, bent a házban Miluca anyja és az én anyám csörgedező beszéddel szapulták barátnőiket, dicsérték a házuk táján ujonnan feltűnedezett fiatal tisztákat, vagy éppen hivatali dolgokba verték bele társuló cimpájú asszonyi orrukat. Mert Miluca apja épp abban az időben került városunk finánci közé, elég magas, apámét bizony tulszárnyaló

rangban.

Miluca selypítve sugdosott felém szavakat, amiket én még soha ki nem mondtam: a szerelem és a vágyakozás öntudatlan beszédét, néha egy-egy szerb szót keverve kuszált rövidke mondataiba, mik úgy futottak el szájáról, mint az avarban zörrenő félénk gyíkok: „Szeretsz? Szeretsz?” — kérdezte egyre ez a hat éves leányka a játéktól kipirult forró arccal és én nem tudtam felelni, csak megrendülten hallgattam lélegzetvétele sebes ütemét, figyeltem teste puha hajlatait, mindig újra és újra és félelemteljesen keresve képét és okát a testeink közti végső különbözőségeknek. Azután hirtelen, viharszerűen, idegesen, felindultan és mégis bátortalanul kerestem száját, mint ahogy a csecsszópor borul möhön, anyja jőszagú és édesízű mellére. Semmit se tudtam akkor világosabban és biztosabban, mint azt, hogy erről a szájról tört fel anyám melle után életem második forrása, melytől megnedvesedve, mint egy népi regében, egyszerre megmásultnak, ujnak, másformájúnak látták szemeim a táncoló kertet és a világot. Akárcsak valami bibliai megvilágosodásban, hirtelen megtudtam, hogy én én vagyok, hogy a másik, a velem ellentétes Miluca a nő s hogy ez a pillanat, itt a mogyoróbokor perzselő homályában nem lehetne nélkülem Milucáé. Talán a tér hasadt bennem akkor ketté és az idő, ahogyan belémderengett a szerelem sejtelve, a jövőből felém leső kinok titkai, mik legtöbbször akkor rontanak reánk kegyetlen és kísérteties módon, amikor éppen azt hisszük, hogy legtávolabb jutottunk tőlük s elérkeztünk végre a magunk csendjének és nyugalmanak mélyére, holott ilyenkor kezdődik csak újra minden, ilyenkor tanulunk meg újra szenvedni és tépelődni, akárcsak a súlyos betegségből felépült lábadozó lépkedni és járni. Ez volt az a megfogalmazhatatlan, ösztönös sejtelen, ami birtokába kerített és én olyasmit éreztem, ami talán a boldogság lehetett, mert biztos voltam benne, hogy csak nékem suttoghatja most Miluca bársonyos szavait, mikben talán csak egy titok ismétlődik, az a félálomban ellesett éjszakai hangulat, amikor anyja, ez a magas nővési, telt, sötét szemű asszony a sötétséggel egybe olvadva ugyanezeket a szavakat lehelte bele az éjszakába, valakinek, aki talán a Miluca szigorú tekintetű apja volt, talán valaki más, egy fiatal katona, egy szőkevény fogoly, egy vasuti fűtő, vagy talán csak egy rejtelmesen tovasurruló álomalak, egyike a polgárásszonyok képzetét benépesítő regényfiguráknak...

A ház mélyén az asszonyok kacagtak. Anyám hangja magasan csengett, mint az ezüstvillával megcsendített kristálypohár, a Miluca anyjé pedig, mint egy mélyen s hosszasan rezgő gordonka húr, hol elapadt, hol felcsapott szenvedélyesen, de puhaságából sohasem veszítve. Asszonyok. nők hangjával telt meg a zengő világ. — Így szállhattak, bughattak és visszhangozhattak hajdanában a füzesek, folyóparti rekettyék éjszakái. Hajdanában, amikor e mai, e szörnyűséges város született. — Anyáink bő, érett nevetését ránk borította a szél, amely az Antillák, vagy a sarkok felől sodródott, gyűrűződött, gomolygott idáig, hogy láthatatlanul tovaosonva ő is büntársunkká szegődjék, együtt a Milucával való vergődésünk és titkunk cinkos tanujával, melyről messziről már lesett az ősz, a hajladozó mogyoróbokorral.

*

Azon az utolsó köruton ott a régi házban nem találkozhattam már

a mogyoróbokorral, az este hirtelen és orvul reánszakadt, akárcsak ama nyári alkonyaton, amikor Milucával, a szerelem első árnyalakjával birkóztam. A kert helyett az ucca felé botladoztam. A poros rácsozatú kapu még tárva volt. Tudtam, hogy a nyár rózsaszínben játszó, keményhéjú gyümölcssei már megértek és a csipkézett szélű levelek szomoruan integetnek utánam. A gyermek után integetnek, aki alattuk szakadt ki az öntudatlan gyermekkorból és most futva, szaladva rémülten tűnik el az ucca bolyhos sötétségü mélyén, a hasított cserefával megrakódott kocsi porzó nyomában.

MAI ROMÁN KÖLTŐK

Fordította: BRASSAI VIKTOR

V. EFTIMIU: AZ ERDŐ

*Esztendő's útjaimról amikor hazatértem,
a gyermekkori erdőt szemem már nem találta:
gerenda lett belőle, kútványú, hosszú szálfá,
koporsó és kereszt s korom lett, por a szélben.*

*Nagyapám aluszik most deszkáiban a tölgynek,
melynek tövén rigóra együtt vadásztunk hajdan;
mély sírás fojtogat, harapdálom az ajkam;
mellette fekihessen, ott hányják rám a földet!*

*Az erdőm sír neszében az ajtófordulásnak,
és ott nyög az ekében, melyet belőle vettek.
Óh, hadd sírassam erdőm, a meg nem könnyezetter,
melyet az elmenőkkel mégis egy sírba ástak.*

*Hogy zúgott rég a dombon! Elgondolom riadtan,
hogy alszik ő is, alszik, együtt a sok halottal.
Sudár erdőm mivé lett? Barátaim szóljatok! Jaj,
sírhantokon az erdőm, az erdőm föld alatt van!*

VOICULESCU: OKTÓBERI NAP

*Leszállt komoran október hava.
A hallgatással megvasalt ajakra
vak foltokat mar az idő sava,
s a bronzokat keserű rozsda lakja.*

*Az évek alig égnek s nem hevitnek,
a fájdalom színe is már hideg,
a csók alján salak ülepedik meg,
zsugorodnak a nagyszerű sebek.*

*Varjak mennyezete, a korhadó lég,
ködtörmelékekkel szórja be szemed.
Csak te támasztod, mely már-már omolnék,
az eget és a nagy fellegeket.*

*Az alkony csukja már gyöngyház fedőjét.
Fülelve kis emlékeid zaját
hallgatod, hogy zúg az egész öröklét
egy nap kagylójában, az űrön át.*

G. BUGARIN: FÖLD, HARSÁK, EMBEREK

*Az áttetsző napkelti frissességben
harangocskáit csengeti a zab
és nyúlánk árnyú hársak ringanak
térdig állva a hullámzó vetésben.*

*A láthatár bolondos táncra kap,
Mint ugrándozó nyáj, a messzeségben;
mint istennőkkel a pogány mesékben
hejjehujázó víg istencsapat.*

*S hol mindenek ily szépséges vidámak,
prédául hullott vadmadár a föld:
a falvak s rétek rabszolgahadának*

*nyomorú életéért elgyötört...
— De fenn az égen kaszaél cikázgat;
a távolokban ballada sívölt...*

JÓZSEF ATTILA ÉLETE (IV.)

Irta: JÓZSEF JOLAN

A szomszédban egy özvegyasszony lakott három lányával. Ha kiszorultunk, Mészárosné hideg, sötét konyhájából, behívtak maguk közé, ne lődörögjünk a hideg udvaron.

Az özvegyasszony poggyásztartó hálókát kötött, a lányok segítettek neki. Sebesen motolált kezükben a hosszú fatű. Énekszóval, vidám fecsegéssel végezték munkájukat, jókedv és öröm buzgott belőlük, mintha ünnep lenne minden másnapjuk. Ha nem is karácsony, hát születésnap.

Nem éreztük jól magunkat közöttük. Csodálkozva néztük az asszonyt, ha megpaskolta a gyerekek kezét vagy ha szája sorba cuppant a képükön. A lányok visszaölegették és nevettek, mintha forró nyárban hideg vizet csurgattak volna végig a hátukon.

Egy dermedtően hideg télvégi napon Mészárosné megint szellemet űzött, kint ténferengtünk az udvaron. Már kékre fagyott az orrunk, amikor a szomszédasszony beterelt bennünket meleg szobájába. Etussal egy zsámolyra ültünk, Attila szokott helyére, az ölembe telepedett. Ültünk, ültünk a jó melegben és néztük, elnéztük a vidáman csivitelő családot. Azután egyszerre — nem tudom, melyikünk kezdte — mindhárman el-sirtünk magunkat. Az asszony és a lányok elhallgattak, jókedvük csodálkozássá arcukon.

— Mi történt? Mi lelt benneteket?

Minél kedvesebben, minél nyájasabban faggattak bennünket, annál keservesebben, annál hangosabban bögtünk. Hát tudtuk mi, hogy milyen vágy dörömböl a szívünk sötét, bezárt kamráiban, amikor a szomszédasszony énekének, csókja cuppanásának hangjai odáig szűrődtek?...

Az asszony kiment és behivta anyánkat. Mama megállt előttünk. Most kellett volna odaszaladni hozzá. Most kellett volna belecsimpaszkodni, megrázni a szoknyáját, ránevetni, hogy visszanevessen ránk, megpaskolja a kezünket, csókot cuppantson a képünkre. De csak álltunk bambán és néztünk. Ő is csak nézett és nem kérdezett semmit.

— Eredjetek haza — mondta végül.

Otthon leszelte a három darab kenyeret, kávé telt a három bögrébe.

A suszter pár héten keresztül minden este ellátogatott hozzánk. Sovány volt és kicsi, mamának a válláig ért. Talán kicsi se volt, csak pupos. Parázsló szemekkel követte anyánk minden mozdulatát, mint az állatszelídítő a vadmacskáét. Mama puhán, nesztelenül tett-vett, elmosogatta a bögréket, ágyat vetett és lefektette a kicsinyeket.

A suszter nézte anyánkat, mi a susztert néztük. Halkan, fojtott hangon beszélt. Minden este ugyanazt. Költözzünk hozzá, a műhelyébe. Mama legyen a felesége. Imádni fogja, a tenyerén hordozza. És mindhármuaknak remekbe szabott, elnyúlhatetlen cipőt csinál... Ennél az utolsó mondatnál mama kezében megállt egy percre a munka, szemével megkereste az ágy előtt álló lábbelinket. Az egyiknek nem volt talpa, a másiknak nem volt kérége, a harmadiknak... Nem, egyáltalában nem volt cipőnek nevezhető egyik sem. Sóhajtott.

Feszülten figyeltük, most már a mamát. Nem, nem akartunk ott lakni a suszter műhelyében. Nem akartunk cipőt, semmiféle remekbe szabott, elnyúlhatetlen cipőt. A mamát akartuk. Azt akartuk, hogy a miénk legyen. Csak a miénk. Hogy egyszer már nevessen ránk, megsimogasson bennünket, nyájasan szóljon hozzánk. Ne a susztert szeresse, hogy cipőnk legyen. Minket szeressen, hogy boldogan ténferegjünk ezen a világon meztelán is.

Egy délután Attila kezét szorosra fogva anyánk elé állottam és elszántan a szemébe hazudtam:

— Mama kérem. Bent voltunk a suszternél és Attila kiszórta a faszegeket és a bácsi elverte a lábszijjal Attilát.

Anyánk hitetlenkedve nézett. Attila nem úgy viselkedett, mint akit lábszijjal elverték.

— De igenis, megverte Attilát a bácsi. És azt mondta, csak lakjunk ott, majd elveri mindennap. Mert Attila egy csirkefogó.

Mama leguggolt és magához ölelte Attilát.

Attila ártatlanul nézett a világba. Csak annyit értett, érzett az egészről, hogy ha őt bántották, akkor a mama leguggol hozzá és átöleli őt.

— Igen — felelte boldogan.

— Fáj — kérdezte mama és egészen ölébe vette.

— Igen — felelte Attila átszellemlően.

— De ha igaz volna és fájna ,akkor sirnál, te kis haszontalan.

Óh, ha csak egy kis sirás kell, hogy ez a jó érzés megmaradjon! És Attila — a körmönfont báránka — sirni kezdett. Elérte ,amire vágyott, mama egészen a karjára vette és úgy tutujgatta.

A tapasztaltak hasonló kísérletezésekre bujtogatták a gyengédségre vágyakozó gyereket másszor is. De a gond megkövesedett anyánkban és csak arra jutott ereje, hogy enni adhasson a gyerekeinek. Nem voltak érzelmes gondolatai, csak kietlen gondjai. Attila helyett megint a vödört vette karjára reggelenkint és csak este tért haza. „Kis lábaskájában hazahozta kegyelmeséktől vacsoráját“ és szétszította köztünk. Biztosan az ebédjét is elhozta nekünk. Ő maga megvonta a szájától minden falatot, hogy nekünk több jusson. Vékonyka lett, kicsi, lerágtuk a husát, elszivtuk a vérét. Ha napszámjából pár krajcárt félre tudott rakni, kivitte valamelyikünket a Teleki-térre és sok keresgélés, alkudozás után megvett egy pár ócska cipőt. Mindig nagyot vett, hogy ha nő a lábunk, akkor is jó legyen. De ezeket a cipőket hamar szétrugtuk, sokkal hamarabb, sem-hogy időnk lett volna belenőni.

*

Iskolai szünidőben a nyarat Etussal megint Szabadszálláson töltöttük. Amikor visszajöttünk ősszel, új nyomortanyán, új emberek között találtuk magunkat. Két-három hét múlva innen is tovább vándoroltunk, azután megint tovább. Mindenhol utban voltunk, mindenhol csináltunk valami galibát. Az egyik helyen leszedtük a finom, vastag fölt a tejről. A másik helyen lerágtuk a kenyér sarkát. A harmadikon kiloptuk a levesből a zöldséget.

Ha anyáknak nem volt munkája és napokig fillér nélkül állt, kezembe adott egy fazekat, hogy hozzak a kávémérésből kávé „hitelbe“. Ha új lakók voltunk a környéken, majdnem mindig adtak hozomra. De csak szombat estig. Ha akkor mama nem tudta kifizetni az adósságot, szörnyű patáliák zajlottak le az ajtónk előtt. Megszégyenülten, tehetetlenül hallgattuk a rikácsolást, hogy a más zsirján élünk.

Egyszer házigazdánk követelte durván, ordítva, asztalt verve a bért, ami a szoba sarkáért, az abban meghuzódó siralmas vacokért járt neki. Attila, mint egy hörcsög ugrott a handabandázó embernek és beleharpott a kezébe. Az megfogta a gyereket és kilóditotta a folyosóra. A következő percben utánarepült egy párna, egy alsószoknya, ingek, majd egyéb ruhadarabok; minden holminkat kihajigálta az ajtó elé.

Mama égő szemmel keskenyre szorított szájjal tétovázott. Aztán összekapkodta az egymásradobált vedlett ruhákat és lepedőbe gyömöszölve batyut kötött belőlük.

A lakók mind kicsődültek az emeletekre és az udvarra. Ugy vonul-

tunk el a batyúval a Ferenc-térre, szégyennel és büntudattal lepetten, mint akik förtelmes jeleket hordoznak a homlokukon.

Anyánk gondterheiten ült egy darabig velünk a Ferenc-téri padon, azután elment hajlékot keresni. Közeledett a hűvös, őszi este, nem maradhattunk a szabad ég alatt.

Szótlanul őriztük a batyút. Attila végül elunta az üldödélést, csász-kálni kezdett a tér bokrai között. Olykor lehajolt egy kavicsért és gondosan célbavett valamit az esti szürkületben. Egyszer csak a tér másik sarkából neki iramodott a batyúnak. Elkezdte rugdosni dühödten, vadul, feneketlen elkeseredéssel. Rugdalta, tépte, öklözte a batyút, amit utánunk hajítottak. Azt a batyút, amit egész életén át cipelt magával, amittől soha nem tudott megszabadulni... Végül, mit is tehetett volna egyebet, megadással ráhasalt a ruhahalomra, fejét belefurta a puha vásznakba, eleresztette kezét-lábát és elaludt.

A gázlámpákat már felgyújtották, amikor mama értünk jött. Az alvó Attilát karomra vettem, anyánk a batyút átnyalábolta és a hátára lóditotta. Megfogta Etus kezét és elindult velünk új „otthonunk” felé, a Páva-uccai kocsmába.

*

*Romlott fényt hány a kocsmá szája,
tócsát okádik ablaka;
benn fuldokolva leng a lámpa...*

Akárcsak a Páva-uccai kocsmát látnám magam előtt!

A tágas kamrában háltunk, ecetes paprikával, zöld uborkákkal tömött nagy üvegek között. A kamrát nem lehetett fűteni, köves padozata hideg volt ahhoz, hogy ott ágyat vessünk. Mind a négyen a keskeny, szényitható vaságyban aludtunk. Legalább melegítettük egymást.

Mama korán kelt. Kitakarította az ivót, tüzet rakott a konyhában, krumplit hámozott. Böven volt ideje efféle tennivalókra, mert ebbe a kocsmába délelőtt ritkán tévedt be valaki. Azok a vendégek, akik idejártak, későn keltek, későn feküdtek. A szomszédos, földszintes házban lakó nők csak délután kezdtek átszállingózni, hogy itt fogyasszák el késői reggelijüket, ebédjüket. Pongyolában, kócosan állítottak be, ettek valamit, azután cigarettázva lefetyeltek a kocsmárosnéval. Esti szürkületkor cifrán kiöltözve, gondosan kisütött fűrtökkel elkezdtek érthetetlen, kitartó sétájukat a földszines ház előtt, vagy pedig ellepték az asztalokat a kocsmában. Az ivó megtelt hangos kacarászásukkal, a gyárakból, műhelyekből kiszabadult sihederekkel, komoly, meglett, nagybajuszu férfiakkal.

Mama a konyhában csak rakta a tüzet, keveregte a nagy lábasokban az ételt, mosogatta a tányérokat és poharakat. A kocsmárosné hordta kifelé a pörköltöt, töltöttkáposztát. A kocsmáros mérte a bort az üvegekbe, poharakba, majd fogta a boroskannát és hozta az italt a pincéből.

Kint vacsoráztunk a konyhában. Mama rengeteg hust rakott a tányérunkra, alig birtunk szuszogni a jóllakástól. De azért még mindig kértünk. Ugy ettünk, mintha ki akartuk volna pótolni a sok koplalást.

A nők közül egyik-másik bekukkantott a konyhába. Karjára vette Attilát és gyügyögve indult vele kifelé. Mama utjába állt a nőnek: a gyerekeknek le kell feküdni, már késő az idő.

De hasztalan volt minden tiltakozása, a két kicsit kivitték az ivóba. Ölből-ölbe adták, cirógatták, becézgették őket. A kucséber kosarából cifra dobozokat nyomtak a kezükbe, tele csokoládéval, cukorral. Különösen Attila volt a kedvencük. Nevetve hallgatták pösze beszédét, kisfiús fogadkozását, milyen nagy zsák aranyat hoz majd a mamának, ha nagy lesz...

Mama nem bírta elviselni, hogy ezek a nők az ő gyerekeit ölbeve-szik. A cifra dobozokat behajigálta a tűzbe és sorba kiosztott mindnyá-junknak egy-egy jókora pofont. Majd a lelkemre kötötte, nekem, a „nagylánynak“, hogy ezentul a gyerekeket vacsora után azonnal fektes-sem le. Meg ne lássa mégegyszer, hogy kint tanyáznak a kocsmában.

Hiába volt az intelem és hiába voltak a pofonok. A kocsmá vendé-gei ragaszkodtak a gyerekekhez. A kocsmárosné is közbelépett: az üzlet, üzlet — mondotta. Nem harapják le az orrunkat, mitől félt hát ugy bennünket? Örüljön, hogy így szeretik a gyerekeit. Neki is csak haszna van a népszerűségből. Több a borralaló, amit elhullajtanak. Lakásra, kosztra semmi gondja, amit keres, félreteheli ruhára, cipőre. Mit akar még egyebet? Cürhódás az élet mindenképpen, kinek így, kinek úgy... Aztán ezek is emberek, akárhogy keresik a kenyerüket. Ezeknek is kell valakit szeretni.. Legyen esze. Hová jutunk, ha kényeskedik? Még megérheti azt is, hogy a lelenházba kerülünk...

A kocsmárosné hazabeszélt. Talán még soha nem látott kérgeskezü napszámosasszonyt, aki előtt mindig tiszta a kötő, akármilyen moeskos munka ég dolgos ujjai között. Csinos, kellemes fiatalasszonyt, aki egyedül huzzza az igát és „kis kenyérrel, nagyon feketével, fehér lelkét őrzi feketével“. Nem akarta elveszíteni a jó munkást, de meg sem tudta érteni anyánk ellenállását az uccai nők felénk irányuló barátságával és szeretetével szemben.

A kocsmárosné gyakran hangoztatott szavain anyánk nyilván el-gondolkozott. Elment a menhelyre és érdeklődött, hol, hogyan, milyen módon gondoskodnak az oda beadott gyerekekről. Amit hallott, bizonyá-ra jobban megnyugtatta, mint mostani körülményeink, amelyekből — úgy látszott — nem tudott szabadulni. Eddigi küzködéseivel, annyit sem ért el, hogy rendes fedelet, elég kenyeret biztosítson számunkra. Most már ez úgy, ahogy, meg lett volna, de nem bírta elviselni a környezetet. Ugy hallotta, hogy a menhely a rábizott gyermekeket falura adja ki. Egyszerű, rendes, dolgos gazdákhöz. Akármelyik falu — így hitte — csak olyan mind, mint Szabadszállás, ahol ő növekedett a kis csirkék és kis libák között, amiket maga előtt terelt a libausztatóra. Minden kis falu közepén fehérre meszelt, öreg templom áll, „a harang messze hangzik s tornya fehérlik az éjszakában.“

Sok tépelődés után határozta csak el, hogy bead bennünket a men-helyre. Ebben az időben, ha volt kis szabadideje, a faluról mesélt nekünk. Hogyan élt, mit csinált kislány korában Szabadszálláson. Hogyan ment a nagy hóban iskolába patkóssarku kis csizmájában, meg amikor kis esős korszóban vizet hordott az aratóknak a szűrős tarlón keresztül. Ezernyi emlék rajzolt fel benne kis borjakról, frissen fejt tejről, szénakazlakról, disznóólésről, sziszegő gunárokról. Sült alma illatu téli estékről a bubos kemence mellett, a végtelen nyári ég kékjéről, zsenge tavaszi füvekről, zsuppfedelek alatt tátogó fecskefiókákról ábrándozott.

Láttatok-e már gólyamadarat? — kérdezte. — Pesten még gólyamadár sincsen, — mondotta már nem is nekünk, hanem saját magának. Igen, magának mesélgetett, magát nyugtatta azzal, hogy milyen jó dolgunk lesz majd falun.

K O L D U S D A L

Irta: SALAMON ERNŐ

*Kántáló koldusoktól
hallottam ezt az éneket,
elénekelem neked:*

*Jaj, jaj, jaj nekem
ezen az édes világon,
csonkulásom, bémulásom
igen nagyon szánom.
Nem adnak, jaj,
ilyen valknak, jaj,
legyen az ágyuk az ágyom,
habaréklém tálukba kívánom.*

*Én és Kak Mari
itt ezen a szent helyen könyörgünk,
e fagyos telen*

*nem nyúl zsebbe bárki úr is értünk.
Hagynak púpunknak,
hagynak nem adnak,
ha hörögünk, garasért misézünk,
ha is akár híg szemünkkel
jól szemeközéünk.*

*Haj, hideg falam,
hátamat is hűtöm, nem gyámitóm!
Hónom vánkosa,
haj, te mankóm, szomszéd térig hídám,
bádogcsuprom, haj,
foglak meg és váglak a fenébe,
magnak a garas
maradjon a zsugori zsebébe.
Pi! Járványtojás,
azt mondom, hogy álljál a hasába,
Rüh! Édes ecsém!
Ujja közé legjobbfiába!*

E L Ő S Z O B A

Irta: EÖRSI IMRE

Igéreterhes márciusi nap. Fénye vidáman csillog a havon, — csusz-kálni volna jó rajta. Márton körülnézett, egy kicsit elszégyelte magát. Mosolygott, megnézték a mellette elhaladók. Tele volt derüvel és reménységgel.

Frissen nekiiramodott a lépcsőn, még dudorászott is közben. A Nagy ur irodája előtt már kihagyott a szivdobogása és a sűrű lélekzetvétel pihenésre készítette. Egy percig várt, aztán becsöngetett.

Az előszobában titkár fogadta. — Tessék helyet foglalni, — mondta gépies készséggel, miután megkérdezte és följegyezte a nevét. Márton leült.

Mellette és körülötte már sokan ültek. Mindnyájan arra vártak, hogy a titkár nevüket kiáltsa és bebocsássa őket a szentélybe, ahol az ügyük és sorsuk fölött határozó Nagyur. Márton körülnézett.

Ezek az emberek mind úgy jöttek ide, mintha nyári szabadságra utaztak volna. Összecsomagolták a legjobb holmijukat és kiszakítva a mindennapi környezetből, amelyben otthon vannak, felöltik magukra azt a kötelezőnek vélt pózt, amelyben hitük szerint a legjobb benyomást kelthetik. Azután majd, — úgy gondolják, — lerázzák magukról a fárasztó pózt és mennek tovább a régi utakon, csak éppen, ha sikerül itt, — és sikerülni kell! — új cél felé.

Márton megelőzte és leleplezte őket. Már előre elkészítette azt az állapotot, amikor, bár kiszakítva megszokott környezetükből, de saját arcukat viselik és nem azt a maszkot, amit itt magukra öltöttek. Könnyű dolga volt. Mert az emberekre megszokott hétköznapi viselkedésük sokkal kevésbé jellemző és áruoló, mint az elképzelésük, amilyenek lenni szeretnének. S amilyenek mutatni szeretnék magukat.

Csend volt. Mindenkit elfoglaltak a maga gondolatai. Lejátszották magukban a jelenetet, amelyben a Nagyurnak kifejtik kérésüket, meggyőzően és ellenállhatatlan ékesszólással válaszoltak a Nagyur közbevetéseire és nem türték előadásuk megzavarását. Főlényes érveléssel mutattak rá kérésük megalapozottságára és személyi értékeikre, amikkel méltók arra a valóban csekélyke ellenszolgálatásra, amellyel a Nagyur, kell, hogy kéréseiket méltányolja. Nem jótékonykodást várnak, hanem szinte leereszkednek egy apróka kéréssel az előszobázáshoz, amely méltalan hozzájuk. Megjátsszák magukban az elkövetkező jelenetet vérmérsékletük szerint. Arcukon tükröződik a jelenetek sora, ahogy gondolatban belépnek az ajtón, ahogy előadják kivánságukat, aztán csaknem közömbös elégtétellel a várakozásért, kielégítetten eltávoznak.

Márton mosolyog. Ő már rég megtisztította magát attól a megsépitő csalástól, amellyel az ember a saját dolgait nézi.

A kijárási egy másik ajtón át történt, a dolgukvégzett emberek nem erre jöttek vissza. Itt egyre szaporodnak az újonnan érkezettek, úgy látszik, lassan folyik odabenn a tárgyalás. Friss emberek érkeznek az előszobába, egy-egy új jelentkező magabiztos fellépése csak megerősíti a várakozók jóérzését. Energikusan és elszántan lépnek be. Mikor a várakozók nagy csoportját megpillantják, kissé meginog biztosságuk, de ez

egy másodperc csak. Leülnek. És megkezdődik arcukon a maguk kétségtelenül eredményes ügyének színjátéka.

A titkár egy nevet kiált. A megnevezett fölugrik és az ajtó felé siet. Ott egy pillanatra meginog, aztán erőt vesz magán és határozottan lenyomja a kilincset.

Eltelik egy negyedóra. A fölvelt póz már nem olyan könnyed, a hosszú őrizésben megmerevedett. A maszk mögül élesen és türelmetlenül előreles az igazi arc.

Már látni a törtetőt és az alázatost. A cinikust és az ostobát. Márton már annyira igaznak látja az arcukat, hogy szinte mindegyik karikatúraként hat.

Késő délután a szobában sötétedik. A világítás elégtelen s a titkár, nem tudni milyen okból, nem gyújtja meg a villanyt. Némelyiküket ez szemmeláthatóan idegesíti és szólni szeretnének. Egy ideges ember föláll, nyugtalanul járkálni kezd. Néhányan azonnal követik példáját. A titkár beletemetkezik irataiba. Egyik-másik nem bírja a hallgatást és halkán beszélni kezd a szomszédjával. Nyilván a világítás kérdése a téma s a kezdődő bizonytalanság érzését belesúritik ebbe az egyetlen kérdésbe, mintha az volna egyedül minden rossznak az okozója.

Ujabb negyedóra telik el. A beszélgetés egyre általánosabb, hangosabb és elégedetlenebb. Még egy perc s valaki megembereli magát és mérgesen figyelmezteti a titkárt. De erre már nem kerül sor. A titkár hirtelen föláll és föl-kattantja a villanyt.

A szobát halvány zöldes fény önti el. Mindenki megkönnyebbülten sóhajt föl és a homályban gyepelő nélkül elernyed arcára vissza akarja erőszakolni a fölényes kifejezést. De ez már csak alig egy-kettőnek sikerül. Az arcok megváltoztak.

Már lerí róluk a fáradság. A külsőséges fölényt fölemésztette a várakozás purgatóriuma. Némelyiknél halványan föllobban valami belső fölény, amellyel most már mintegy megtisztulva kívülről tudja nézni a saját torz vagy szomorú helyzetét és megmosolyogja vagy lesajnálja önmagát, mintha máris az nézné őt odabenn. Előbb még, a homályos előszobában olyanok voltak, mint valami belülről kivilágított kastély, amelyben vendégsereg van. Kívül a sötétség, amelyben ők terjesztik a fényt. De a gyér fényvel megvilágított várószobában elhamvadnak az ablakok, az emberek szemei. — Az étellel nem lehet bujócskát játszani, elrejtözni előle. És nézni, hogy keresi az embert és nevetni rajta. Nem lehet. Mert az olyan, mint a rendőrspicli. Akkor és ott furakodik az ember mellé, amikor a legnagyobb biztonságban érzi magát.

Mind úgy ültek itt már, mintha bucsut kellene venniük valamitől, amit egyszer nagyon szerettek. Talán csak egy városrésztől. Talán az emberi méltóságuktól, amelyről adott percben, a jövőjükért cserében, mindig készek voltak lemondani. Talán az egész régi életükről vagy talán, ami könnyebb, ettől az egész élettől magától.

Kifejezéstelen arccal ültek már egyesek, mások ideges grimaszokat vágva, mintha valami testi fájdalmuk volna. Volt olyan, aki mereven egy pontra bámult, mintha onnan valami földalatti varázslatot várna, amely a megváltást hozza számára. Egy égő, gazdátlannak tűnő szempár is röpködött itt, üres és emlékek nélkül való szempár, — csak nagyon hosszas és figyelmes vizsgálat után lehetett megállapítani, hogy e szempár

egy nőhöz tartozott, az egyetlen nőhöz, aki a helyiségben tartózkodott. Később, aki látta, ennek a rebbenő szemnek sötét villanásához még vissza-vissza kellett térnie. Majd ugyanilyen elhagyott és senkihez nem tartozónak tetsző lábszárakat és karokat lehetett megkülönböztetni, amelyek csak nagynéha mozdultak. Mintha a saját és — mindattól, ami itt van — elvonatkoztatott életüket élnék.

Némelyik várakozó már megnyugodottnak is látszott, hogy most végre oda jutott, ahová sorsa kezdettől fogva rendelte. Mások megszóltak és néhány szavukon észre lehetett venni, hogy életük bibliájának még mennyi olvasatlan lapja maradt. Aki figyelte őket, teljesen elveszítettnek kellett éreznie magát. Mintha szemüvegen át kellett volna vizsgálnuk, amelytől a látónak megfájdul a feje. És neki magának is, önkéntelenül, eszébe jutott, hogy elmondja magában az életét, a gondjait és reményeit, mintha egy régi szerelmesnek mesélné el mindazt, ami történt, amióta utoljára találkoztak.

Márton fáradtan fölsóhajtott. És mint a visszhang, felelt rá a többiek sóhaja. Fáradtak és letörtek voltak. Most már mindről lehullott az álarc, amelyet idejöttükben felölteni szükségesnek tartottak. Most már nem törődnek azzal, hogy a valódi arcukon keresztül beléjük látni. Föladták a harcot a látszatért. Már nem is a gőgs a dac, amiért küzdenek, már nem is az emberi méltóságuk, — csak a pusztán életükért harcolnak, amikor itt ülnek tovább és kitartanak. Óriásivá és reménytelené nőtt a kívánság, amelyet jöttükben még oly csekélynek tartottak, alakjuk megöregedett és kérésük nagysága mellett törpévé enyészett. Már legszívesebben itt se lennének, elenyésznének maguk is a semmibe, mert már az elmenés elhatározásához sincs elég erejük. Kilépnék gőgs magányukból, nem a homályról beszélnek már, nem is a fényről, hanem önmagukról. Egymásnál keresnek menedéket, halk beszélgetésben. Míg az egyik beszélgetés közben egyszerre fölemeli hangját, hogy az egész szoba hallja: — Most már nem hat, nem imponál, nem is érdekel, ha valaki koldulva sirja lenn az udvaron: szegény szerencsétlen munkaképtelenek! A munkaképtelen koldusnak sokkal elviselhetőbb a helyzete, mint a koldulásra képtelen és munkátlan munkabírónak.

Mindenki megdöbben bámul rá, a halk mondatok félbeszakadnak, a gondolatok kettétörnek. Most már nemcsak föladták a látszatot, de tudják is, hogy föladták. Maguk elé merednek.

Utóljára játszák el a jelenetet, amelyet itt már tizedszer megjátszottak magukban csekély eltérésekkel, de mindig győzelmesen. De ez az utolsó már mindnél eredménytelenül és reménytelenül végződik...

Alig veszik tudomásul, ha a nevüket mondják. Lassan vánszorognak a Nagyur ajtaja felé.

Márton megtörli verejtékező homlokát. Az élet suhant át e szürke fogadószobában, — hívó és erőteljesen belépő, bizakodó emberek sorvadtak el a hiábavalóan és üresen eltöltött negyedórák várakozása során és tűntek el elhasználtan egy ajtó mögött, ahol a Nagyur itél fölöttük.

Végre egyedül maradt és szólították.

HALÁL ÉS HALÁLFÉLELEM

Irta: STEUER IMRE IVAN

Háborúk idején a halál nem individuális, hanem kollektív kérdés. Többet beszélnek róla, többet gondolnak rá, mint békés időben, amikor a statisztika által gondosan tanulmányozott valószínűséggel élnek, illetve halnak meg az emberek.

Különben a halál, mint a tudomány leghomályosabb problémája, régen foglalkoztatja az emberi értelmet, elsősorban filozófiai beállításban. A pozitív tudomány azonban innen édes keveset használhat fel. Már a „halál“ fogalmát is nehéz meghatározni s eldönteni, hogy melyik tudomány hatáskörébe tartozik. Tulajdonképpen, mint az élők világának általános jelensége, a biológiai tudományok körébe esnék (jóllehet elképzelni is nehéz valamit, ami az élet fogalmával ellentétesebb volna, mint éppen a halál). Érthető így, ha főleg írók és elmélkedők (pl. Maeterlinck) foglalkoznak vele s megállapításaik nem is haladják meg a szellemeskedést vagy a szép szavak költői játékát.

A halál leginkább talán az orvostudomány körébe tartoznék. De az orvostudomány is mostohán kezeli. Élettani és kórtani művek egy-egy rövid mondata az egész, amit a halálról tanít. Az általános orvostudományi irodalom is csak pár tanulmányt tud felmutatni (Osler, Egger, Bichat, Saliva, Perthes) s az orvosok is inkább emlékirataikban foglalkoznak vele, amikor egy hosszú élet tapasztalatai után a gyakorlati gyógyítás optimizmusán tulra érkeznek el.

Az orvostudomány megállapításai főleg fizikai és élettani természetűek s nem annyira a halálra vonatkoznak, mely átmenetet érzékeltet, hanem a halált megelőző és követő állapotra. A haldoklóra vonatkozólag kórélettani és kórbonctani szempontból sok mindent meg tud állapítani a tudomány, a halott test sorsát is pontosan tudja követni, de magáról az átmenetről, a halálról s a vele együttjáró finom sejtelváltozásról keveset tudunk. A halál bekövetkezését u. i. csak aránylag ritkán lehet megfigyelni. A hosszú agónia, az élet-halálközi állapot bizonytalan ideje, szinte lehetetlenné teszi gyakorlatilag a tudományos megállapításhoz szükséges sok eset megfigyelését. Megközelítőleg meg lehet állapítani, hogy az egyes betegségek hogyan vezetnek a véghez; bizonyos betegségek azonos halál-típussal végződnek, de azon az általános megállapításon kívül, hogy a halál kétféle, szivhalál és agyhalál — magáról a meghalás belső élményéről épp oly keveset tudunk, mint a születésről. Mindkettő tudatkiséret nélkül történik, legalább is a tudatos reakció látható jele nélkül, azzal a különbséggel, hogy a születés után hosszabb idő múlva kezdődik el a tudat, mintahogy a halál előtt befejeződik. Elképzelhető ugyan, hogy a születésről valamilyen formában maradhatnak vissza élménynyomok, legalább is Otto Rank psychoanalitikus tapasztalatok alapján az egész emlékezést a születés traumájára vezeti vissza, a halálról azonban lehetetlenek emléknymok. A kórlélektan ismer az u. n. deperszonalizációs jelenségek között téveszméket, amelyek arra vonatkoznak, hogy az illető már nem él, meghalt. Ezeknek az élményeknek is van valószínűségük, kérdés azonban, hogy ezek mennyiben használhatók fel a halál élmény vizsgálata szempontjából.

A halálról szóló megállapítások jórészt csak arra szorítkoznak, hogy kimutassák a halál fájdalommentességét. *Nothnagel* híres előadása is ezt bizonyítja. A szenvedés, ami megelőzi a meghalást s ami a halálhoz vezet, az élet-halál tusa megrendítő jelenetei nem a halál tünetcsoportjába tartoznak, hanem az életébe, melynek részjelensége a betegség. A halál független ezektől a kinoktól, sőt megszabadít ezektől. Az állatok és a primitív emberek elmulása sokkal természetesebben, egyszerűbben megy végbe, s szinte azt a látszatot keltik, mint Barbarin rámutat, hogy az agónia elnyuló küzdelmeihez az ember pozitív életakarata adja meg az alapot. A természet általában kegyelmes a berendezkedéseiben s szinte valószínűtlen, hogy a végnél kegyetlen legyen, ha már nem is vagyunk annyira optimisták, mint Mecsnikoff, ki az élettani szükségesség formájában jelentkező betegség nélküli halált egyenesen képesnek véli. A legrettenetesebb halálnemeket a szadizmustól hajtott ember találta ki.

Az emberi kíváncsiságot azonban az a körülbelül igazolt megállapítás, hogy az élet megszűnésének végső mozzanata fájdalom nélkül megy végbe, nem elégíti ki. Pontosabban és részletesebben szeretné ismerni azt az „élményt“, mely a test megsemmisülésével egyidejűleg lefolyik. Szeretné megismerni a halál „lélektanát“. Ebből a szempontból két csoportba oszthatók a kérdések.

1. A tudat magatartása a halállal szemben; azaz, hogy fenomenológiai szempontból vizsgálva milyen módon „éljük“ át a halált, vannak-e élményszerű lelki folyamatok a haldoklás és a beállott halál közti tartamban.

2. A halállal szemben megnyilvánuló aktív állásfoglalások: halálfélelem, halálsejtelelem lélektani vizsgálata.

A legnagyobb nehézség a vizsgálati módszer megtalálása. Mivel a halálból nincs visszatérés, így mindaz, amit megfelelő eljárás nélkül állítunk, nem egyéb elméletnél. A haldoklók megfigyelése, viselkedésük, magatartásuk feljegyzése csak hozzávetőleges képet nyújtanak a haldokló lelkében végbemenő folyamatokról, mint Cook Wilson tanár megfigyelése is igazolja, aki atyjának több órás agóniáját, amit a súlyos fulladási rohamokkal járó asystolé (szivbaj) okozott a legrettenetesebb élménynek vélte, míg az kissé magához térve megnyugtatta, hogy kitűnő éjszakát töltött el. Különben gyakran megfigyelhető, főleg ilyenyszerű dekompenzált betegeknel, hogy magukhoz térnek az agóniából s nem emlékeznek vissza semmire. Igaz, hogy ilyenkor a tudat ritkán teljesen tiszta, még látszólagos rendezett magatartás mellett is kimutatja a pontos vizsgálat, hogy a tájékozottság, különösen az időbeli tájékozottság zavart, a megfigyelőképesség nem pontos, érzéki csalódások teszik határozatlanná, a tudattartalom régi élményekkel keveredik s a viselkedés gátlásmentesebb, ösztönszerűbb.

A tudat vizsgálata elsősorban arra vonatkozhat, hogy a haldokló tisztában van-e helyzetével, tudja-e, hogy a teljes fizikai megsemmisülés előtt áll. A megfigyelés bizonyítja, hogyha tesz is ilyenyszerű kijelentéseket a beteg, nem teljes meggyőződéssel teszi. Félelmét akarja leküzdeni s megnyugtató kijelentéseket vár környezetétől. A halálát senki sem tudja teljes tárgyilagossággal sem elképzelni, sem elhinni. Az ember lelki alkata olyan, hogy az én, a belső személyiség minden élményben adott. Eszerint az én tudatban az én nemlétezése semmiféle formá-

ban nem lehetséges.

A halálra, mint közvetlen előttiünk álló eseményre való gondolás — ijedtségérzettel van egybekötve. A hirtelen szívhálal esetében, mely pillanatok alatt zajlik le, szorongás, kimondhatatlan félelemérzés tölti be a tudatot s elnyom minden más lelki tartalmat. Ez a szorongás-érzés Braun tanár szerint a szív sajátlagos érzése. Sokszor mozgási reakció is kíséri, reflexszerűen, de gyakran nem tud teljesen lefolyni. Azokban a ritka esetekben, ahol írás közben következik be a hirtelen szívhálal, a szívkoszorúér elzáródása folytán, az írás végén alig két-három elmosódó krikosz-kraksz áll az értelmes szavak végén, jelezvén, hogy a tudat megszűnése után még az írás impulzus, mely már kéregalatti működés, ilyenkor folytatódik egy pillanatig. Lassúbb esetekben a szorongás s az ezzel együtt jelentkező émelygés és nyugtalanság oly mértékben szűnik, amilyen mértékben az oxigénhiány elkábitja az agyat.

Sok betegségnél deliriumok előzik meg a halált, melyekben a beteg egészen más szituációban és környezetben véli magát, félreismeri a helyet és a környezetet, sok esetben arról beszél, akit látszólag nem ismer fel. Itt természetesen módosul minden lelki tartalom a lelki zavarnak megfelelően. Nem ismerjük még az elváltozásokat, melyek deliriumhoz vezetnek, de ilyen agóniás deliriumokban a hangulat mindig ijedt, nyugtalanító. Agymegbetegedések esetében nemcsak a tudat módosulhat, hanem a test egyes részeire vonatkozó tudatélmény, az u. n. testvázlat is. A természetes halál alkalmával úgy látszik, hogy a halál közelében nincs tudata az embernek a halálról, valószínűleg az egész öntudat felbomlása folytán.

A kísérletileg előidézett halálnál, a kivégzéseknél, a tudat valószínűleg kevésbé zavart. Pontos megfigyelések ugyan erről sincsenek, de itt sokat pótol a leíró képzelőereje és a valószínűség. A halálfélelem vagy tudatzavarhoz vezet, vagy pedig elmulik s helyét ad egy más érzelmi jelenségnek, hitnek vagy tulvilági elképzeléseknek.

A halál kérdésével foglalkozó tudósok a természetes halál megfigyelése mellett vizsgálati anyagként felhasználják még a halálszerű állapotok: alvás, narkózis, narkolepszia elemzését. Az epilepsziás rohamok is emlékeztetnek bizonyos fokig az agóniára, csak hogy mindezek visszafordítható folyamatok s így biológiai értelemben mások a visszafordíthatatlan halálnál. Az alvás lélektanát elég kimerítően tanulmányozták a kutatók s az álomkór az alvás bonctani alapjait is tisztázta részben. A hasonlatosság mellett, amiben emlékeztet a halálra, nagy a különbség, főleg a tudat tekintetében. Az egészséges ember nem fél az elalvástól, tudja bizonyosan, hogy az alvás nem fenyegeti egyéni létét s az elalvás bekövetkezését egy agyi centrum segíti elő. A halálnak nincs agyi centruma. A narkózis esetében már lehet félelemérzés s a tudatot a fennálló betegség rendszeren módosítja is. A mély narkózis teljesen tudatmentesen következik be s a beteg állítása szerint narkózis alatt lelki folyamatuk nem volt, illetve nem emlékeznek rá vissza. Ugyancsak nem emlékeznek a betegek az epilepsziás, katalapsziás s ehhez hasonló rohamok alatt a lelkükben lefolyt élményekre. Nem állítható biztosan, hogy nem is voltak, mert pl. az epilepsziás u. n. kivételes (oneiroid) állapotoknál is hiányzik az emlékezet, de hipnózis segítségével Schildernek és más kutatóknak sikerült felszínre hozni egyes lelki élményeket. Narkózisra vo-

natkozó hipnotikus vizsgálatokról nem tudunk. Ennek ellenére megállapítható, hogy az átmenet a tudatból az öntudatlanságba fájdalom nélkül történik s más kellemetlen érzések sem kísérik. Inkább furcsának jelzik azokat a látási és hallási téren jelentkező benyomásokat, melyek a tudatgyengülése folytán keletkeznek.

Természetvizsgálók nagy súlyt helyeztek azokra a feljegyzésekre, illetve visszaemlékezésekre, amiket a halálból megmenekültek készítettek. Ezek között sok az olyan, akik a szó valódi értelmében tullepték az élet határát s eljutottak a halál küszöbéig. Főleg vízbefulók, akasztottak, éhezés és fagyás után bekövetkezett hosszas eszméletlenségéből magukhoz térítettek tűnnek alkalmasaknak ilyeszerű vizsgálatokra. Ismeretes, hogy a vízbefulók leírása szerint elvonul szemük előtt pillanatok alatt egész életük, majd az érzékszervek mondják fel a szolgálatot s így következik be az öntudatlan állapot. Ennek az élménysűrűsödésnek a lélektan nem tudja a magyarázatát, de több adat szól a hitelesség mellett. Akasztottak előadása szerint az akasztás első fázisa fájdalmas, a légszomj kinzó, utána kéjes állapot következik (euforia), aztán eltűnik, elmulik minden, az életrekeltést viszont nagyon kellemetlennek, fájdalmasnak mondják, melyet alig enyhít az utánajövő kellemes érzés (Barbarin.)

A halál a természet egyik formája, mely a lét és nemlét antagónizmusát egyéneken keresztül valósítja meg. Miért félünk hát mégis tőle? Kétségtelenül: a halálfélelem nem ösztön, mert mint Mac Kean is rámutat nem tulságosan nehéz legyőzni. Valószínűen annak a következménye, hogy tudomásunk van a halálról. Ha nem láttunk volna soha meghalni, talán nem is félnénk tőle, Frazer, a híres etnológus azt állítja, hogy a primitív népek nincsenek tisztában a halállal. A gyermek kevésbé fél a haláltól, mint a felnőtt, az öregek jobban, mint a fiatalabbak. Mintha a természetes halál közelsége fokozná a halálfélelmet. Ugyancsak megállapítható, hogy a halálfélelem különböző intenzitású s függ faji, népi s műveltségi tényezőktől. Mindenesetre: a további vizsgálatok hivatottak tisztázni ezeket a megfigyeléseket. Lélektanilag vizsgálva, Freud ismert megkülönböztetését véve alapul, a halálfélelmet a reális félelmek közé kell sorolnunk, noha nem tudjuk, hogy mi a halál, vagyis az, amitől félünk. Braun Ludwig bécsi szívspecialista azt állítja, hogy a halálfélelem kinzó, szorongó érzése egy belső, nyomó, fojtó szívrzés. Ez magyarázná meg, hogy miért fokozódik a halálfélelem a korrallal, melynek haladtával romlik a szív. Természetesen: a halálfélelem, mint minden félelem gyökere a tudattalanban, a lélek mélységeiben van s annak részletesebb ismerete visz majd közelebb a halálfélelem okainak megismeréséhez is.

A N A P

Irta: HORVÁTH IMRE

*Villan a Nap, Isten aranycsizmája
és hirtelen, a gyöngye, harmatos
mezőkre hág. Barmok nyakára gázol —
s hajcsáraik hátán is áttapos.*

KULTURKRÓNKA

A MAGYAR NÉPIESSÉG VITÁJA

MAGYARORSZAGI LEVÉL

(Budapest, 1940 február hó)

Az értékelemző kulturtörténelemnek valaha sok nehézséggel kell majd megküzdenie, ha a huszas évektől napjainkig huzódó korszakot vizsgálja. Félmegoldásokkal, zsákuccákkal, féligazságokkal fog találkozni, amelyek igyekeztek mind magukat valahova leszígetelten, egységesnek feltüntetni, mint a koráramlat részei vagy ellenesei. Irástudók jelentkeztek szépszámmal, akik az írás minden rajongását bele tudták sűríteni mondataikba s remekül csillogtak, de írni sohasem tudtak azok nevében, akikért kiálltak. Furcsa kor volt ez, furcsa ellentmondásokkal, méhében hordva egy megszüendő új világot, a vemhesség, a kín, a fájdalmas szellemi zavar minden ismertetőjével. A két háború közti téren sohasem szünetelt az érdekeltek csapdavesztése az új küzdelemre. Szellemi megbüvölés aknáiban robbantak állandóan. Új népi átértékelés hevülete szaladt végig a közép-európai térségeken s ebbe bizony a legkitünőbb stilszták is behajoltak, anélkül, hogy észrevették volna, hogy két gigászi világ küzdelméhez érkeztek, amely megkérdésük nélkül hozza meg háttározatát. A magyar szellemi glóbuszon ez a küzdelem ugyanúgy folyik, mint minden más téren, azzal a különbséggel legfeljebb, hogy itt a levegő fojtóbb, szűkebb s ha lehet — elnagyoltabb, mert alatta görcsös társadalmi kuszáltság mélyvizei örvénylenek. Mióta Móríc Zsigmond vette át a *Kelet Népe* szerkesztését s nagy irodalmi tekintélyre építve kiadta a jelszót: „ne politizálj, építkezz“, ami egyet jelent a kitűnő írástudó politikai tájékozatlanságával, a felzúdulásnak és az ellenvéleménynek megnyilatkozásai nem maradtak el, becsületére: saját lapjában sem. Egyik munkatárs többek között a következőket írja: „...Ha ugyanis a zsellérek és a földmunkások politizálnának, könnyen megzavarhatnák azt a harmonikus és békés viszonyt, amely a nemzet, a magyar történelmi osztály és a nép, a mindenféle népségből össze-visszahányt alsó osztály között, hála Istennek, fennáll... Ha a nincstelenek beleártanák magukat a politikába, amelyhez sem tehetségük, sem felkészültségük, sem idejük nincs, felboríthatnák a társadalmi egyensúlyt a magyar ur és magyar szolgája között és megbonthatnák ezt az összhangot, amely egységbe tömöríti a magyar sorsközösséget... Különösen most kell e néptömegeket megóvni a politika veszélyes mótelyétől, amikor oly híres mesterek festik őket, mint Illyés, Féja, Kovács, Esztegár, Kiss Géza és az egész fiatal írónemzedék. Ha ezek a tömegek most politizálnának, ugyanannyit jelentene, mintha egy balga ember egy világhírű fényképész masinája előtt izgága módon mozogna és ezzel elrontaná a képet... Ha ezek a népek egyszerre felemelkednének, e megindító, gyönyörű alakok, a magyar irodalom igazgyöngyei, amelyek úgy meghatják és megnemesítik szemlélőiket, kivesszénének a magyar irodalomból. Mint a valódi igazgyöngyök, ezek is csak lent, a tenger legalján tenyésznek... A magyar irodalomra most csak az a feladat hárul, hogy a magyar népet ilyen szellemben nevelje és népszérsítse... Ennek az irodalomnak még az a mellékterméke is lehet, hogy

nemes és jószívü uraink megcsinálják a parasztok helyett a forradalmat. Felülről. Mint Bismarck... Egyébként Jókai óta tradíció nálunk az ilyen irányú irodalom. A Gondviselés ujmutatását kell látnunk abban, hogy Isten végtelen bölcsességében az idegenvérü cselédivadék Petrovics-Petőfit feláldozta a forradalmi bálványának, míg a tisztavérü, nemes Jókait megtartotta a nemzetnek még két hosszú emberöltőn keresztül. Ezzel mintegy utat szabott a turáni magyar történelmi fejlődésnek. Szépeket írni a forradalomról, a forradalom egyes alakjait, még hóhérait is idealizálni — amellet a forradalmat kezdetétől fogva elutasítani. Ez a — realizmus... Ezt az irodalmi feladatot, ezt a Jókai stílust rójja a mai történelmi helyzet a mai fiatal írógárdára. Minél komorabb és feketébb színben festeni a dolgozó parasztság helyzetét, egyidejűleg azonban féken tartani e nyughatatlan és visszamaradt csürhét; hogy ne mozogjon a lencse előtt...”

Ez az elkeseredett kirobbanás a volt „márciusi front“ harcosai ellen, — nem Móricz Zsigmondnak szól. — Annak a gárdának, amelynek sikerült őt rávenni, hogy élükre álljon és a „népvédelmet“ saját zászlója alatt mozgassa tovább. Móricz politikai tájékozatlanságát legjobban jellemzi, hogy élete munkájának csaknem százötvenes oeuvejét, — paraszttól parasztig, — összetévesztette azzal az irodalompolitikai irányzattal, amely a parasztkérdést könyörgések és felhívások alakjában szeretné megoldani. Ezek a rajongó irástudók, akik némelyike már ott tart, hogy ha parasztot lát, könybelábad a szeme s magából a *paraszt* szóból csinál tabu-szerű komplexust, a középeurópai viszonyok hatása alatt már évekkel ezelőtt elvétették lépteiket. Azonosították magukat azzal a felülkerekedett közhiedelemmel, hogy a nemesebb értelemben vett nemzetköziség, azaz a minden ország parasztságának azonos jelű kulcsa: a strukturális változás, olyan gyanuáradatba keverheti, amivel faji magyarságát már eleve, feladta. A félelem a korszellemből fakadt. Aból a korszellemből, amelynek háborúra készülő vezetői, a legkülönbözőbb eszközökkel odatörekedtek, hogy a leszámolásig, erővel, vagy szociális ígéretekkel, a saját népségeiket a széthuzástól és az erők veszedelmes szétforgácsolásától visszatartsák. Amaz emlékezetes vacsorán, amit Zilahy Lajos adott s amelyen az akkori miniszterelnök, Gömbös Gyula, „váratlanul“ megjelent, azonnal felmerült a „népi“ íróknak, mint a fiatalok erejének támogatása a kormányzat népi irányba való segítése érdekében. A nemzetiszocializmus ebben az időben került uralomra Németországban. Népféltő, „forradalmi“ programmal, faji öntudattal, a plutokráciával való leszámolási készséggel s ami legfeltűnőbb volt, — felülről. A korszellem azt sugalta, hogy az eddigi „elavult“ teoriák helyett, erős akarrattal, népért és fajért, felülről is döntő csatát lehet vívni. Nyugodtan lehet dobni az eddigi rekvizitumokat, mint osztály, társadalmi egyenlőtlenségek, alulról felfelé vivott szabadságharc s előtérbe nyomult, a népi akarató kormányzat, az egy faj, egy pásztor s azon belül a nyomor feltárássának fegyverével, a felelősek belátásának lehetősége.

Az új nacionalizmus, — mondja például Veres Péter, — olyan népi front, amelyen az egyfajuk mindannyian elférnek, legföljebb egy részük a jobboldalán, másik részük a baloldalán foglal helyet, kedve és izlése szerint. Az egész nemzeti alapon áll, nem importál „idegen eszméket“, így megmarad a szellemi fajvédelem vonalán, melynek egyetlen

legsürgősebb tárgya a parasztkérdés megoldása. Valaha a parasztkérdés osztálykérdés volt. Nem mai keletű. Részleges megoldására, miután a többi társadalmi kérdésekkel szorosan összefügg, aligha lehetett gondolni. A fiatal rajongó irástudókat azzal sem vádolhatjuk, hogy tudatlanok, hogy nem hajlandók a mult történetében kutatni, hogy a kérdést sohasem hallották s az ujszerűség lázában botorkálnak. Féja Géza 1939-ben kiadott Dózsa könyvében a XVI. század parasztforradalmát lehetőleg annak igazi tartalma szerint, osztályalapon tárgyalja. A 107. oldalon a következőket olvassuk: „Sok közös vonás fűzi ezt a forradalmat (a Dózsa-félét) Budai Nagy Antalék mozgalmához, de Dózsaék messze elhagyták az erdélyi parasztforradalmat merészség terén, Budai Nagy Antalék is forradalmat csináltak, de a békés kiegyenlítődés érdekében, mai kifejezéssel élve: reformprogram alapján állottak. Dózsa György azonban gyökeresen át akarta alakítani az ország gazdasági és társadalmi rendjét. A telkes jobbágyság, a zsellérség és kispolgárság, tehát a dolgozó osztályok harcrakész szándéka már teljesen kialakult, mondhatjuk, kirobant ebben a forradalomban... Sok vita folyt arról, hogy Dózsa György valóban parasztkirályvá választotta-e magát. Ez a kérdés eldönthetetlen, de nem is lényegbevágó. Az egykori és a későbbi történetírók véleménye nagyon eltérő ebben a kérdésben. A Dózsának tulajdonított beszédszövegek és a ceglédi kiáltvány szövege is ellentmondanak egymásnak. Egyik szerint nép királyságot akart szervezni, a másik szerint nem fordult a törvényes király ellen. Meg kell állapítanunk, hogy maga a 'fejedelem' név még nem döntő érv. Így nevezte magát Mészáros Lőrinc és társa is, amikor a rákosi táborból levelet küldtek Kassa városába. A 'fejedelem' inkább 'Főt', vezért jelentett. A forradalom célja elsősorban a nemesi kiváltságok teljes eltörlése, a törvények revíziója és a földközösség volt. Dózsa a 'revolúció', Budai Nagy Antal pedig az 'evolúciót' képviselte. Az evolúció tragikus kísérlete után csaknem egy század mulva tört ki a revolúció. Dózsa forradalma, a nagy európai forradalmak édestestvére. A huszita forradalomtól abban különbözik, hogy egészen háttérbe szorultak benne a vallásos vonatkozások. Elt ugyan erős vallásos ihlet is benne, ez azonban a laikus vallásosság forradalmi ihlete; a vallásos reformokra való törekvést elnyomta a politikai forradalom. Ez a forradalom legerőteljesebb kilengéseiben sem fajult a csehek khaotikus-démonikus lázadásává...“

Ebben a megrázóan égető parasztkérdésben, melynek megoldatlan nyulványai okozzák ma is a népiesek elementáris irodalmi explozióit, Féja tragikusnak nevezi Budai Nagy Antal „evolúciós“ kísérletét. Arról is tud Féja, hogy ez a forradalom a többi európai forradalmaknak édestestvére, vagyis mint ma is, nemzetközi strukturális kérdés, azonos megoldási módokkal, tehát igen nehéz azt a magyar glóbuszon egyszerű elkülönülési fordulattal zekéjéből kifordítani. Semmit sem von le Féja fenti megállapításából a lap alján lábjegyzet alakjában alkalmazott önféke, melynek értelmében. „...Nagyon tévednek azok, akik mai politikai fogalmak szerint magyarázzák s mai politikai törekvések számára próbálják kisajátítani“, t. i. a fentieket. De mi tulajdonképpen Féjáék mai követelése? A vagyonegyenlőtlenség megszüntetése földosztás útján, az ország szövetkezeti alapon való átszervezése és a „parasztdemokrácia“ bevezetése, tekintet nélkül az ország többi lakosságára. Hogyan akarják

az első legnehezebb pontot keresztül vinni? Rábeszéléssel, a sebek állandó és költői színekben tobzódó feltárásával, a hatalmon lévők szívének megpuhításával, hivatkozva arra a szellemi fajvédelemre, amelynek értelmében minden magyarnak egynek kell lennie. Ez a világtörténelem folyamán egyszer, ha sikerült a görög Lükurgosz idejében, de nagy a gyanunk, hogy a jól kiképzett spártai nincstelen atléták segítségével, akik közül a meztelen lányok is jobban hajították a dárdát, de főleg eredményesebben, mint a mai rajongó írástudók az ő ünnepi felvilágosításait azok elé, akiknek ezért földet és szabadságot kellene osztaniuk.

Amíg az első kérdés megoldatlan, — már pedig ezer éve megoldatlan, — hiábavaló a többiekéről elmélkedni, holott a rajongó írástudók egész művészete e körül az evolúciós lépegetés körül szakácskodik. Annál bántóbb e parasztimádat önmagáért való szomorú táncában az ugynevezett „parasztdemokrácia“ kérdése az itt élő többi réteg számára. A rajongó írástudók, miután kérdéseik megoldását tisztán irodalmi-eszmei síkon keresik, már előremenően elvetették a legkönnyebb kérdéseket. Így többek között, hogy ki lehet ennek a „parasztdemokráciának“ tagja és milyen alapon? A sok ellentétes válaszból ebben a kérdésben egyöntetűek voltak. A „parasztdemokráciának“ minden magyar tagja lehet. De rögtön felvetődik a kérdés, mely mai napig eldöntetlenül dul, ki hát a magyar? A rajongó írástudók szerint magyar mindenki, aki paraszt, vagy paraszt származású és nem asszimiliáns. Ezzel az ötlettel Németh László futott a függöny elé, de megjelent a nézőtéren Babits Mihály, a maga szintén nagy irodalmi tekintélyével és sértődötten a következőket mondta közbe: „...Mégegyszer vissza kell térnem rá, — Németh Lászlóra, — ő végletes példa s legjellemzőbb tünet. Könyve mindennél jobban illusztrálja, milyen önkényes és akármit megengedő a szellemi fajiságnak ez a shiboletje. Csakugyan magyarabb Kármán, mint Kölcsey és Eötvös s ezek kevésbé ‚magvasak‘ Kármánnál, mert nem ‚mélymagyarok‘? Micsoda játék ez nagyjaink nevével? Önkényes és öntetszelgő játék! És ez így megy az egész könyvön át, mindenki osztályzatot kap a magyarságból, hogy minő alapon, azt esetről esetre a szerző dönti el. Egy egész korszakot el lehet marasztalni, mert az ősi sűrű magyar iz hiányzik íróiból; viszont néha az is gyanus, ha megvan, idegen vérre vall, neofita buzgalomra, mint Dugonicsban, Gvadányiban. Kisfaludy Károly elég jó osztályzatot kap, sőt Petőfi apjává lép elő, noha tudjuk, hogy Petőfi nem sokra tartotta, mint író. Dehát az irodalmi érték nem számít ebben az osztályzásban... Amint látható, a szellemi fajiság nevében mondott ítélet még sokkal inkább Csáki-szalmája, mint az, mely az irodalmi érték alapján válogat... A szellemi fajkutatás előtt mindez nem számít... Az mélyebbre néz és éppen ezért ellenőrizhetetlen. Nem csoda, ha ítéleteit óvhatatlanul személyi rokonszenvek és ellenszenvek befolyásolják. Amikkel nem lehet vitázni... Az egész ítélkezés mögött van valami, egy elv, egy ösztön, egy hangulat, ami már nem pusztán személyi. Ez magában, a kor lelkében fészkel, érdemes kitapogatni, mint egy betegséget. Az elv a ‚visszamet-szés‘ elve... Diktátori ösztön hajtja a szellemi visszametszés hirdetőit is, de ennek a mélyén különös kishitűség lappang... Egy örült kertész látomása ez, de már-már egy egész nemzedéket elfog ez a kertész pszichózis. S alapja, mint a legtöbb pszichózisnak: a fogyatékosági érzés... Kis-magyar elgondolás. — Van-e értelme ennek a fogyatékosági érzésnek?

Lélektanilag mindenesetre érthető, mai veszélyes helyzetünkben egy kicsit a megrabolt ember lelkiállapotára emlékeztet, aki megmaradt kincseit szeretné utána dobni a rablónak, hogy elmondhassa: 'tőlem most már el nem vehetnek semmit'. ...Néha jól esik kicsinynek lenni, de számunkra a kicsiség nem megoldás... Elvégre nagyok azelőtt sem voltunk s félős, hogy amint még kisebbek lettünk, egyik kényszerhelyzetből csak a másikba zuhantunk... Nemzetiségeink is vannak ismét, csak az elv ingott meg, amelyre támaszkodva bírhatnánk velük. Magunk is hajlandók lettünk, beállni nemzetiségnek a saját hazánkban, s fajnak érezni magunkat az apró fajok között. De mondom, a kicsiség nekünk nem megoldás, nincs hozzá tehetségünk. Nem tudunk apró egységes faj lenni. Ha nincs országunkban nemzetiség, magunk csinálunk magunkból magunknak... Ami áll a fajról és országról, ugyanaz áll a kulturáról is: abban sincs tehetségünk a kicsiségre. Kicsiség sokféle van és a kicsiség relatív. Lehet valami kívülről kicsi és belülről mégis lényegileg nagy és kiterjedt. A magyar kultúra legbensőbb lényegében sokszínű, tág és tárt; hatásokkal és benyomásokkal magába olvasztó; különböző fajok lelkihozadékat egységesítő; messze horizontokat átölelő. A magyar kulturát nem lehet kicsinnyé, egyoldaluvá, fajivá apasztani: mert az akkor már nem is lenne magyar... Ez különben többé-kevésbé minden nemzet kulturájával így van. A szellem világában különös törvények uralkodnak s nem ellenmondás az, hogy ahol a fajiság a legősibb s mintegy irodalom előtti, népi és paraszt mélyeibe szállunk le, ott tuljutunk már a nemzeti különbségeken s egy differenciálatlan, valójában nemzetközi réteghez érünk. Az a 'mélykultúra', amelyet az elfeledéstől még utolsó pillanatban megmentett őszíű népmesék és balladák tárnak fel előttünk, nagyjában közös, vándor és nemzetközi, ahogy mindenki jól tudja, aki valaha tudományosan foglalkozott vele. Nagyon jellemző erre nézve, amit éppen a 'mélymagyarság' hirdetője, a magyar szellem fajtisztaságának apostola mond egy újabb népies költőnkéről: talán azért lett olyan mély magyar költő, mert mint román származás, a maga román mélyeit is használni tudja. Voltakép a néplélek nemzetközi vagy inkább nemzetelőtti mélyeit 'használja'. S még nagyobb tévedés azt képzelni, hogy a forrás, mely a nemzeti irodalom gyökereit táplálja, azonos magával a nemzeti irodalommal... Sőt maga a vaskos és zamatos régi nyelv, amely a sűrű és mélymagyarság hangulatával annyira megbabonáz, sokkal jobban hasonlít, nem egyszer éppen vaskosságában és zamatában, a külföldi kortársak nyelvéhez, mint az ember gondolná. Régi francia és olasz krónikák olvasása közben, Rabelais vagy Montaigne lapjain, olyan fordulatokra bukkanhatunk, melyeket ha magyar íróban olvasnánk, könnyen érezhetnénk jellegzetesen magyaroknak. Éppen régi izük miatt. Még az a sűrű, régi, vaskos iz is európai bennünk!... Nem volna-e tökéletes hisztéria és katasztrófa politika ezt a gyönyörű és immár közel évezredes kincset félredobni és lebecsülni azért a képtelen és perverz ábrándért, hogy visszacsináljuk a folyamatot, mely szellemünket ily csodálatos módon kitérítette s ha már országunk megkisebbedett, legvünk lelkiileg is kicsinyek a kicsinyek között? Kérdés, hogy ezzel közelebb jutnánk-e a körülöttünk élő kis népekhez, hisz ezek azóta maguk is már rég európai irányokba fejlődtek... De meglehetősen következtelennek is látom ezt az egész dolgot. Ugyanakkor, mikor szellemünket szüzen akarnók tudni

minden idegentől s mintegy fajilag megtisztítani: egyuttal azt is kívánjuk, hogy ez a szellem mégis folytonos kölcsönhatásban legyen apró, idegen faju népek szellemével... Nem szeretek származásomról beszélni s eddig nem is igen tettem; de most úgy érzem, egyszer és mindenkorra meg kell mondanom, hogy nem vagyok „asszimilált”. Ha az volnék, akkor sem érezném kevésbé magyarnak magamat; dehát nem vagyok az. Magyar nemesek voltak már a dédapáim is, úgy apai, mint anyai ágon, tolnavármegyei magyarok. Annyi azonban igaz, hogy parasztok nem voltak. Ezért nem fogom szégyenleni őket. Így is közelebb voltak a magyar néphez, mint nagyon sokan azok közül, akiknek unokái ma a népiességet prédikálják...”

Az eljövendő „parasztdemokrácia” kérdéséhez *Pethő Sándor* a következő megjegyzéseket fűzi: „...Könnyen elhitetik magukkal, hogy egy társadalom óriási és bonyolult lelke, amivel a politika dolgozik, szintén leegyszerűsíthető bizonyos képzelgések szimplista gondolatformáira. Izgékony képzeletük tulteszi magát a kísérleteiket nem a papírsíkon, hanem sajnos, a csiklandós emberi bőrön végző pozitivisták politikai módszereken és ténymegállapításokon. Egy kis elnagyolt, vagy hamis szintézisért se kell a szomszédba menni, kivált ha mögötte bizonyos ellenfeleken is ki lehet tölteni a személyes bosszuvágyakat... A politikai véleménymondás merészségéhez nem szükséges más, csak ihlet és intuíció, amely pótolja a tény és helyzetismeret hiányát... Mert szép dolog a kertkultúra és a paraszti demokrácia, de a magyar valamivel mégis több annál. A magyarság nem paraszti demokrácia. Nem is munkás demokrácia, sőt nem is nincstelen proletár, bár elismerjük, hogy a magyarság nagy tömegei inkább tartoznak ide, mint máshova. A magyarság középosztály is egyuttal, sőt vékony kis rétegében arisztokrata, honoratior és gentry, szélesebb rétegeiben iparos és kereskedő. E társadalmi osztályok egyikének sincs joga a maga részére kisajátítani a magyarság kiváltságát, terhét, vagy díszét...”

A magyar szellemi élet e jelentős erjedésében nyilvánvaló, hogy több a papírfogyasztás, mint a reális élet követelményeihez való alkalmazkodás. Mélyén nagy és jelentős kérdések huzódnak, de megoldásukhoz csak az nyulhat, aki, vagy akik az irodalmi sikről a gyakorlati tennivalókat is szemek előtt tartják. A rajongó irástudók könyvekben hordozzák véres kardjaikat, anélkül, hogy azokhoz egyáltalán eljutnának, akik „érdekében” járatják a nyomdák gépeit. Így ártatlan és néhány lelkes, rajongó irástudójelölt számára lesznek azok hovatovább iskolai olvasmányok. Az érdekelt paraszti nincstelenség sanda szemmel bámulna az egészre, mert nyilvánvalóan nem olvasmányokkal akarná magát ellátni az unalmas téli hónapokra. Fője legujabban már kulturprogram közlésénél tart, a „parasztdemokrácia” egyetemi tantervét rajongja, Zilahy Lajos a kitünők iskoláját sürgeti, Kerék Mihály Esztegár Lajos pécsi helyettes polgármesterben látja a szociális nyomorenyhitő akció kitünő képviselőjét ezzel a kitétellel: „Éppen itt volt az ideje, hogy megtaláljuk a helyes megoldást, mert immár attól kellett tartani, hogy a szociális segítség bennreked a pillanatnyi nyomorenyhités kátyujában és a végén több hátrány származik belőle, mint amennyi tényleges segítséget jelent...” Néhány kertés lakásról van itt szó, ahol az elaggottak kertkultúrával segítenek önmagukon.

1900-tól a háború végéig ezek a kérdések mind felmerültek, szintetikusabb módon, — mert hiszen nemcsak egy kaszt számára akartak megváltást hozni, — erőteljesebb kivitelben, a gyakorlati politika ismérvei szerint: munkás és paraszt pártok megszervezett kollaborációiban, harcokkal és kiállításokkal, amelyek háta mögött ott volt a feldolgozott szociológiai irodalom is kellő számban és kellő mértékben. De a huszas évek után ezt mind el kellett felejtetni. Új „népi“ éra jött, amely megengedte, hogy a szemek bizonyos „sebekben“ pihenjenek és ma is ott pihennek a rajongó irástudók segítségével.“

A MESTERSÉGES NYELVEK BIRÁLATÁHOZ

Nemcsak a hozzánemértő nagyközönség, de maguk a szervezők sincsenek tisztában azzal, hogy a mesterséges nyelvek milyen célt is szolgálnának. Egyes utópisták úgy képzelték, hogy az eszperantó nemcsak a jelenlegi nagy kulturnyelveket, hanem a kisebbeket is helyettesítené, más szavakkal, hogy egy többé-kevésbé közeli jövőben az egész emberiség az eszperantót beszéli majd. Mások, szerényebbek, a nemzetközi kongresszusok alkalmával tett közlésekre, idegenek által látogatott szállodák és éttermek használatára korlátozzák a nemzetközi nyelv szerepét. Ismét mások olyan tudományos művek nyelvét ajánlják, melyek az összes nemzeteket érdeklik.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a beszéd a gondolatok közlésére használt jelrendszer. A természetes nyelvek mind nagyon bonyolultak úgy a jelek száma, mint az emberi gondolkodásnak megfelelő nagyobb fogalmi egységek kifejezésére szolgáló kombinációk tekintetében. Ezt az emberi gondolkodás jelenlegi fejlettsége magyarázza. Vannak azonban sokkal egyszerűbb jelrendszerek is, pl. azok az utszéli táblák, melyek valamely kanyart vagy kereszteződést jeleznek stb., továbbá a fényjelek az uccán: zöld „szabad“, vörös „tilos“. Ez is a beszéd egy módja, természetesen jóval korlátozottabb lehetőségekkel, mint az, mely szavakat használ.

A mesterséges nyelv felépítése tekintetében a bonyolult és árnyalatokban gazdag természetes nyelv s az egyszerű, árnyalatok nélküli jelbeszéd között foglalja el helyét. Az emberi gondolkodás tulságosan bonyolult ahhoz, hogy néhány száz vagy akár néhány ezer elvont és önálló jel segítségével kifejezhető legyen. Általánosságban valamely nyelvnek valóban csak néhány ezer használatos szava van. De ezek mindegyikének jelentése változik aszerint, hogy milyen összefüggésben használják, hogyan ejtik ki, sőt a személy szerint is, aki mondja, vagy akinek mondják. Például tűnek nevezzük általában a varróeszközt. De ha valaki román azt mondja „van tům a gubája számára“, senki román nem gondolja, hogy a beszélő szűrszabó lenne. A *tű* tehát ebben az értelemben fegyvert jelent; eszközt, büntető eszközt, mellyel a beszélő akaratának érvényt szerezhet. Mikor valaki azt mondja „mintha tűvel szurkálnának“ természetesen fájdalemakat értenek alatta. A méhész számára a *tű* a méh fullánkját jelenti stb. Ha tehát az egyes szavakat úgy fogjuk fel, mint amelyek más csoportosításban más értelmet nyernek, akkor az a néhány ezer használatos szó tizezrekre, sőt százezrekre szaporodhatik.

Elttekintünk az alaktani és származási változatoktól, jóllehet ezek igen sokszor segítik a nyelvet abban, hogy árnyalatokat kifejezhessen. Csak egyetlen apróságra, a szórendre térünk ki. A mondatban egyszerűsítése céljából az *occidentál* a jelző helyét a kiegészítendő főnév elé jellelte ki. Mennyi árnyalat vész el ily módon! Gondoljunk csak arra a különbségre, mely a román nyelvben a „sărăcul om“ és a „omul sărac“ között van s amit ilyenformán ott nem lehet érzékeltetni.*

A fentebbiekből kitűnik, hogy a mesterséges nyelvnek választania kell: vagy lemond arról, hogy valamely természetes nyelv minden árnyalatát visszaadja és megelégszik egyetlen elvont értelemmel minden szó esetében, valamint egy leegyszerűsített alak- és mondatannal s ebben az esetben valóban könnyű lesz, bár nem kielégítő; vagy megkísérli, hogy a természetes nyelvekhez hasonlóan átfogó legyen, befogadja az összes árnyalatokat, melyeket azok kifejezhetnek s ebben az esetben olyan nehéz lesz, mint a többi nyelvek s nem jelent semmi gyakorlati előnyt. E két végtel között számos közbeeső megoldás lehetséges.

Az eszperantisták, akik hozzáfogtak világhírű írók műveinek eszperantóra való lefordításához az egyik végtelen helyezkedtek el, hogy t. i. az eredeti csonkítása nélkül akarták visszaadni a szöveget s ezért vagy nagyszámu új szót használtak vagy kénytelenek voltak elfogadni az író fordulatait, sőt mondatfűzéseit. Az eszperantó egyik esetben sem egyszerű és könnyű nyelv már s így nem is jelent előnyt.

Minden beszélőnek alkalma van élni a többértelmű szavakkal vagy a szójáték kedvéért, vagy valamely erős kifejezés enyhítésére, vagy azért, hogy szándékosan kétértelmű legyen. Mennyivel inkább áll ez az írókra. Mit tehet ilyen esetben az eszperantista fordító, kinek főbüszkesége, hogy nyelve egyszerű és világos? Hogyan adja vissza az archaizmusokat, melyeket a szerző a mű levegője vagy valamely hatás kedvéért használ?

Mindezek az ellenvetések még nyilvánvalóbbak lennének, ha valamely mesterséges nyelvet általánosan beszélnének. Minden nép belevinné előző nyelvének jellegét és fordulatait. Mert, míg pl. a francia nyelv el-sajátításánál az esetleges hibákat korlátozza és természetesen javítja a francia beszéd és írott nyelv, a mesterséges nyelvnek hagynia kell, hogy mindenki kénye szerint forgassa. Ilyenformán eljutnánk oda, hogy mindenki azonos szavakat használna, de senki sem értené a másik mondatait.

Elérkezünk azokhoz a szerényebb igényű követelésekhez, melyek a mesterséges nyelvet szakkongresszusok alkalmával kívánják igénybe venni, ahol a tárgyalandó kérdések korlátozottak s ahol nem igen használnak szóvirágokat, a tárgyalók pedig nagyrészt hasonló körben mozgó, hasonló érdeklődésű és hasonló szókincsű emberekből tevődnek össze. Ugyanitt tárgyalhatjuk a nemzetközi nyelvnek szállodákban és éttermekben való használatát is. Engedjük meg, hogy a szavak kiválogatása itt nem okoz nagy nehézségeket: a beszélgetés anyaga jórésztben előre ismert s a kifejezéseket is könnyű meghatározni. Uralkodóvá lesz a kiejtés kérdése. Az egységes helyesírás ellenére hogyan ejtik ki a szavakat a franciák, angolok, bulgárok vagy írek? Tekintettel kell lennünk nemcsak minden nyelv fonetikai szokásaira, hanem ezen felül bizonyos gya-

* A magyar nyelv, mely a jelzőt mindig a főnév elé teszi, fentebbi különbséget hangsúlyval fejezi ki: „szegény ember!“ és „szegény ember“.

korlati lehetetlenségekre. Például a kínaiak nem tudják kiejteni az *r* betűt; a franciák a *h*-t; a magyarok az *ä*-t; a görögök, bulgárok, szerbek, olaszok, spanyolok az *ü*-t, stb. Ha lemondunk arról, hogy ne használjunk olyan hangzókat, melyek nem fordulnak elő minden nyelvben, kockáztatjuk azt, hogy csaknem valamennyit ki kell küszöbölnünk; ha megőrizzük őket, akkor minden nép másként beszél a nemzetközi nyelvet. Ha egy spanyol franciául beszél, beszédében összekeveredik a *sur* (biztos) és a *sourd* (süket). Hasonló zavarok állhatnak elő a nemzetközi nyelvben is.

Még nehezebb a hangsúly kérdése. A franciáknak nagy nehézségbe kerül, hogy ne az utolsó szótagra tegyék a hangsúlyt. A magyarok viszont semmiképp sem tudják eltenni az elsőről. A lengyelek az utolsó-előtti szótagot hangsúlyozzák, más nyelvekben mások a szabályok. A *satira* szót a franciák *satira*-nak, a magyarok *satira*-nak ejtik. Ha az utolsó szótagra helyeznék a hangsúlyt minden szó esetében, hogy könnyebbséget okozzanak a franciáknak, nem tudnák kiejteni a magyarok, ha viszont a magyarok könnyebbségére az első szótagra tennék, legyőzhetetlen nehézségeket okoznának a franciáknak.

Több nyelvben a hangzó kiejtését a hangsúly határozza meg, például az orosz nyelv nem ejtethet ki *o* hangot hangsúly előtt: Tolsztojt Talsztoj-nak mondja; az angol nyelv jórészt elnyéli a hangsúly után következő magánhangzókat, a hangsúly pedig általában az első szótagra esik, például *Eden*-t *Idn*-nek ejtik. Ezért valamely szó, mint például *Colonel* oroszul kifejezetten *Calanel*-nek, angolul *Colnl*-nek fog hangzani. Amint látható, egy orosz és egy angol közötti beszélgetés megértése még azonos szavak esetében sem könnyű.

Ez azt jelentené, hogy nem kellene várnunk, míg az új, közös nyelv dialektusokat alakít ki, amint az a természetes nyelvekkel történt, hanem a dialektusok a nemzetközi nyelvvel egyidőben jelennének meg. A beszélők kiejtése kezdettől fogva eltérne a különböző nyelvek kiejtése szerint. Tény, hogy a modern társadalomban létezik olyan eszköz, mely komolyan hozzájárulhat a kiejtésbeli különbségek kiküszöböléséhez és a megértés módzatainak megkönnyítéséhez. A gramofon, a hangosfilm és a rádió lehetéssé teszik a kiejtés elsajátítását. A vidéki ember állandóan hall fővárosi színészeket, írókat, tudósokat és politikusokat beszélni és így könnyen alakíthatja kiejtését az ő kiejtésükhöz. Ilyenformán a gyarmati angol nyelv könnyen megőrizheti tisztaságát, a délvidéki francia gyorsabban javul s a bulgárok és svédek könnyebben elsajátítják a helyes angol vagy francia kiejtést. De a kimondott szó mechanikus kisugárzását elősegítő eszközök mégsem annyira fejlettek még, hogy általuk elérhető legyen valamely mesterséges nyelv egységes kiejtésének általános kialakítása. Akkor viszont mikor a technikai fejlettség mindenki számára hozzáférhetővé teszi minden időben a kívánt modellt, úgy hiszem, nem lesz érezhető egy nemzetközi nyelv szükségessége s ezt akarom alább kimutatni.

Meg kell állapítanunk, hogy a mesterséges nyelv főleg írásban, bizonyos egyszerű és meghatározott, helyesebben technikai kifejezések közvetítésére használható. Egy bukaresti kereskedő tehát írhat eszperantó vagy occidental nyelven Santiago de Chili-i kollegájának, hogy egy vagon petróleumot ajánljon fel neki (bár valószínű, hogy a kereskedők,

akik interkontinentális kereskedelemmel foglalkoznak, használhatják a francia, angol vagy német nyelvet, ha közvetlenül nem is, titkáraik segítségével feltétlenül). Kétséges azonban, hogy valamelyik is leírást adhat a másiknak saját országáról.

Egy matematikus, mérnök vagy orvos közölhet nemzetközi nyelven valamely szakdolgozatot, viszont kétkem, hogy egy olyan tudós, akit az egész világon ismerni kell, egyetlen modern művelt világnyelvet sem tud. A világ tudományos érdeklődői által való megismerés legalább olyan könnyen elérhető franciául vagy németül írott művekkel.

Maradna még egy jelentékeny előnye a nemzetközi nyelvnek. Felépítésénél fogva sokkal könnyebben és gyorsabban sajátítható el, mint bármelyik a természetes nyelvek közül, tehát egy tudós vagy kereskedő időt takaríthat meg, ha ezt választja. A kérdés figyelmet érdemel.

Annak ellenére, hogy az indo-európai nyelvek alkata a századok folyamán állandóan egyszerűsödött (példa erre az angol nyelv, mely a névragozást csaknem teljesen kiküszöbölte, az igeragozást pedig három-négy formára szűkítette) még sem tagadható, hogy elég nehézséget okoznak azoknak, akik meg akarják tanulni őket, elsősorban a rendhagyó alakok miatt (melyek egyben a leghasználatosabbak is). Következésképp egy tökéletes mesterséges nyelv ebből a szempontból komoly előnyökkel jelentene még az angol nyelvvel szemben is. Amint kimutattuk azonban, a mesterséges nyelvek, legalább is a jelenlegiek, egyáltalán nem tökéletesek.

Még jelentősebb egy másik tény: valamely idegen nyelv fő nehézségét nem annyira az alaktan, mint inkább a szóanyag teszi. Természetesen azok számára, akik csak bizonyos gyakorlati szempontból tanulnak nyelveket. Aki azt igényli, hogy helyesen és előkelően fejezze ki magát, annak tökéletesen ismernie kell úgy az alaktant, mint a mondattant. Ez viszont sohasem elégedhetik meg egy mesterséges nyelvvel, mert a struktúra nem egyszerűsíthető erőszakkal és mesterséges módon, csak a gondolati árnyalatok feláldozásával. A természetes nyelvek, mint láttuk, igen lassan változtatták alkatukat s eközben tekintettel voltak az árnyalatokra. Ezen az úton fokozatosan igyekeztek minél egyszerűbb eszközökkel kifejezni a gondolatot s a meghatározott szórendig jutottak. Vegyük azt az esetet, hogy valaki egészen egyszerű beszélgetést akar folytatni, tehát ismernie kell a fogalmak elnevezését, a szavakat. Ebből a szempontból fontos megállapítani, vajjon a mesterséges nyelvek komoly előnyt jelentenek-e számára.

A mesterséges nyelvek védelmezői bizonygatják, hogy ezeknek a nyelveknek szóanyaga nagyon könnyen elsajátítható, minthogy úgy az eszperantó, mint az ido és occidental minden fogalom jelölésére a jelenleg leghasználatosabb szót választotta ki, amelyek, mint jövevényszavak majd minden nyelvben előfordulnak. Minthogy a legtöbb nemzetközi szó latin vagy görög eredetű, állíthatjuk, hogy aki e két nyelvet ismeri (vagy a román nyelveket, melyeknek szóanyagát szolgáltatják), bármilyen szöveget megért az említett mesterséges nyelvek valamelyikén.

Tökéletesen igaz. Azzal a fentartással, hogy aki az európai szavakat a francia nyelvből ismeri, annak nincs szüksége nemzetközi nyelvre, hisz használhatja a franciát, aki pedig nem ismeri ezeket a szavakat, annak nem okoznak könnyebbséget s így a mesterséges nyelv elsajátítá-

sa ennek ugyanolyan nehéz lesz, mint bármelyik természetes nyelv. Gondoljunk egy kínaira: ha tud angolul, elég számára; ha nem, az európai szógyökök ugyanolyan idegenek lesznek számára, mint az afrikaiak, tehát az egész szóanyagot meg kell tanulnia.

Ilyen feltételek mellett kérdéses, melyik előnyösebb: egy élő európai kultúrnyelvet elsajátítani, vagy egy nemzetközi mesterséges nyelvet. Kétségtelen, hogy valójában ez utóbbi jóval kisebb megerőltetésbe kerül, de ugyanolyan biztos, hogy előnyei is kisebbek. Az eszperantó vagy occidental segítségével egy üzleti levél legjobb esetben egy tudományos mű megírásáig juthat el az elsajátító, a francia vagy német segítségével, ha tökéletesen megtanulja, irodalmi műveket, újságcikkeket írhat, előadásokat tarthat, stb.; ha közepesen sajátítja el, mindenesetre eléri azt, hogy eredetiben olvashatja a világirodalom remekeit, előadásokon vehet részt, filmeket élvezhet, idegen rádióleadásokat hallgathat, beszélgethet tizmillió olyan emberrel, akiknek anyanyelvük a kiválasztott nyelv és százazrekkel, akik hasonlóképp később sajátították el. Egyetlen jelenleg használatos nemzetközi nyelv, sőt az összes együttvéve sem éri el a francia vagy angol nyelv elterjedtségét. Ilyenformán, ha tanulni akar valaki, előnyösebb ezt egy olyan nyelv elsajátítására használni fel, amely ugy gyakorlati, mint esztétikai téren nagyobb kielégülést hozhat.

Még lenne egy kérdés, hogy t. i. a három számbajöhető nyelv közül melyiket válasszuk? Ezt személyes érdekei, különösen életfeltételei és egyéni rokonszenv alapján mindenki maga dönti el. Mégis kíséreljük meg válaszolni, vajjon melyiknek elterjedtsége valószínűbb a jövőben. Természetesen, mint minden jóslás, ez is kockázatos, mert valamely nyelv elterjedtsége szorosan összefügg annak a népnek presztizsével, amely beszéli. Ez a presztizs viszont elsősorban belső értékétől függ, melyet az eseményektől függetlenül megállapíthatunk, de függ politikai helyzetétől s erőviszonyaitól is, melyekre nézve annál nehezebb biztosan következtetni, minél távolabbi időre akarjuk ezt tenni. (Al. Graur)

A FINNEK A TÖRTÉNELEMBEN. A világtörténelem mindössze négy-ötször említi a finneket. Tacitusnál találkozunk először velük, majd Ptolomeus tesz említést róluk. A kereszténységet elég későn, 1154-ben, Szent Erik keresztes hadjáratai idején veszik fel. A XVIII. század végén svéd kulturális és politikai befolyás alá kerülnek s az ő hatásukra a XVI. század elején lutheránusokká lesznek. Gusztáv Adolf idején, svéd támogatással, a nagyhercegséggé alakult Finnország megszerzi Kareliát és Ingermanlandot. Orosz uralom alá, miután Nagy Péter meghódította Finnországot, 1728-ban kerülnek, viszonyukat azonban az orosz birodalomhoz csak a XIX. század elején rendezik. Ekkor a cári al-

kormány megengedi, hogy finn nemzetiségű kormányzót válasszának, de ez nem Finnországban, hanem Szentpétervárt rezideál. A XIX. század végén viszont a nagy oroszosítási hullám során megfosztják a finneket előjoguktól s 1900-ban a szabad finn-svéd nyelvhasználati jogot is megszüntetik. Ekkor veszi kezdetét a finn nemzeti ellenállás korszaka. A finn munkásszervezetek, melyek főleg anarkista szervezetekkel állottak ideológiai-szervezeti kapcsolatban — a polgársággal karöltve — merényletekkel tiltakoznak az oroszosítás ellen.

Az 1905-ös japán-orosz háború széles lehetőségeket teremt a szabadságmozgalom számára. A finn forradalmi szervezetek japán pénzen vásárolt fegyverekkel szerelik

fel magukat, Helsinkiben és az ország több ipari városában általános sztrájk tör ki. A mozgalmat a szocialista munkásság vezeti, de már ekkor nyilvánvaló a munkásosztály és finn polgárság közti ellentét. A munkáspárt alkotmánytervezete nemzetgyűlés összehívását kívánja. A rendi nemzetgyűlés négy rendjében azonban a munkásság egyáltalán nem juthatott szóhoz, és súlyát nem érvényesíthette, bár ezek kitartásával egy csomó nemzeti és szabadságjogot sikerült kivívni. Ez a helyzet viszont nem állandósulhat. 1907-ben a munkásság nyomására megszüntetik a rendi alkotmányt s 200 képviselőből álló Landtagot választanak. Az első Landtagban a munkáspártnak 80 tagja foglal helyet. A cári uralom belső ellentéteinek kiélesedésével azonban újabb oroszosítási folyamat indul. Egyetlen védelemnek a passzív ellenállás bizonyul, a jelszó: kivárni egy az 1905-ös évihez hasonló helyzetet, amikor valamelyik nagyhatalom magáévá teheti a finn polgárokat. Az orosz kormányzat tömegével függeszti fel állásaikból a finn tisztviselőket és bírakat. A minden harmadik évben összehívott Landtagot feloszlatja, mert az tiltakozik a cári elnyomás ellen. A polgárság nemzeti ellenállásának és a munkásság nemzeti és szociális forradalmának vezérei rendre megismerik Szibériát.

A világháború kitörése idején már a finn polgárság nagyrésze a finn munkásság tértnyerése ellen keresi az Orosz birodalommal való kiegyezést. Oroszország szempontjából a finn munkás nem megbízható katona. 1900-ban feloszlatják a finn hadsereget, a finn népre katonáskodás helyett 10 millió rubel adót vetnek ki, amit a háború kitöréséig 20 millióra emelnek. De ha a finn munkás és paraszt nem is megbízható katona, a polgárságban már inkább lehet bizni. Finn tisztekkel a cári hadseregben mindenütt találkozhatunk. Mannerheim tábornagy is itt szolgál és megbízhatóságát bizo-

nyítja, hogy altábornagyságig, a legmagasabb katonai rangig emelkedett.

A háború kitörésekor a finn fiatalok, nagyrészt egyetemi hallgatók, a lengyelekhez hasonlóan, Németországba szökdösnek, ahol megalkotják a 27-es német vadászszázalóaljat. Vilmos császár 1915 augusztusában kiadott rendeletére létszámukat 200 főben állapítják meg. Ezek a fiatalok nem azért fordulnak Németországhoz, mert ez demokratikusabb, hanem mert amint 1905-ben Japán, most német segítséggel vélik felszabadulásukat ki-harcolni. A cári birodalom bukásával úgy tűnik, mintha elérnék céljukat, ám akkor ismét napfényre kerülnek a polgárság és munkásság pártjai között az 1905-ös forradalom óta lappangó ellentétek.

A Kerensky-forradalom a finn nemzeti forradalom vezetőit kiszabadítja a börtönökből és száműzetésből. Mintegy félszáz finn tér így vissza a lakosság örömjongása közben hazájába. A munkásság és polgárság ereje, legalább is a Landtagon belül, egyforma. Az 1916. évi választáson a Landtagba 103 munkáspárti és 97 polgári képviselőt választanak. A szenátusban, ahogy a kormányt nevezték, 6-6 az arány. Elnök a szociáldemokrata Tokoi. A munkásság követelésére a koalíció mind több demokratikus rendszabályt kénytelen elismerni, köztük a 8 órás munkaidőt, széleskörű községi autonómiát és a munkásság sztrájkjogát. Ilyen körülmények között a polgáriak keresztülviszik a Landtag feloszlatását, amit a munkáspárt nem ismer el, sőt törvénytelennek nyilvánítja az új választást, melynek során a polgári pártoknak többséget sikerült szerezni. Az új szenátus így a polgári pártokból tevődik össze s a szocialisták helyét az agrárpártiak foglalják el. A szenátus elnöke a Szibériából nemrég kiszabadult Svinhufvud s megkezdődik a munkásellenes irányzat. Időközben Szentpétervárt a hatalom a szovje-

tek kezébe kerül. A polgári pártok, melyek eddig abban reménykedtek, hogy egy konzolidált Oroszországban sikerül majd a finn munkásságot is megfékezni, 1917 december 6-án az oroszországi események hatása alatt kimondják az elszakadást, amit a Landtagban 100 szavazattal 88 ellen fogadnak el. A munkásság átlátja, hogy a polgári pártok az elszakadással őket is elszakították szövetségeseiktől. De a polgári pártok előtt is egyre világosabbá válik, hogy az összecsapás elkerülhetetlen. A szociáldemokrata párt jogainak megvédésére gárdákat szervez, ezek azonban sem elegendő fegyverrel, sem központi irányítással nem rendelkeznek. A polgárság 1917 őszén különféle címenek (önkéntes tüzoltóság, sportegyesületek stb.) védő-osztagok szervezésébe kezd s az egész országot védő-osztag-körzetekre osztja. Ezek anyagi támogatásáról magánemberek és különféle bizottságok gondoskodtak. A vezetők legnagyobb része volt orosz katonatiszt, a 27. vadászszázalaj tagjai ekkor u. i. még nem érkeztek vissza az országba. Január elején a védő-osztag már több mint 10 ezer puskával, tömegtelen pisztoly, revolver és 50 gépfegyver felett rendelkezett. Rövidesen katonai bizottságot alakítanak, az eljövendő polgárháború vezérkarát s igyekeznek e bizottságot törvényesíteni, a „honvédelmi törvényjavaslatokat előkészítő tanács“ címen. A Tanács első feladata iskolák felállítása védő-osztagvezetők kiképzése céljából. A bizottság az eljövendő háború operációs bázisául Osterbattent választja, Dél-finnországról ugyanis le kellett mondania, mert az iparosodás következtében ott a lakosság erősen munkáspárti érzelmű volt.

A polgárháború közeledtét mindenki érezte az országban. A munkásság is erélyesen hozzálát, ha elkésve is, gárdái megerősítéséhez toboroznak. Ám a polgárháború ki-mostmár a kisebb városokban is törése után egy héttel a gárdának

még csak 30 ezer aktív tagja van s a tartalék sem több 10 ezernél. Ezután azonban rohamosan nő, mártusban már 75 ezer, később pedig jóval meghaladja a százezret.

1918 január 10-én a szociáldemokrata párt követeli az Osterbattenben „Rendőriskola“ néven működő ellenforradalmi góc feloszlását. Nyílt összeütközésre kerül a sor s a „rendőriskolát“ kénytelenek máshová helyezni, — mert nem oszlatják fel; ez az iskola teszi az egy héttel később megalakított lovasság magvát. A felkelés időpontját a kormány jan. 28-ra tüzi ki, ám a kormány nem biztos győzelmében, külföldi tárgyalásai sem biztatóak. Halasztást kérnek Mannerheimtől, de Mannerheim egy osztaga 27-én éjjel kifosztja az ország legnagyobb lőszerraktárát, ami jel az általános felkelésre. A munkásság általános sztrájkokkal felel. A hatalmat forradalmi bizottság veszi át s első kiáltványában a kormányt, mely az országot polgárháborúba kergette, bukkottnak nyilvánítja.

Az ország valósággal kettészakad. Északon, a gyéren lakott részen, Vasa székhellyel Mannerheim az ur, a déli, sűrűbben lakott területen, a munkásság.

Február 23.-ára a forradalmi bizottság közlése a köztársasági alkotmány tervezetét. Alapja a legszélesebb értelmű demokrácia. Azoknak, akik az új alkotmánnyal nem volnának megelégedve, megengedi a szabad kivándorlást. Biztosítja a vallási, sajtó, egyesülési és gyülekezési szabadságot. Megtiltja a sztrájkot, ha általa emberélet kerülhet veszélybe. Rendőri intézkedéseket csak polgári hatóságok kezdeményezhetnek. Megszüntetik a katonai hatóságok „rendkívüli állapot“ címen való eljárásait. Csak rendes bíróság ítélkezhet. Eltörlik a halálbüntetést és a testi fenytést. Biztosítják a nemzetiségi jogokat. A bíróságok és a közigazgatás tagjai csak választás útján kerülhetnek hivatalokba, megbízatásuk öt évre szól, ezt azonban meg lehet hosszabbítani.

A köztársasági kormány mindenben ura a helyzetnek. Miener, a német intervenció sereg parancsnoka ápr. 12-én a következőket jelenti Berlinbe: „Meg lehet állapítani: a munkásság jól szervezett és ha ártalmatlanná igyekeznek is tenni a felsőbb osztályokat, ott, ahol a hatalmat kezükben tartják, mindenütt gondoskodnak a rend fenntartásáról. Nem tűrnek fosztogatást, a közlekedési eszközöket rendben tartják“. Ellenfeleikkel, miután a lakosság legnagyobb része a pártjukon, enyhén bánnak. Az általános sztrájk napján Helsinkiben csupán két ember sebesült meg. Még a helsinki védőosztag Mannerheim csapataihoz való csatlakozását sem akadályozták meg és Svinhufvudnak, a volt kormány fejének sértetlenül sikerül eltávoznia Helsinkiből.

A vasai kormánynak az ország még azon részében is alig sikerült számottevő csapatokat toboroznia, ahol kezében tartotta a hatalmat. Ezzel ugyálszik már eleve számoltak, mert mint Baeyer, a német intervenció sereg parancsnokának szárnysegéde írja, már 1917 novemberében finn politikusok svéd és német körökben a beavatkozás mértéke feől érdeklődnek. Elsősorban svéd segítségre számítanak, az antant is a svéd beavatkozás mellett van, nehogy a Központi Hatalmak nyerjenek befolyást a Baltikumban. A szociáldemokrata Branting-kormány hajlott is a beavatkozásra. Sirala, a helsinki kormány hadügyminisztere már február elején tiltakozik a Mannerheim számára küldött svéd fegyverszállítmányok ellen. Fegyveres beavatkozás azonban a svéd szociáldemokrata párt balszárnya és az ifjuszocialisták fellépése, valamint azon körülmény miatt, hogy a küldendő svéd csapatok a rend fenntartására Finnországban maradt orosz csapattestekkel esetleg összeütközésbe kerülhetnek — elmarad. Az a svéd bizottság azonban, amelyik a vasai kormány anyagi támogatásáról gondoskodik, Finnországban működik egészen a pol-

gárháború végéig. Ennek fejében a svédek márc. 17-én megszállják az Aaland szigeteket s ettől kezdve ez a támpontja a német intervenciónak. Mannerheim csapataihoz özőlenek a svéd tisztek s a norvég és dán önkéntesek. Mindez azonban kevés, mindenáron meg kell nyerni a németeket a beavatkozásnak. Az angolok és a franciák a németek Finnországba való bevonulását hallgatólagosan türik, noha mint Ludendorff írja: „Nem finn, hanem kizárólag német érdekek vezették csapatainkat Finnországba“. Ugyálszik elégendő volt számukra Vilmos császár márc. 7-i kijelentése: „A jelenlegi finn kormány uralmának fenntartása a legjobb bástya az oroszok további terjeszkedése ellen“. A német csapatok az egész országot megszállították s bár Németország háborúban állott a nyugati hatalmakkal, a francia és angol követek továbbra is élvezték exterritoriális jogaikat, sőt a többi antant államok polgárait sem érte bántódás, ha csak nem voltak hivel a helsinki köztársasági kormánynak. A német beavatkozás ára különben meglehetősen nagy. Mannerheimék szabad rekvirálási jogot biztosítanak a németeknek, — olyan körülmények között, amikor a polgári lakosság napi kenyéradaga 100 gr. s ezt is csak úgy tudják biztosítani, hogy a liszthez cellulózét és őrlött fenyőmagot kevernek. Azonkívül a katonai akciók megkezdése előtt gazdasági szerződést kötnek, amely egyértelmű Finnország teljes német függőségbe való helyezésével. Siettetten egyébként a német intervenció keresztülvitelét a német nagyipari körök érdeke, mert csak így látták biztosítottnak a svéd érc további szállítását s a Berliner Strassenbahn Gesellschaft közbelépése, amelynek tulajdonában voltak a helsinki közművek, mintegy 4 és félmillió márka értékben.

Az Aaland szigeteken állomásozó orosz hajók svéd segítséggel történt megszerzése lehetővé tette Hangöben, ápr. 3-án nagyobb német egységek partraszállását. Ezek a csapa-

tok nagy küzdelmek után ápr. 13-án beveszik Helsinkit, május 2-án pedig Lahtinál döntő győzelmet aratnak s ezzel a köztársasági kormány ellenállásának vége. Május 18-án a Landtag Svinhufvudot választja kormányzóvá. Mannerheim azonban, aki máj. 16-án a németek által elfoglalt és megszállt Helsinkibe ünnepelesen bevonul, nem hajlandó a hatalmat átadni, úgyhogy a németek az újabb polgárháború meggátolása céljából kénytelenek továbbra is az országban maradni. Végülis Mannerheim marad hatalmon. A béke az országban úgy, ahogy helyreáll. A megtorlás napjai következnek. Csak a német csapatok több mint 80 ezer foglyot ejtettek és szolgáltatott ki a kormánynak. A fogházak és börtönök annyira megteltek, hogy a legaggasztóbb munkáshiány állott be. A németek kihasználva a finn polgárságon belül uralkodó ellentéteket, a Landtaggal az 1772. évi alkotmány alapján királlyá választatják Frigyes Károly esseni herceget. De Frigyes Károly el sem foglalhatta trónját, közbejött a német forradalom, mire 1919 márciusában a Landtag proklamálta a köztársaságot. S az alig konszolidálódó finn kormányzat egy év múlva már segédcapatokat küld az észtorzági munkámegmozdulások leverésére. (Medve Miklós)

A FRANCIA-ANGOL GAZDASÁGI SZÖVETSEG. 1914-1918 között az antant hatalmak közötti gazdasági együttműködés egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben fejlődött ki. Míg a harc-tereken többé-kevésbé egységes vezetés vagy legalább egységes irányítás alatt harcoltak a csapatok, úgy látszott, hogy a gazdasági egységesítést nem tartják szükségesnek. Csak a háború vége felé történtek ilyen irányban némi változások.

Mielőtt az antant hatalmak, a múlt háború végefelé gazdasági érdekeiket is összehangolták volna, nemcsak hogy rendszertelenül lát-

hatták el magukat, hanem konkuráltak is egymással. Némely amerikai gyár ugyanazon a napon fogadta Franciaország, Anglia, Oroszország és Olaszország hivatalos kiküldötteit, akik ugyanarra az áru-ra alkudoztak. Ami pl. az alkoholt illeti, mely a lőpor előállításához volt szükséges, 1916-ban a nagy és rendszertelen kereslet következtében Amerika csaknem kétszeresére emelte árát. Ugyanez állt a vörös rézre is. Amerika semleges volt s a szövetségesek versengtek hadviseléshez szükséges áruért.

Jellemző, hogy az ilyen helyzet tarthatatlanságát mennyivel rövidebb idő alatt látták be a nyugati hatalmak a mai háborúban. Már 1939 őszén olyan szoros gazdasági együttműködés jött létre Anglia és Franciaország között, mely a világháború 4 éve alatt nem volt elérhető. Paul Reynaud 1939 nov. 13-i londoni látogatása után, november 26-án megteremtik az u. n. francia-angol koordináló bizottságot. Míg a közös Legfőbb haditanács az általános politikai és hadviselési irányvonalat határozza meg, Párizsban és Londonban hat állandó bizottság dolgozik az egységes francia-angol gazdaság, a szükségletek és nyersanyagforrások összehangolásán, hat különböző hadászati szempontból fontos területen: repülés, fegyverkezés és nyersanyagok, nyersolaj, élelmezés, tengeri szállítás és gazdasági háború. Mindez természetesen a megfelelő minisztériumok közreműködésével történik. (Légügy, hadfelszerelés, közmunkák, földművelés, kereskedelmi tengerészet és blokádmisztérium.) Ezeknek a bizottságoknak munkája a Londonban székelő francia-angol koordinációs bizottság kezében egyesül, melynek rendeltetése elsősorban, hogy minden indítványt mérlegeljen, döntson a végrehajtó bizottságok között esetleg felmerülő véleményeltérések tekintetében, irányítsa ezek munkáját, és vezesse a külföldi vásárlásokat.

A vásárlások egységes vezetése az, ami egészen új ezen a területen. Az angol és francia kormányok megteremtették az „egyetlen vásárló” rendszerét. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy sem Anglia, sem Franciaország nem szerepel külön vevőként valamely idegen állammal szemben. Az Egyesült Államokban, ahonnan a szövetségesek háborús szükségleteik legnagyobb részét fedezik, ezeknek a vásárlásoknak vezetésére Arthur Purvis elnöklétével külön amerikai bizottságot létesítettek.

Az új rendszer folytán az egyes szükségletek kielégítésének módja a következőképpen alakul. Franciaországnak pl. szüksége van valamely külföldi árra vagy nyersanyagra: amerikai repülőgépekre, argentinai gyapotra vagy belgákongói rézre. Az érdekelt minisztérium megfogalmazza a kérést, megjelöli pontosan a szükséges anyag mennyiségét és az érte kifizetendő deviza összegét. Ezt a vásárlások miniszterközi bizottsága elé terjeszti. Ez a nemzeti, tehát nem közös bizottság megvizsgálja a kérést és átteszi a megfelelő francia-angol egységes végrehajtó szervhez, mely Londonba továbbítja a legfelsőbb koordinációs bizottsághoz. A döntés, melyet a külföldi vásárlások vezetésével megbízott tanács hoz, tekintetbe veszi mindkét ország gazdasági szükségleteit, valamint a pénzügyi lehetőségeket is.

A külföldi vásárlások ilyen egységesítése mellett a szövetséges államok természetesen a legteljesebb mértékben igyekeznek összehangolni ipari termelésüket is, különös tekintettel a folyó háborúra. Egyöntetű elhatározással részben szabályozták, részben szabályozni fogják a belföldi magánfogyasztást, illetve a belföldi árakat.

Nem érdektelen végül megközelítő képet adni arról, hogy milyen gazdasági erőt képvisel a két állam külön-külön, tehát milyen gazdasági erők kerültek a háború kö-

vetkeztében egységes vezetés alá. Az Angol Birodalom összlakossága 530 millió, a Francia Birodalomé 110 millió. A francia külkereskedelem összege mintegy 75, az angolé 250 milliárd francia frank. A két állam nemzeti jövedelme: Angliáé közel 600, Franciaországé 210 milliárd. Mindössze (az 1939 március 31-i helyzetet véve alapul) aranytartalék tekintetében mulja felül Franciaország Nagybritanniát. Franciaország aranytartaléka ugyanis 2600, Angliáé pedig csak mintegy 2400 tonna. (Márk Viktor)

A HÁBORÚ KÖLTSEGEI. A mostani háború nemcsak azért nevezetes, mert végcéljait tisztán egyik fél sem publikálja, de mert terheit a múlt háborúval szemben ugyanannak a nemzedéknek vállaira rakja, mely vérét is áldozza. Nem hirtelen ötlet eredménye ez a megállapítás, hanem a múlt háború tapasztalataiból származik: illetve Amerika azon magatartásából, hogy most számítja le az elmúlt háború tanulságait s nem hajlandó többé háborús hiteleket nyújtani... Így a háború vérnélküli győztese máris Amerika, bár, ha a szövetségeseket csapdába huzza, nem igen merenghet majd pénzes zsákjain. Egyelőre a háború teljes költségét ez a nemzedék viseli, már pedig ez az eddig viselt háborúk legköltségesebbje. Az angol államháztartás 1939 szeptember 1-én, a háború kitörésének napján már túlméretezett hadi költségvetéssel dolgozott és évi másfél milliárd megterhelést mutatott. A háború kitörésekor ezt az összeget azonnal 2,4 milliárd font-ra növelték. Vagyis, míg a háború előtt a már felfokozott költségvetés napi 4,5 millió fontot használt el, addig ma már ez napi 7 millió s ez az összeg természetesen még nem végleges, hiszen a háború még meg sem kezdődött igazán. Ez a hatalmas összeg Anglia évi nemzeti jövedelmének legnagyobb részét fel is emészti. Az an-

Angol pénzügyminiszter azt igyekszik bizonyítani, hogy a költségeket progresszív adózással teremti elő. Ennek bizonyítására fel is hozta például, hogy egy 180 milliónyi jövedelemből legalább 160 millió a kincstárt kell, hogy illesse. Vagyis a normális adókon kívül, a rendkívüli pótlékok és az örökösödési adó magas kulcsát is betudva, a jövedelem élvezők keresetüknek mindössze 11%-át tarthatják meg, amire az angol adózás történetében még nem volt példa. Keynes professzor a rendes adózáson kívül, más javaslatot is kidolgozott. Ennek értelmében el kell rendelni a kényszer-takarékosságot is. Ez a kényszer-takarékosság ugyancsak a dolgozók és keresők frontját érinti, kiindulva abból a felismerésből, hogy a munkabérek a háború folyamán a nyersanyagok árával párhuzamosan föltétlenül emelkedni fognak. Az emelkedést fokozatosan 5-10%-ban állapítja meg, ami már az első évben is felmegy legalább 500 millió fontra. Javasolja még, hogy ezt az összeget ne legyen szabad vásárlásra fordítani, hanem a postatakarékpénztárba teendő, zárolt betétként s ez az összeg is a háború költségeit szolgálná. Ezt a módozatot azért tartja helyesnek, mert ezzel el lehet kerülni az inflációt, ami most éppen úgy fenyeget, mint az elmúlt háborúban.

Reynaud francia pénzügyminiszter szintén a takarékoságot hangsúlyozza. Őszintén bevallotta, hogy már a múlt évi költségvetés is kétszerese volt a két év előttiének s csak a takarékoság segíthet. Ez természetesen paradoxon, hiszen a háborúban mindent lehet, csak épp takarékoskodni nem. Mégis az azelőtt vándorló francia nagytőke, újra hazájába huzódott vissza, hiszen az idegen államok területén elhelyezett összegek ellenőrzése a bizonytalan helyzet miatt sokkal nehezebb, mint otthon. 1939 második felében a külföldön kóborló tőkéből 60 milliárd frank vándorolt vissza. Ebből 34 milliárd már a há-

ború első 4 hónapjában kopogtatott a francia nagybankok ajtaján. Ez tette lehetővé a francia kincstár külföldi vásárlásait, nem tartalékolta aranyból és devizákból, hanem a visszavándorolt tőkéből. Angliához hasonlóan a francia kincstár szintén az adósrófhhoz nyult, de még egyelőre nem kénytelen belső kölcsönöket kibocsátani.

Németország ugyanugy gondolkodik, mint ellenfelei. Minden vonalon új adópolitikai intézkedéseket vezetett be. 1932-33-ban az adó bevételek 6.6 milliárd márkát tettek ki, most azonban remélik, hogy meg fogja haladni a 24 milliárd márkát. Ezenkívül a 88 milliárdra becsült nemzeti vagyon 30%-t közszolgáltatásra kívánják fordítani, s ha kell, ezt az összeget tovább emelik úgy, amint a háborús terhek megkívánják. 1913-ban, az első háború kitörése előtt, a nemzeti vagyont 45.6 milliárd márkára becsülték s nem is adózott többet 4.1 milliárd márkánál. Azóta háromszorosára emelkedett az adózás kulcsa, ami szintén a legnagyobb takarékoságra inti az illetékes tényezőket. Mig Keynes professzor Angliában egyelőre csak javaslatokkal állt elő, — valószínűleg innen is vette, — addig Funk gazdasági miniszter már törvényerőre emeltette a „kényszer-takarékosságot“. Rendeletileg intézkedett, hogy a magángazdaság minden ága miből mennyit vásárolhat. A megmaradó felesleget szigorú ellenőrzés mellett az állam takarékpénztáraiba kell elhelyezni, ami fölött a német állam szükség esetén teljhatalmulag rendelkezik. Ezáltal a fogyasztás csökken ugyan, de a magasabb célok elérése miatt aligha fognak az ilyen fajta tőkegyűjtéstől elállni. Mig Keynes professzor évi 500 millió fontban kontemplálta a kényszer takarékoság által előteremtendő összeget s a többi bizonyára felszabadítja és a lakosság rendelkezésére bocsátja, a német elgondolás nem állapít meg ilyen határt: s teljesen diszkrécionális jogának tekinti, hogy az így

gyűjtött összeg határát hol huzza meg. (P. G.)

A Z OKIRÁLYSÁGBELI MAGYAR NŐKÉRDEÉS. Az Ókirályságbeli nők helyzetét épp úgy, mint az ott élő magyarság kérdését általában, társadalmi és szellemi vezetőink mind máig kevésbé tanulmányozták. Az ilyen irányú munkák legfeljebb egy-egy felületes újságcikk megírásáig jutottak, melyben szó esett az Ókirályságbeli nők erkölcsi és anyagi helyzetéről, kilátástalan jövőjükéről. Természetesen mindez a helyzet módszeres felmérése nélkül történik. Még lesújtóbb, hogy az Ókirályságbeli magyar egyházak sem rendelkeznek még megközelítő pontosságú kimutatással sem az ott élő nők számát, foglalkozását és szociális helyzetét illetően.

Annak ellenére, hogy a lányszövegségek, melyeknek keretei meg vannak s hasznosak lehetnének a helyzet felmérésére irányuló munkában, többnyire meglegszenek egy-egy szeretetvendégség, teaestély rendezésével s érthetetlenül szemethunynak az Ókirálysági nők égető sorskérdései felett. Míg Erdélyben jóval jelentéktelenebb ügyekre is különös gondot fordítanak, addig az ott dolgozó magyar nők anyagi bizonytalansága, a románosodás aggasztó méretei, a kiszolgáltatottság és a prostitúció mind kevés volt ahhoz, hogy az Ókirálysági magyar nők kérdése az érdeklődés homlokterébe kerüljön. Ennek oka pedig ott rejlik, ahol az Ókirályságbeli általános magyar kérdések homályban tartásának oka van. A problémák helyes megoldása új meglátásokat, új elgondolásokat s a román-magyar viszony új értékelését teszi szükségessé.

Ókirályságbeli viszonylatban elsősorban meg kell különböztetnünk olyan elemeket, akik itt születtek, kiknek szülei az Ókirályság háború előtti lakosságához tartoznak és olyanokat, kik a háború után egyedül (főként szolgálók és szolgálók) vagy családotól (iparosok) vándo-

roltak ide. Ezeket az átköltözéseket az erdélyi gazdasági helyzet s a re-gáti konjunktúra magyarázza.

A kialakuló és átépülő román élet felszívta a falvak vándorló elemeit, melyek a cselédség és az alkalmazottak zömét adták s így 1930-ig állandó cseléd- és munkáshiány jellemezte az Ókirályságot. Az erdélyi kisgazdaságok zülése viszont szorgálni kényszerítette a székely lányokat s e két tényező a magyarizata az Ókirályságban található magyar cselédtömegeknek.

A magyar cselédség száma Bucarestben 15.000-re tehető. Pontos társadalmi felmérésük hiányzik, szakmai szervezetük, kulturszervezetük nincs. Nővédelmi szervük a református egyház keretén belül működő „Lidiakör“ és a katolikus „Szociális nővérek“ szervezete, melyek azonban kicsiny méreteik következtében alig tekinthetők komoly cselédvédelmi szerveknek. Aránylag jobb a helyzet Brăilán, Galaçon, Constanțan és Ploestiben, ahol a cselédség alacsonyabb száma folytán az egyházak is több gondot fordíthatnak rájuk.

Az iparos- és gyárimunkás lányokat az Ókirálysági élénkebb munkakereslet s az erdélyi kisipar leromlása kényszerítette áttelepülésre. A nagy szövögyárakban s a speciális munkaerőt igénylő nyersselyemgumi-, grafikai-, cipő- és fémipari üzemekben, mindenhol nagy számban vannak. Hasonlóan sok a magyar varrólány is. A bucuresti divatszalonok jórésze magyar lányokkal dolgoztat. Számuk 12.000 körül mozog. Róluk sem készült kataszter. Szakmai szervezeteiket alig látogatják, mert nem kötik le őket, kulturszervezetük pedig az egyházi szervezeteken kívül nincs. Nincs nővédelmi szervük sem.

Végül a lányok harmadik csoportját a leginkább még a háború előtti bevándorolt magyar családok házi lányai teszik. Ez a csoport a voltaképpen kerete a református, katolikus és evangélikus lányszövegségeknek. Azonban ezek kulturélete is

gyenge, átfogó társadalmi kérdések nem foglalkoztatják őket, holott idejük és anyagi körülményeik ezt már lehetővé tennék.

Vitathatatlan, hogy az ókiráltsági dolgozó nőket társadalmi szervezetlenségük, magukra hagyottságuk és anyagi kiszolgáltatottságuk kényszeríti elsősorban az annyszor emlegetett erkölcsi süllyedésbe. A szellemi nevelés és a szakmai továbbképzés hiánya fokozza öntudatlanságukat s a nemzeti kultúra szempontjából való elkallódásuk mellett nagyban hozzájárul, hogy versenyképességüket is letörje az egyre fejlődő iparban. (Czikó Márta)

I RÓI HIVATÁS — TÁRSADALMI HIVATÁS. A közösségi élet, a társadalom, olyan az író számára, mint a növénynek a talaj. Minél mélyebbre és minél messzibbre nyúl, annál dúsabb amit felszív, annál terebélyesebb koronája is: a műalkotás.

Az író hivatása társadalmi hivatás, de ha úgy tetszik: hivatás önmagával és a művével, önmagának és a művének nagyságával szemben. Hiszen az író akkor is hatóereje társadalmának, hogyha — látszólag — elfordul attól.

Flaubert megkísérelte úgy élni a műnek, hogy kora társadalmának közben hátat fordítson. De ami őt, mint annyi más művészt száműzött a közélettől a polgári társadalom delelőjén, az éppen az a meghasonlás volt, amit önmagában érzett fejlődésre, tökéletesbülésre és főleg emberi nagyságra képtelen korával szemben. Egy olyan társadalommal szemben, amely már túl volt az átfogó emberi célokért, eszményekért való küzdelmen, s amely még alig érzékelhető torz magzatként hordozta magában a felfelé ivelő új korokat. Hogy is mondta Flaubert? „Olyan korban, amikor az egész társadalom nem egyéb többé-kevésbé jól szervezett rosszagnál... nem marad más hátra, mint a kuckóba bújni“.

Ez a magatartás önmagában is társadalmi állásfoglalás volt. Élő tiltakozás a visszasságok, ellentmondások hálózata, sőt a jobb, tökéletesebb felé feszülő törekvések elvetése ellen is.

S hogy mennyire nem kínálta ezt a magatartást maradandó példának, arra legjobban kétségei mutatnak rá. „Elefántcsonttorony, elefántcsonttorony! — írta — orral a csillagok felé! Nemde könnyű ezt nekem mondani! Ezért is ezekben a kérdésekben alig merek beszélni, hiszen azt felelhetik nekem: „Jó, jó öreg fickó, könnyű neked. Megvannak a kis jövedelmeid és nincs szükséged senkire!“ Tudom és csodálom azokat, akik annyit érnek, mint én, sőt többet is, mint én és akik szenvednek és akikre rátaposnak; vannak napok, amikor a gondolata is annak, hogy minden baj a jókra támad, kétségbe ejt“.

Flaubert akkor beszélt így, amikor még a társadalom magasabbrendű, új korszakáért vivő erők nem mutatkozhattak meg igazi arcukat a közéletben. De ma, amikor korunk előtt megnyitak a történelmi távlatok, akkor aki „hátat fordít“, nem a törpeségnek, hanem a nagyságnak fordít hátat.

Az is szint vall, aki — látszólag — nem foglal állást. Aki — látszólag — egyforma mértékkel mér régi és új, halódó és születő között. Aki realizmusában csak külső szint ad és nem érezteti a történelmet lendítő erők feszülését a látszólagos gyöngeségben, elhagyatottságban. Az álhumanizmus azt hirdeti, hogy az író egyformán eszményesítsen, vagy egyformán árnyaljon be minden társadalmi létformát. Pedig az igazi cél: a maga valójában tárni fel azt is, aminek minden mozdulata egy-egy rugódozás a fejlődés, a jövő ellen és azt is, aminek torz rángása is vajudást jelent. Társadalmi feladatot teljesített Proust, amikor a maga iszonyító valójában tárta fel a francia felső tízezrek életét, akárcsak az a népi író, aki a nyomor színein túl érezteti a társadalmi megújulás mélyebb folyamatát.

Vajjon mi más ma a haladó szellem hivatása, mint emberi lényegget adni az irodalomnak. S mi más a maradiság célja, mint üres formákkal leplezni a fejlődést szülő társadalmi ellentéteket.

Nem a közéletben való föltétlen részvétel teszi az író. Barátait, hivatást nem a vele társalgók száma teszi. De a társadalmi állásfoglalásnál személy és mű elválaszthatatlan és a társadalmi nagyságot fel nem ismerő író nem tud nagyot adni művében sem. (Bányai László)

UJ ERDÉLYI KÖNYVKIADÓ.

Erdély megszámlálhatatlan kísérletei bebizonyították, hogy nemcsak a könyveknek, de a kiadóknak is sorsuk van. Ezt a sorsot azonban korántsem ismeretlen tényezők, hanem nagyonis világos, ha nem is éppen könnyen felismerhető okok határozzák meg.

Aki csak futólagosan felidézi a romániai magyar könyvkiadás husz éves történetét, hitetlenkedve állapíthatja meg, mennyi igen gyakran nemes törekvés sorvadt el, várt semmivé ez alatt az idő alatt s adta át helyét új, bizonytalan jövőjű és alig kétséges sorsú nekirugaszkodásoknak. Ezzel kapcsolatban feltétlenül jogos és kiérdemelt szemrehányást tehetnénk a romániai magyarság olvasó rétegeinek, melyek a gyakran róluk, értük és kizárólag hozzájuk szóló irodalmat is közömbösen és érdektelenül fogadták — de bírálatunk nem lenne dicséret a könyvkiadók számára sem, melyek viszont többnyire akaratlanul, hibás üzleti szempontok következtében, sokszor szándékosan mellőzték egy komoly olvasóréteg nevelésének kérdését. Nem adtak olyan átütő erejű műveket (sőt programot sem), melynek figyelembe nem vétele esetén nyugodt lelkiismerettel állíthaták volna, hogy a romániai magyarságot nem érdeklik saját kérdései és irodalma sem. Az a kétségtelenül igaz ellenvetés, hogy nem létezik számbajöhető magyar olvasóréteg Romániában, azért nem vehető itt

figyelembe, mert hisz ép ennek az olvasórétegnek megteremtése lett volna feladata és feladata mai napig is egy erdélyi magyar könyvkiadónak. Ezt azonban, tehát egy olvasóréteg kialakítását, mely idővel komoly alapja lehetett volna az erdélyi könyvkiadásnak (kivéve talán néhány, kizárólag a széles néprétegek számára indított sorozatot) egyetlen erdélyi kiadó sem vette programjába. Legnagyobb kiadónk, az Erdélyi Szépmíves Céh is tulokkázatosnak vélte ezt s inkább vállalta kevés példányszám magasabb áron való eladását, mint azt a befektetést, mely olcsó áron forgalomba hozott könyvekkel csak későbbben, esetleg évek múlva, az olvasóréteg tényleges és szükségszerű megnövekedésével hozhatta volna meg kamatait.

Kétségtelen, hogy ebben a vonatkozásban nemcsak a hogyan, hanem a mit kérdése is számbaveendő s az erdélyi könyvkiadás nagy vonásokban itt sem számíthat különösebb méltánylásra. Problémáinkat olcsó regionalizmusba fullasztva és többnyire elkenve bocsátották az itthoni, de különösen a magyarországi olvasók elé kiadóink s többnyire nyíltan szembehelyezkedtek, de legjobb esetben vonakodtak minden olyan irodalmi megnyilatkozástól, mely nem idillikusan s nem külső okokra hátrítva a felelősséget, tárgyalta bajainkat. Viszont olyan magyar tájékoztatóirodalmat teremtettünk, hogy az erdélyi regények figurái ma holnap aligha folytathatnak párbeszédet, mert nem értik egymás szavát. Ha pedig ezenkívül elvétve és az ellenkezés ellenére más is történt, az nem jellemző ránk.

Az **Uj Erdélyi Könyvek** címen megjelent könyvsorozat teszi időszertívé a fentieket. A sorozat első kötete, Tabéry Géza: **Szebeni vihar** c. novelláskönyve a közelmúltban jelent meg s rövidesen a második kötet, Kovács György: **A vörös számár** című regénye is megjelenik. A vállalat tájékoztatója, mely részletesen ismerteti a kiadásra kerülő műve-

ket, tartalmi szempontból határozott fejlődésre mutat. Bár a katalógus szerint a sorozat munkatársai „a vajudó nyárban az erdélyi irodalom termőföldjét járták meg s itt szaktították le a legszebb kalászokat, a legízesebb gyümölcsöket” — a kiadásra kerülő művek tartalmát szerencsére nem fedi teljesen az erősen helyezköttött gyümölcs- és mezőgazdasági hasonlat. Az eltérés bizonyára nem szándékos, de tényleges és — szerencsés is. Erdélyi önimádatunkból való határozott kilábalásra mutat. Azonban az új vállalkozás tiz tervbevett kötetének árát negyedévi 250 lejes részletekben fizethető 1000 lejben állapítja meg s ebben a tekintetben már ismét aligha tehet eleget azoknak a kivánalmaknak, melyeket az erdélyi magyar könyv minél szélesebb tömegekhez való eljutása szempontjából szükségesnek láttunk. A vállalkozás pedig ilyenformán nem valószínű, hogy a tősgyökereinktől kissé megcsömörlött olvasók u. n. lektüri igényeinek kielégítésénél többre vigye s ami kiadványainak nagyobb olvasórétegekhez való eljutását illeti, legfeljebb a kölcsönkönyvtárak polcát hódíthatja meg. (Kovács Kátó Jenő)

A „BORZALMAS SZÜLŐK” A MARIA KIRALYNE SZINHAZ ELŐADÁSÁBAN. Mesteri egyfelvonásos a *La Voix Humaine* és a *La Machine Infernale* című hatalmas Ödipusz drámája után új darabja, a *Les Parents Terribles* Cocteau egyébként végleg sülyedni tűnő európai színpadirodalmunkban a legjobb új színpadi szerzők sorába állította.

Cocteau végre szétrepesztte a maga teremtette individuális gyermeki világ burkát és, akár a *La Machine Infernale*-ban, az egész embert behörtönző ösztönök vergődésének ábrázolására vállalkozik. De míg előbbi drámáiban színpadi céljain kívül nem törekedett többre, új darabjában a legkisebb társadalmi egység, a család siralmasságát állítja pellengetre, anélkül természetesen, hogy

eddig költői magatartását feladná. Sőt ellenkezőleg, azzal, hogy sajátos költészete egy fordulattal a valóság felé, az absztrakciótól a realizmus irányába térül, eddigi tartalmi megelevenednek, gyűjtőanyaggá válnak...

A borzalmas szülők: egy párizsi idős házaspár, Yvonne és Georges. Velük él az anya nővére, Leonie. Leonie érzelmes szálak fűzik a férjhez, egy sikerekben szegény feltalálóhoz, aki — akárcsak Cocteau legtöbb regényfigurája — költő is lehetne. Yvonne súlyosan beteg, évszámra nem hagyja el a lakását, csak a fiáért él, tulzottan, hisztérikusan, kétségtelenül szerelmesen. Nővére ebben a környezetben hideg fejvel — Georges iránti érzelmei parancsolják így — e végzetesen feldult házban elszánt harcot folytat a rendért. Pénzzel és ésszel kormányozza a sülyedő hajót: a családot. A „borzalmas szülők” áldozata, az agyonkényeztetett Michel húsz éves. Az első felvonásban amaz éjszakának a végén tartunk, amikor először marad el hazulról. Az anyát tragikus sejtetem kinezta: fia más nőt szeret. Michel megérkezik. Mindent bevall, szerelme hetek óta tart, Madelainet feleségül akarja venni, mihelyt az felszámolja azokat az anyagi köteleket, amik egy idősebb urhoz fűzik. Az anya strindbergi hevületű jelenetben csap össze fiával, hogy visszaszerezze magának, de már késő. Nem is emberek, de fantomokká nőtt ösztönök valóságghú harca ez a jelenet... A család úgy dönt, hogy Michel viszonyának véget kell vetni. A borzalmas szülők és Leonie elhatározzák, hogy meglátogatják Madelainet. Am az „idős férfi” nem más, mint az apa. Ő rendezte be és bérlte a leány könyvtömlőhelyét és lakását, mely a család zord csataterhez hasonlító otthonával szemben a rend és fiatalság derűs, világos hajléka. Madelaine viszont azzal a pénzzel segítette Michelt, amit a fiu apjától kapott. A család látogatásakor tudja meg Michel szerelme, hogy az a bizonyos idős, „gazdag özvegy”

úr, maga Michel apja. Az első felvonásban kitörő, borzalmas' anya után a második felvonásban a 'borzalmas' apa mutatja meg igazi arcát: nem bocsátja ki karmai közül a fiatal nőt, akinek őhozzá voltaképpen semmi érzelmi köze. Georges ragaszkodik Madelainehez fia boldogsága, a fia katasztrófája árán is. Gyilkos hazugságok szövevényébe keveri Madelainét, hogy elválassza tőle Michelt. A gyermek csalódásai terhe alatt összeomlik. Már menekülne vissza az anyához, a családhoz, melynek kegyetlensége összetörte, de ez nem megoldás, felrémlik benne a menekülés, a szökés gondolata: a gyarmatok. A harmadik felvonásban gyermekük infernális megkínzása után a szülők — a rendteremtő Leonie befolyásolására — mégis jobbnak látják, ha a fiu nősülésébe beleegyeznek, semhogy végleg elvezzítsék. Leonie Madelainénél már rendbehozta a Georges körüli bonyodalmakat. Georges, az apa önző ösztönei fölött győz Leonie rációja, de az anya bár beleegyezik a házasságba, — nem tehet mást, — nem bírja el sérülését: öngyilkos lesz.

Nem kétséges az író ítélete a családról, mit nemcsak a külső körülmények bomlasztanak, hanem benső törvényei is szükségszerűen széjjel vetnek. A „családi kör“ tulajdonképpen az összecsapó vadállati ösztönök hadtere és tagjai önző lídércek. Ebben a környezetben, a mai családban a mindenkori gyermek pusztul el. A cocteau-i családot épp rendezetlenségénél fogva igen bátran társadalmunk szimbolumának is tekinthetjük, — anélkül, hogy Cocteau-nak ez volna a célja, — benne a rab gyermek: e társadalom költője, aki egyelőre még csak szenved, egyelőre még csak átéli környezete végzetes rendetlenségét, de ennek okát még nem ismeri fel, nem lázad, szenvedő marad és gyermek. Szökésre gondol: El, el a borzalmas család (a társadalom) környezetéből...

Cocteau-t írói pályafutásán igazán nem vádolhatják következetességgel, viszont kétségtelen, hogy a költé-

szethez életen halálon át ragaszkodik. És egy meggyőződéséhez, amit még tizennyolc évvel ezelőtt egy a College de France-ban tartott előadásában így jellemezett: e mai rendet csak így határozhatjuk meg: anarchia. Hogy azonban ez a „rend“ pontosan micsoda, mik az okai, arra Cocteau nem tud feleletet adni. Mikor azonban legutóbbi darabjában a klasszikus költői igazságszolgáltatás hatályai szerint megbünteti az anyát, borzalmas módon végrehajtott öngyilkosságot követet el vele és a megmerevedő halott fölött rezonőrje, Leonie, mégis kimondja a vérfagyasztó szavakat: „Most végre rend van!“ Cocteau mond egyben apokaliptikus ítéletet a világról, mely kétségtelenül önsirját ássa és végleges rend benne csak halála árán lehetséges...

Egy bukaresti színtársulat, a Mária Királyné Színház együttese mutatta be nálunk Cocteau új darabját, amit egy esztendővel előbb tűzött műsorára Párizsban a Theatre des Ambassadeurs. Paul Leautaud a Nouvelle Revue Française színházi krónikása az előadást nem dicsérte, annál nagyobb elismeréssel adózhatna azonban a bíráló a Sturza-Bulandra együttesnek, melynek Cocteau előadása nemcsak egy rendkívüli irodalmi termék közvetítésével szolgálja a kultúra ügyét, hanem színházi tudása olyan teljességével ajándékozta meg közönségét, hogy méltán juttatja eszünkbe egy jobb — még csak néhány év előtti — Európa legnagyobb színházi teljesítményeit. (Méliusz József)

A TENGERI HABORÚ ÚJ NEMET MEGLEPETÉSE. Göring marsal egyik legutóbbi beszédében bejelentette, hogy a német technikusoknak sikerült tökéletesen megoldani a legénység nélkül manőverező, rádióhullámokkal irányított hadihajó építését s rövidesen elkészülnek az új „kisértethajók“, amelyek emberi irányítás nélkül harcolnak a fölöttük szálló repülőgépről, vagy a mögöttük husz-harminc kilométer távolságban uszó

vezérhajótól kapott parancsra. A távolból irányítható csatahajó kérése évtizedek óta foglalkoztatja a haditechnikusokat és 1911-ben Wirth Kristóf német mérnök már épített egy kísérleti hajót, amely a mögötte haladó vezérhajóról vezetéken továbbított villamos impulzusokra, önműködően végzett egyszerűbb műveleteket: megállt, elindult, lassabban vagy gyorsabban haladt és tetszészerinti irányba fordult. A világháború utolsó éveiben, amikor már a drótnélküli táviróval folytatott kísérletekkel komoly eredményeket értek el, olyan hírek kerültek forgalomba, hogy az angol partok közelében végrehajtott sorozatos tenger-alattjáró támadásokat rádióhullámokkal irányított német géptorpedók követték el, de ezeket az állításokat nem sikerült bizonyítani.

Az első komoly kísérletről az amerikai haditengerészet számolt be 1920-ban. Az amerikaiak egy kiszolgált cirkálót, a 8000 tonnás „Iowa“-t átalakították önműködően irányíthatóvá. Ez a hajó már nemcsak manővereket hajtott végre drótnélküli táviró útján, hanem ágyuit is sikerült megszólaltatni. Később Angliában, Franciaországban és Olaszországban több ilyen távolból irányítható kisebb csatahajót építettek, de ezek legfőbb hibája az volt, hogy lövegeiket nem sikerült pontosan irányítani. A németek — egy belga lap jelentése szerint, — tökéletesen kiküszöbölték ezt a fogyatékoságot s a mágnesakna után a távol-

ból irányított csatahajó és tenger-alattjáró lesz a tengeri háború második német meglepetése.

A távolból irányított csatahajó vezérlőkészüléke az önműködő telefon elve alapján épült fel. A vezérlőkészüléken letárcsázott számok változó hosszúságú és erősségű elektromos áramingadozásokat továbbítanak a hajó központi kapcsolókészülékébe, amely — akárcsak az önműködő telefon, — minden számra más áramkört kapcsol, megindítva ezzel a megfelelő műveletek automatikus elvégzésére beállított készülékeket. Az ötszámú kapcsolókészüléken százezer, a hat számra működő kapcsolón pedig egymillió változású áramingadozás továbbítható s ezzel már az ágyúk, torpedók és gépfegyverek pontos és aprólékos irányítása is megoldódik. E hajók nagy hibája azonban, hogy egyetlen szerencsés lövéssel teljesen megbéníthatók, a másik fogyatékoságuk pedig valószínűleg az lesz, hogy ma már meglehetősen könnyű megállapítani a vezérlőkészülék hullámhosszát még akkor is, ha a hajót több s különböző hullámhosszokon működő készülékkel próbálnák irányítani. A hullámhosszokat ismerve, egy azonos vezérlőkészülékkel egyszerű dolog a hajó működését megzavarni s ha valamilyen módon a kapcsolókészülék számbeosztásának titkát is megszerzi az ellenfél, tetszése szerint elfoghatja, vagy — visszafordíthatja a géphajót. (Varga Geza)

V I L Á G S Z E M L E

A HÁBORU KIÉLESEDÉSE — IDEOLÓGIAI ALAPON?

A háború főhadszintere, a nyugati-front továbbra is mereven csendes, a nézőnek mindinkább erősödik az a nézete, hogy a francia és német védmű-vonalak már kuliszákká merevedtek, amelyek mögött valami „mást“, valami „ujat“ készítenek elő. A nézők, így elsősorban a semleges államok nézői, mind nagyobb izgalommal várják ezt az „ujat“, aminek a hír- és rémhír-források beállítása szerint most tavasszal kell nagy erővel kitörnie, és akkor — jaj mindennek és mindenkinek... Mi, hol,

miért fog kitörni? Erre száz verzió is kering a világsajtóban és ennek nyomán az egyszerű emberek remegő lelkében. Az izgalmat csak fokozza a finnországi harcok újabb fordulata, a Kork-Mannerheim-vonal összeomlása, amely lerombolta a modern védmű-vonalak bevehetetlenségének hitét és azt a feltevést, hogy nyugaton a Siegfried- és Maginot-vonalak közötti háború azért nem indul meg, mert azok — bevehetetlenek. Nincsenek bevehetetlen erődvonalak — tanítja a finn háború, csak megfelelő helyen, alkalmas időben és kellő erővel kell támadni azokat. A Maginot-vonal gigászi ember- és anyagerejét tehát a francia-angol stratégia épp úgy vihethé rohamra a Siegfried-vonal ellen, mintahogy az elmúlt világháborúban a németek támadták Verdunt, az Entente-hatalmak a Dardanellákat és amint akkor a „Durchbruchsgeneral“-nak, Mackensennek sikerült az orosz és olasz harctereken áttörnie és felgöngyöltetnie — akkori eszközökkel, akkori védőműveken áthatolva — az ellenséges frontokat, úgy ma is lehetne sikeres támadást intézni a mai védővonalak ellen, csak akarni kellene. Miaja tábornok annak idején megállapította, hogy az ellenségnek semmilyen technikai fölénye nem képes átgázolni egy védővonalon, ha azt — akár a romokban állva is — mindenre kész katoná védi; ez igaz lehet, de ime, a védők mégis tehetetlenek akkor, ha az ellenség technikai és stratégiai felkészültsége megfelelő akarattal párosul. A franciák, angolok, németek tehát nem akarják egymást megtámadni. Miért? „Nem akarjuk az emberpusztítást — mondják angol-francia oldalon — reméljük, hogy enélkül is legyűrjük az ellenséget blokáddal, gazdasági háborúval, bekerítéssel.“ („És — gondolják talán hozzá, de nem mondják ki a diplomaták — talán majd akadnak közben mások, más államok, amelyek népeiket is harcba viszik.“) Német oldalról az indokolás hasonló: „Mi csak élni akarunk; az életünket — az életterünket — védjük és különben, ha az kell, hogy Anglia világhuralmát megdöntsük, majd elvégezzük ezt repülőgépeinkkel, tengeralattjáróinkkal, mágnesesaknáinkkal, az ellenblokáddal...“ A nyugateurópai konfliktussal kapcsolatban még mindig pártatlan orosz sajtó álláspontja szerint a nyugati hadviselők azért nem kockáztatják a nagy harcokat, mert a nagy vér- és anyagvesztéssel járó háború olyan tömeglelki és belpolitikai megrázkódtatással járna, amely minden sikert eleve kérdésessé tenne. Ehhez az állásponthoz — bármily furcsának tűnik is — legközelebb kerül a másik nagy semleges hatalom, Olaszország, amidőn a nyugati hatalmak viszonylagos harctéri passzivitását helyesli és ezzel egyidőben, ezen tulmenőleg kibékülésük lehetőségeit igyekszik előtérbe tolni. Persze a hasonlóság csak az okok megállapításában van, a célok és konkluziók ellentétesek: míg orosz oldalon a fenti megállapításból egy jövőbeli összeomlás lehetőségeit következtetik, addig olasz részen ugyanezen lehetőség megelőzését tartják szem előtt, talán abból a felismerésből táplálkozva, hogy egy komoly nyugati összeecsapás, amely a harci tömeglélek megrendülésével vagy értékváltozásával járna, kompromitálhatja a fasiszta tömegekben is azt a harci akaratot, amelyre a mai olaszoknak saját jövőbeli és életter szerző terveik szempontjából nagy szükségük van. Ettől a magatartástól nem sokban üt el az USA magatartása. Talán annyiban, amennyiben az USA figyelmét elég nagy mértékben lekötik a távol-keleti dolgok: Japán, Kína, a Csendes Óceán.

Igen, az ideológiai kérdés kétségtelenül egyre nagyobb mértékben foglalkoztatja a hadviselőket és semlegeseket, bár egyelőre inkább a semlegeseket. Ezek között is inkább a semleges front két ideológiai pólusát, Moszkvát és Rómát, mint a hadviselő nyugati-hatalmakat. Az angol-francia diplomáciának az a sakkhuzása, amely a Népszövetséget Finnország megmentésére csatasorba szólította, annyiban sikeresnek bizonyult, hogy Olaszországot, Amerikát és sok kisebb államot az angol-francia céloknak kedvező fellépésre készítette — ideológiai alapon. Ezzel megkönnyítette egyes veszélyeztetett országoknak azt, hogy polgári, kispolgári és birtokos-paraszti közvéleményüket és a munkásság demokrata befolyás alatt álló rétegét is hadiérdekei védelmének megnyerje lelkileg is megvalósíthassa, ezzel pedig megnyitotta lehetőségét annak, hogy ha még mindig nem éppen a saját hadbaszólított tömegeit, legalább más, kisebb államok katonaságát, komoly harcokba vethesse, egyelőre nem közvetlenül Németország, hanem annak segítője, a Szovjetunió ellen. Az az elgondolás, hogy ma a tömegeket csak ideológiai alapon lehet harcra vinni, Spanyolországban nyert sikert és igazolást, ahol az angol-francia diplomácia elérte azt, hogy spanyol, német, olasz és szovjet hadierők pusztultak azért, hogy a végén eggyel szaporodják, a „jóakarátúan semleges“ államok sora. Ugyanez az elgondolás készíteti az angol-francia kormányokat arra, hogy ezt a háborújukat már ne a honvédelem nacionalista jelszavaival, hanem a demokrácia megmentésének nemzetiszocializmus-ellenes zászlaja alatt folytassák és ezen a vonalon halad Finnország megsegítésének nemzetközi akciója és mindaz, ami a finnországi példának sokszorosítása érdekében végbemegy. Az ideológiai beállítás — a hóviharakkal és sarkvidéki sötétséggel párosulva — tette lehetővé azt, hogy a finn vezetőréteg komoly ellenálló harcra tudta mozgósítani saját fiait és számos más ország felsőrétegeinek kiképzett fiatalosságát s a befolyása alatt álló egyéb rétegeket, sok multbeli elődjétől eltérőleg, amelyek saját fiaikat többé-kevésbé megkímélve, maguk helyett legtöbbször már kevésbé céljukat értő és érző rétegeket állítottak az első sorokba. Ugyanez áll az orosz oldalon is: az ideológiai alap („a finn dolgozók felszabadítása“ — „Leningrád, a proletárváros védelme“, stb.), amely a támadók tizezreit arra készíteti, hogy az ellenség betonállásainak százait vegye be élete és vére árán is. Igen, az ideológiai beállítás az, amely a nyugati háborút lehetővé tette s ugyanaz teszi lehetővé a háború kiéleltetését és észak, kelet és dél felé való kiszélesítését.

Vajjon azt jelenti-e ez egyben, hogy a nyugati hatalmak egymás elleni világhatalmi versengés jegyében indított háborújukat ideológiai háborúvá akarják átalakítani, hogy azt csak alkalmul használják fel — mint azt ma sokan hiszik — arra, hogy ennek merev kulisszái mögött a szovjetellenes keresztshadjáratot megszervezzék? Ezt a feltevést alátámasztani látszik a nyugati front passzivitása mellett az a sokféle mozdulat, amelyet a hadviselők a Szovjetunió körül végrehajtanak: Finnország megsegítése, a svéd kormányra gyakorolt nyomás, Törökország, a Balkán, Afganisztán és Irán befolyásolása és felkészítése, Weygand szíriai akciója, a közelkeleti hadsereg nagyarányú szaporítása, hadihajók Petsamo felett, hadihajók a Dardanellák bejáratánál, stb. De vajjon mindezek a mozdulatok odáig fejlődnek-e, hogy a nyugati hatalmak otthoni háborújuk gyengítése árán szórják körül a hatalmas keleti birodalmat kato-

náikkal, hadianyagokkal, repülőgépekkel, hadihajókkal? És ha ezt ma még nem tehetik (mert teljes hadierejüket leköti Németország és ennek csökkentésével súlyos veszélynek tennék ki magukat Nyugaton), — vajjon belátható időn belül, mondjuk akár néhány éven belül is, szaporíthatják-e annyira, hogy Németország hadierejét is tulszárnyalva a Szovjet körül oly hatalmas ember és anyagtömeget halmozhassanak fel, hogy a 190 milliós katonai államot Előázsia és Középázsia sivatagjain át és az Északi Jegestenger felől a siker reményével támadhassák? Nem hihető.

És annak sem látszik semmi jele, hogy az angol-francia hadvezetőség ebben hinne és erre készülne. Vagy talán számíthat rá, hogy Németország nem nézné rossz szemmel a nyugati front Keletre és Ázsiába való áthelyezését és állig felfegyverkezve bár, de tétlen semlegességet tanúsítana? Ilyen eshetőségről is csak talán az olasz diplomácia álmodozik, de józanabb perceiben az olasz sajtó is megállapítja ennek reménytelenségét. Halott remény ez és nemcsak azért, mert Németország jóakarató tétlenségében nem bizhatnak ellenségei, hanem azért sem, mert az akció még Németország viszonylagos tétlensége esetén is legfeljebb csak azt eredményezhetné, hogy a nyugati hatalmak erejüket hasztalanul morzsolnák fel egy messzi, hosszú, szörnyű háboruban, mialatt Németország megőrizné erejét. Ezzel éppen azt a sorsot választanák, amit ellenségüknek, Németországnak szántak München idején és amelyet Németország, bár sokkal könnyebben, határai közelében kellett volna csak háborúznia, mégis kategórikusan elhárított magától.

Mint az ideológiai álcázásnak, úgy az Eurázia körül észlelhető készüldéseknek is az értelmük és céljuk nem az osztály-világháború előkészítésében van, amely tulságosan távoli cél ahhoz, hogy azt egy háború viselése közben tűzhetné maga elé a hadviselő felek egyike vagy másika, hanem abban, hogy a célbavett kisebb háborúk előidézésével, sőt már a Szovjet határok pusztá fenyegetésével sakkban tartsák és lekössék a Németországot segítő hatalmat, annak nyers- és hadianyag feleslegeit elvonják a nyugati háború színteréről, amely továbbra is, mint eddig a főhadszíntér marad. Ugyanakkor ezek a kisebb háborúk gyöngíthetik és morzsolgathatják a Szovjetnagyhatalom erejét és ezzel előkészítik a talajt egy későbbi, egy második nagy háború számára, amelynek célkitűzései valóban és nemcsak látszólagosan ideológiai természetűek lesznek. De nem hihető, hogy erre a második háborúra, mint a közeljövő lehetőségére gondolnának a hadviselők, mindaddig, amíg mostani háborújukat így vagy úgy, győzelemmel vagy kompromisszummal nem likvidálták. Erre pedig megint csak semmi kilátás nincs, sőt a merev frontok kulisszái mögött, a hadtápterületeken, hadiüzemekben, tengeren és gazdasági fronton oly nagyarányú műveletek mennek végbe egymás ellen, amelyekhez képest a finn háború és a Közelkelet összes jelenségei gyengéd játéknak tűnnek.

Az igazi legnagyobb veszély, a már nemcsak a nyugati és északi hadviselőket, de az egész európai, az egész világot fenyegető veszély abban rejlik, hogy amíg ezek a távoli célokat követő kísérletek folynak, a háború (a meglévő, az angol-német-francia konfliktusban összepontosuló háború) mégis szélesedik, élesedik (előre nem látható okok és körülmények folytán) s könnyen valamelyik új nagyhatalom (Amerika, a Szovjetunió, Olaszország vagy Japán) preventív értékű közbelépését idézheti

elő. Ettől a veszélytől mindenesetre óv bennünket az a bámulatos óvatosság, amellyel, legalább is a Szovjetunió és Olaszország, (tehát a két legghamarább számbajöhető hatalom) a mostani háború alatt egyformán ki-tüntetik magukat. (B. Z.)

SZEMLE, BÍRÁLATOK

FÉJA GÉZA KÖNYVE MÓRICZ ZSIGMONDRÓL

Kötetremenő tanulmányt írni élő íróról szokatlan, de nem haszon-talan. Nem is hálátlan mesterség. Különösen akkor érdekkeltő, ha nem azonos korosztály tagjai mondanak véleményt egymásról. Kortársak, kik egyuttal fegyvertársak vagy ellenlábások, sok tekintetben gyanu-síthatók elfogultsággal, baráti szivességgel, ellenséges beállítottsággal. Bár a kortársi ítéletmondásnak is meg van az a haszna, hogy egyivá-súak közelebbről ismerik egymást és a közösen átélt időket és így kö-zelebb tudnak férközni az írói teljesítmény belső és külső alakító té-nyezőihez. Ennek feltárásával az utókor elfogulatlanabb kutatója szá-mára értékes forrástanulmányt nyújthatnak. A második nemzedék vé-leménye az elsőről csak olyan esetben gyanus, ha a fiatalabb esztétikus így akarna magának érdemeket szerezni az idősebb korosztály előtt, vagy így akarná feltornászni magát, a nála nagyobb név hátán, a hirnév szárnyaira.

Féját nehéz ilyesmikkel gyanusítani. Egészen kezdő éveiben már új irodalmi érték-mérő felállításán dolgozott, mely éles határvonalat baráz-dált az előttejáró Nyugatnemzedék íróinak minőségi megítélésében. Már akkor, előbb Szabó Dezső, majd Bajcsy-Zsilinszky lapjában, leszögezte azokat a szempontokat, amelyek most Móriczról írott könyvének utolsó fejezeteiben kiszélesítve követelnek meghallgatást. Számára Ady volt a mérték s azok az itt-ott elejtett kritikai megjegyzések, melyekkel Ady a primár tehetségről vallott felfogását ismeretessé tette. Ezekben a kez-deti időkben Szabó Dezső is, szokott modorában, brutális szókimondás-sal rontott neki a l'art pour l'art magyar képviselőinek s köztük első-sorban Babits Mihálynak, Kuncz Aladárnak és velük együtt a kifino-mult műveltség, a kifejezésbeli előkelőség íróinak, hogy ezekkel szem-ben a maga, az Ady és Móricz Zsigmond kiválóságát irodalom és ma-gyarság szempontjából előbbrevalónak minősítse. Féja pedig Szabó De-zső tanítványaként indult.

A pörben így utólag és alaposabb átgondolás után nehéz ítéletet mondani. Féja azzal indokol, hogy az idők követelései az eddig meg-szokott epikus formák felbontására kényszerítették a mai írókat. A re-génytől dokumentumértéket is követel s az írótól utmutató szolgálato-kat politikai, társadalmi és közművelődési vonatkozásokban, nemcsak széptani értelemben. Nem veszi azonban észre vagy nem akarja észre-venni, hogy ezt a szolgálatot a maguk elvonatkozottabb kifejező módján Ba-bitsék is ellátják. És hogy Móricz Zsigmond sem az a nyers kifejező erő ma már, akinek például a Sáraranyban jelentkezett. A két külön ut, me-lyek bizonyos állomásokon párhuzamosaknak, néha éppen szétágazók-

nak mutatkoztak, a belső érés mind magasabbra vezető lépcsőin szelíd hajlással ivelődnek egymás felé. Amint Móricz a maga mostani fejlődési fokán már urat, parasztot, zsentrit, városi proletárt és nagyvárosi polgári társadalmi rétegeket egységes szemléletben vetít olvasói elé, Babbits a maga elsőrendűen esztétikus világlátását is át meg átszövi társadalmi, sőt gazdasági és politikai vonatkozásokkal, az érettebb életkor gazdag tapasztalati élményeivel. A formarobbantó kísérleteket a nagyháborút követő első években az a kézzel kitapintható átrétegződés csiholta ki úgy az európai, mint a szűkebb értelemben vett magyar irodalomból, mely társadalmi, gazdasági és közművelődési téren végbement és napjainkban sem jutott nyugvópontra még. Gazdasági és társadalomtudományos irányban tolódott el az olvasótömegek érdeklődése, melyet más oldalon a műszaki haladás és a sportélet előtérbe nyomulása követett. Az irodalom második vagy harmadik vonalban szerénykedik és csak akkor tud figyelmet kierőszakolni a maga számára, ha tartózkodó művészi szempontjait és formanyelvét felerősíti s gazdagabb hurozásal, szélesebb hangszereléssel bontja ki a mondanivalót.

Előnyére vagy hátrányára válik ez az írói teljesítmény belső értékének? Itt sem lehet általánosításokkal dolgozni. Azt kell mondanunk: írója válogatja. Megintcsak a tehetséget lehet egyedüli perdöntő mértéknek elfogadni, mely ön maga számára pontosan meg tudja szabni az irodalomtól megkövetelt engedmények elfogadásának határait. Móricz Zsigmondról például egybehangzó a megállapítás, hogy egyetlen, nyul-farknyi novellával, a Hét krajcár-ral, korszakfordító jelentőséget tudott adni fellépésének és későbbi munkásságának. Vérébéli írónak néha egy mondata elegendő, hogy élesen belehasítson a köztudatba és érzékenyen befolyásolja olyan társadalmi, gazdasági vagy politikai kérdések további menetirányát, melyek a „szakmabeliek“ erőlködései közepett megfeneklettek avagy helytelen irányba kanyarodtak el. Ezt a képességet épügy nem lehet elvitatni Babitstól vagy Kuncz Aladártól, mint Móricztól, Illyés Gyulától, Szabó Dezsőtől, sőt magától Féja Gézától sem. S ez a képesség biztosít értékállóságot is a mű számára azonfelül, hogy a kortársi életben netán hasznos szolgálatot teljesített. Viszont vannak falutanulmányozók, életregényírók, riportregénytermelők és más átmeneti műfajokban tevékenykedők, akiknek oldalszámok ezreiben sincs megállító mondanivalójuk sem a kortárs, sem az utókor számára. Az éles elválasztó vonalat tehát nem pártszempontokból kellene véleményünk szerint megvonni író és író között, hanem a teljesítmény magasrendű írói értéke, a kvalitás szempontjából. Merthiszen alapjában nemcsak két pártra tagozódnak a különböző nézetek és felfogások vallói az irodalom berkeiben. Létezik még egy irodalmi hivatalosság, létezik egy kiadópolitikával erőszakolt siker-arcvonal s létezik mélybetaszított réteg, mely legjobb műveivel tán szóhoz sem tud jutni, hogy jelenlétét igazolja és irodalmi-közéleti súlyát érvényesítse. Ezek közt mind igazságot kell tenni és az igazság mérlege minden esetben mégiscsak a valódi tehetség javára billen. Hasznossági, célszerűségi s más gyakorlati szempontok csak másodsorban jöhetnek számításba.

Féja könyvének kétségtelenül előnyére válik, hogy nem a mester és tanítvány viszonyának gyümölcse. Társadalmi-esztétikai szemszögből veszi elemzés alá Móricz egész életművét a *Hét krajcártól az Életem*

regényéig s még néhány ismeretlen, csak kéziratban meglevő könyvét is megismerteti kivonatossan az olvasóval. Szemmel láthatóan kerülni óhajtja az egyoldalúságot s még csak nem is áll minden művével szemben a feltétlen meghódolás álláspontján. Móriczban, irodalomtörténeti vonatkozásban, az Arany Jánossal elindult epikai vonal továbbfejlesztőjét és kiteljesítőjét látja, ki a mélytársadalom rétegeinek életét még kevesebb eszményítéssel s még gondosabb differenciáltsággal emeli irodalmi érdeklődésünkbe és emberi megítélésünk elé. Kimutat egy kezdetről fogva megnyilvánulásra törekvő célzatosságot, mely történeti, társadalmi és mélytársadalmi regényein egyaránt végigvonul: a magyar lelki alkat megértését és megértetését, hol analitikus, hol szintetizáló eszközökkel. Turi Danitól Báthori Gáborig egyenes az út, ami a regényalak vérmérsékletét, keleti zabolátlanágát, nagyralátását s a testi és szellemi képességek kicsorduló bőségét illeti. Velük szemben áll a másik típus, mely Bethlen Gábor „humánus mámorá“-ban teljesedik ki s amelynek a paraszti tárgyú művekben ugyancsak meg vannak a paraszti előképei. Kimutatja, hogy Móricz regényeiben, de igen sok novellájában is, a magyar élet mindenirányu fölmérésére törekszik. Míg kezdetben csak külső helyzeti és belső lelki válságok lerögzítésén fáradozott, később már határozottan állást foglal és alakjaival a megoldás utjaira is rámutat vagy önmaga mond ítéletet. Így a *Forr a borban* a milliániumi iskolarendszer korszerűtlenségéről s az ebből kikerülő fiatalság lelki zsákuccájáról, az Életem regényében a Tisza Kálmán-i és a habsburgi konzerváló, feltörő társadalmi rétegeket visszazsorító vagy saját zsirjukban elkényelmesítő politika kártékony rendszeréről.

Külön érdekessége Féja elemző módszerének, ahogyan lélektani és élettani bonyodalmaikat igyekszik átvilágítani a Móricz-művek hőseiben, melyeket jobbra az író hasonló természetű bonyodalmaira vezet vissza. A Turi Dani-komplexum, a paraszt legény tudatalatti vágyakozása az uriasszonyra, végigvonul ezen az egész elemző eljáráson, különböző fázisaiban. Ahol a vágy még csak csirázik, ahol közeljut a beteljesüléshez s végül a beteljesülés maga, mely mindig letöréssel vagy kiábrándulással jár. Egy bizonyos: drámai kirobbanások lehetőségeit rejti magában ez a szekszuális fütöttség, melyeknek kiaknázását az író nem is mulasztja el. Visszavezeti pedig a komplexum csiráját Móricznak addig a gyermekélményéig, ahol tudatossá vált benne, hogy földet turó, árva parasztlegény-apja, ki a maga társadalmi és osztályhelyzeténél mindig magasabbra nézett, lecsúszott papicsalád leányát választotta élettársául.

Végül abban sommázza mondanivalóit Féja, hogy Móricz Zsigmond, mint emberi és mint írói alkat, egyaránt tökéletes fajképe a magyarnak, ki önmagában, és művészetében a műveiben ábrázolt típusokban, megcáfol egész csomó megrögzött, hazug előítéletet. „A magyar a világosságot szereti, a fényben fürdő életet, a nyílt látóhatárt és mindennek oxigénjét: a szabadságot... A magyar lélek megveti az elfogultságokat; szemléletét nem korlátozzák eleve és belső számvetés nélkül elfogadott nézőpontok... Adyt is, Móriczot is sajátságos mámor járja át: a szabadság tudatának és örömének felvillanyozó tüze...“ Ezen a ponton azonban egész sereg általánosítással találkozunk, melyekkel nagyon nehéz egyetérteni. Tőlünk erdélyiektől távol áll, hogy a szellem embereit

törzsökösekre, asszimilánsokra, mély, hig és jöttmagyarokra osztályozzuk. Ezek az általánosítások minden valószínűség szerint kényelmes kibúvók bizonyos konkrétizálások elől. Az irodalomtörténet már nem élő alakjain ki merik mutatni személy szerint különös elméleteik mintapéldányait, de már a ma élők s főként a mai irodalmi és mástermészetű hivatalosság dédelgetettjeivel szemben egyedül a karakán Szabó mert nyíltan elítélő állást foglalni. Írók lehet képességei, termelésének eredetisége, hasznossága, maradandósága szempontjából megbírálni, de a faj és vér elmélete már az a vonal, mely más nemzeteknél is homokbafulással fenyegeti hirdetőit. A nemmagyarból jött Gárdonyi Gézának szintén megvannak a maga komoly bepillantásai a magyar lelki alkat mélységeibe, ha ezek egyéniségéhez mértén más módon jutnak is kifejezésre, mint Móricznál. A bizonyos mértékű „fölszántság“, a hódítani vágyás és más, Móricz által előtérbe állított tulajdonságok alapján emberi természetünk jellegzetességei s éppúgy megvannak más és más adagolásban németeknél, angoloknál, mint a félvad népeknél. Móricz emberlátásában épen azt becsülik kimagasló írói erénynek, hogy mélyen emberi. Hogy csaknem testi közelébe férközik alakjainak s lehántja róluk az előző írónemzedékek által rákent elmerévítő mázat. Hogy véletlenül magyarnak született és épen magyar hőseinek testi-lelki életéhez tudott ilyen közelségbe jutni, az csak annyiban érték, hogy ime magyar íróban is lehet képesség egy mélybepillantó ábrázolási mód kialakítására s ilyenformán magyar hősein keresztül is meg tudja mutatni az egyetemesen emberit: a magyarban az embert.

Mindezekkel Féja könyvének értékét nem szeretnők vitássá tenni. A vállalkozás maga már elismerést érdemel és az a sokszínű, mindig érdekes, sőt lebilincselő előadási mód, mellyel egészen ujszerű formáját találta meg a társadalmi tudattal kiszélesített irodalmi elemzésnek. Nevelő értéke ugyancsak elvitathatatlan kísérletének, mely a közönség számára sok tanulsággal szolgál. Szokványesztétikusoknál jóval közelebbviszi az olvasók tömegét az irodalmi mű helyes megértéséhez és élvezetéhez.

(Szentimrei Jenő)

A MAGYAR FALUREGÉNY

A magyar könyvkiadás társadalomrajzi kiadványainak egyre ritkuló jelentkezése arra látszik utalni, hogy a magyar falu szociográfiai feltárása — irodalmi sikon — immár befejeződött. Nem volna érdektelen kikutatni, vajjon a közérdeklődés lanyhult-e előbb el, vagy a falu felfedezői fáradtak ki a munkában? A legközelebb álló feltevés, hogy egyidejű kölcsönhatás forog fenn, írókban és olvasókban egyszerre tisztult ki az elvégzett munka terméketlensége. Írói vonatkozásban világosan kibontakozik, hogy a felmérések és adatgyűjtések meddő munkájában lett urrá a kétkedés a lelkeken, hiszen a legmegrázóbb tények is csak borzongást keltettek, a legfélelmetesebb felismerések is borús tünődést csupán. Vajjon még néhány falu vagy város környezetrajza teljesebbé tehetné az eddigi kutatásokat s az adatok céltalan halmozása megmásíthatná a mai valóságot? A szociográfusok nyilván úgy érezték: *nem*. Nincs többé szükség munkájukra, mert a feltárt valóság bármilyen dermesztő és a kinyilvánított szentencia akármilyen lelkes és igazságos: nincs, aki fel-

oldja a dermedtséget és vállalja az igazságot.

Ha átlapozzuk a magyar vidékek társadalomrajzait, mindenütt szüntelen ismétlődésekre bukkanunk, mindenütt a nagybirtokok fojtogató gyűrűjével, az ellátatlanság megrázó példáival, a népi öntudat züllésével s riasztó társadalompolitikai tényekkel találkozunk! Itt-ott tájak és arányok szerint csak a részletek különbözőek, csak a tünet terjedelme más, de az előidéző okok semmiben sem mások. Az eddigi részletekből már olyan vakító világosság derült a nagy összefüggésekre, annyira tisztázódtak a romlás okai, hogy újabb anyaggyűjtés, a cselekedet szándékának hiányában olyan, mintha előrehaladt tudóvész esetén az orvos a hajhullást diagnosztizálná.

Amit a szociográfusok mondani akartak, azt eléggé megtették eddigi munkáikkal. Ki állíthatja, ha olvasta a magyar falurajzokat, hogy nem ismeri a magyar falu és a magyar nép bajait? Csak akkor merülhetne fel ismét a magyar társadalom részproblémái sürgős megismerésének szükségége, ha egyáltalán napirendre kerülhetne a gyökeres orvoslás. Jelenleg azonban csak bonctani vizsgálódás folyik az elpusztult vagy pusztulóban lévő nép felett, anélkül, hogy az élet elégséges feltételei adva volnának.

A szociográfusok szövegei csak a középosztályu rétegekhez jutottak el, akik őszinte sóhajokkal könnyítettek megbolygatott lelkiismeretükön, de ez a sóhaj is inkább riadalomból fakadt, mintsem együttérzésből, mert félrelelték a leszorított népi erők feltörésének lehetőségei. Eljutott a nagybirtokos rétegekhez is, amelyek a szociográfiai könyvek tanúsága elől a törvénykönyvek paragrafusaihoz menekültek. A nép azonban alig vett tudomást a népmentési munkáról, mert talán még addig sem jutott el, hogy megértse miről van szó, mikor nemes szándéku falukutatók jegyezték életük tartalmát, még kevésbé, hogy olvashassa a szociográfusok intelmeit. Népi mozgalom volt ez a népért, de a nép mellőzésével, amit okos előrelátás alakított így. A magyar falukutatás csak hősi páthosz maradt a birtokos rétegek „belátása“ felé, anélkül, hogy megvetette volna egy olyan népmozgalom alapjait, amely jussként követelje a magyar földből méltányos jogait. Erkölcsei lendület volt, amelynek nemes szenvedélyessége felkavarta ugyan a levegőt, de nem annyira, hogy szele viharrá dagadjon és megtépdesse a nagybirtok tölgyeinek lombjait.

Azóta leülepedett már az a kevés por is, amit a páthosz a levegőbe kavart. A magyar szellemeket kevésbé érdekli a társadalom gazdasági szervezete, inkább a „magyar vér“ képletét fürkészik, a faj nemes és korcs származékait rendszerzik, ősoket ásnak ki a sirokból, holtaknak osztanak rangot és élőkől vonják meg a becsületet. (A magyar szellemi élet ütemére jellemző, hogy olyankor esett a „fajiság“ és „vérség“ babonás lázába, mikor az a nyugati szomszédságban már-már anakronizmusná vált.)

A por tehát leülepedett, a falukutatás megszűnt, a jelek mégis arra engednek következtetni, hogy a korszak, amely annyi nemes erőt fogyasztott, nem tűnik el nyomtalanul a magyar szellem légköréből. Falukutatás helyett *falujelenítés* folyik, adatgyűjtés helyett életábrázolás, társadalomrajz helyett — faluregény. Egész természetes, hogy a szociográfiai korszak élményanyagának akár közvetlenül, akár közvetve hat-

nia kellett az írókra s nem maradhatott nyom nélkül a szépirói alkotásokra. Bár el kell ismernünk, hogy a falukutatásból fogant társadalomrajzok is telítve voltak a legjobb irodalmi szándékokkal, a szociális dráma nem veszett el a tudományos részletezés adattömegében. A fiatal írónemzedéknek gondja volt rá, hogy a tényközlésen túl, megelevenítse a falu szubjektív világát, közvetítse vágyait és indulatait. Mégis a szociográfia, természeténél fogva, csak fékezve és higgadtan nyulhatott ez érzékeny rétegekhez, mértékletes tárgyilagossággal óvnia kellett szociológiai vizsgálódásainak hitelét. Így inkább csak érlelni, mintsem betölteni tudta a leendő nagy társadalmi parasztregeény költői elemeit.

Elsőnek Kovács Imre kísérelte meg szépirodalmi sikra vetíteni szociográfiai élményanyagát és regénybe oldani érzésvilága szubjektív elemeit. A szociográfia kényszerűen hűvös módszereit a valóságjelentés művészi formáival meghaladni, az élet drámai konfliktusait nem statisztikákba rovatolni, hanem a közvetlen ábrázolás erejével tudatosítani: nyilván ez lebegett Kovács Imre szeméi előtt *Kolontó* c. regénye megírásakor, amelyben saját életének pusztai tapasztalatairól számol be, arról a korszakról, amely kialakította benne a szociális felelősséget és rávezette a nagybirtokellenesség útjára.

Kolontó az első bizonytalan lépés volt, az első tapogatózás az új faluregeény megalkotása felé. A vállalkozás, kezdeményező jellegét tekintve, dicséretesnek lett volna tekinthető, ha nem maradt volna szépiroi vonatkozásban olyannyira a művészi színvonal alatt. Szociális irányjelzésében nem voltak ugyan komoly vagy éppen gyakori hibák, inkább csak homály és tisztázatlanság burkolta megállapításait. De éppen, mert már kikutatott és feltárt élményanyagot ismételt, megítélésénél a szociális pozitívum másodrendű kérdéssé szállt alá. A Kolontó nem haladta túl tényközlésében semmivel sem a szociográfiai munkák felderítéseit, ami indokolttá és becsessé tette megjelenését, azt a művészi elevenítés többlete nyújthatta volna. A szerző azonban a naturalizmus olyan eszközeivel próbálta ábrázolni a pusztai élet sivárságát, amely sivárrá tette a közlés módját is. A művészi igény vagy talán képesség hiánya legfeltűnőbbben az emberformálás síkján ütközött ki. Itt derült ki, hogy a szerző kissé lebecsüli a műfajt, mert szociográfiai munkáinak gondos fogalmazása után a szépirást pongyolaságnak vette, ahol nem kötelező sem a közlés tisztasága, sem a tartalom szépsége. Dialógusai, még akkor is, ha elképzelhetően valószerűek, nyomaték nélkül lebegnek a helyzetek és történések között, mert kiformálatlan, nyers regényhősök tolmácsolásában jelentkeznek. A regény alakjai úgy cselekednek és lelkükben úgy alakulnak át, hogy a szerző egy-egy mondatban közli, hogy hogy cselekedtek és alakultak át. A cselekedet és lélekalakulás izgalmas folyamata nem az olvasó szeme előtt folyik, az olvasó nem éli át a metamorfózist, a dráma csak a szó nyers értelmében adott. Bizonyára tévesen felfogott naturalista szemlélet vezette művészileg teljesen hibás ösvényre a szerzőt. Nem számolt azzal, hogy a természet válogatás nélküli, hű másolása együtt jár a jelentéktelen, semmitmondó valóságadalékok rögzítésével, amelyek talán nem is oly értelmesek és sem társadalom-, sem emberformáló jelentőségük nincs. Megrontja a regény szerkezetét az a törekvés is, hogy erőszakoltan keretei közé zsúfolódik minden szociográfiai tapasztalat. A környezetrajz ezzel nem válik teljesebbé, mert nem épül a

valóság közé, csak mereven, elhatároltan, fejezetről-fejezetre jelentkezik. Legszembetűnőbb ez a statikus módszer a szektások bemutatásakor, amikor minden átmenet nélkül derül ki, hogy a puszta cselédei, ugyyszólván valamennyi, szektás istentiszteletre járnak, noha sem előbb, sem utóbb nem kerül erre szó és az sem derül ki az alakok cselekedeteiből, de szemléletükből és beszédjükből sem, hogy lélekben miként formálódtak szektásokká. Kovács Imre regénye így inkább elidegenítő, mint ösztönző hatással volt a szociográfus nemzedékre, akik falurajzaiban pedig sűrűn fellelhetők voltak a szépirói törekvések.

Kolontót hosszú ideig nem követte újabb szépirodalmi faluábrázolás, míg most egyszerre két kötet is megjelent az Athenaeum kiadásában. *Darvas József: Máról-holnapra* és *Kodolányi János: Ormánság* című könyvei.

Mindenekelőtt Darvas József munkája az, amely a szociográfiai munka folytatásaként jelentkezik. Érdeemes megjegyezni, hogy a mű ott, ahol a társadalomrajzi utánérzés jegyeit viseli magán, híjján van a szépirodalmi érienyeknek és nehézkessége mellett, kissé érdektelen is. De Darvas, aki elsősorban mégis regényíró, hamarosan leküzdí az első lapokon jelentkező botlásokat és széles hőmpölygést ad az eseményeknek. Ezt a széles hőmpölygést knuthamsuni jelentőségében kell értelmeznünk, életek és drámák peregnék szemünk előtt, szenvedélyek csapnak össze és kezdődő örömeök semmisülnek meg, néma háborgásoknak és a lelkekben rejtőzködő indulatoknak vagyunk tanui, mégis minduntalan az az érzésünk, hogy Darvas falujában semmi sem történik. Mint azokban az apró norvég halászfalvakban, ahol a napok egyforma szürkeséggel követik egymást, az élet szinte álló helyzetbe merevedik, de az egyhangu eseménytelenségből egyszerre csak felcsapnak a szenvedély lángjai, amelyek egyformán lehetnek az ösztönök és társadalmi ellentétek feszítő erői. Darvas is egy falu sivár hétköznapjait jegyzi fel. Történik-e valami? Csak egy ház épül, egy vályogviskót húznak fel, gyermek születik, keresztelőre s temetésre mennek: de ez az egyhanguság félelmetes elevenséggel rajzolódik fel a regény lapjain. Ismerjük ezt a világot jól, mégis úgy tűnik, hogy idegen, ismeretlen tájak sorsát közvetíti az író, egy egészen más csillagzatát talán. Mint lassu folyásu patak vize, úgy csörgedez a faluban a fájdalom és szomorúság, de ha felágaskodik a sok keserűség, akkor is csak fékezve robbannak a szavak, vigyázva törnek elő az indulatok. Ez az élet rendje, nincs kiút, viselni kell a keresztet. A kamaszbéres is hiába szökik meg az elviselhetetlen bánásmód elől az uradalomból, megszökhet-e a nyomoruság elől? Apjának sajog érte a szive, de kegyetlenül elveri tetejében ő is, hogy megtörje méltóságát és visszaúzze a szolgaságba.

Keserű igazságokat mond Darvas, de elegendő-e ennyi? Elég-e, ha csak megmutatja a szolgaságot és nem mutat rajtuk túl? Elég-e, ha delgeti együgyű, elesett, lélekben és szegénységben megnyomorított parasztjait és nem lázad-e a magatartás és életforma ellen? Elég-e, ha csak arra mutat rá, hogy ezt a szívós, erős népséget semmiféle erőszak és nyomoruság nem tudja elpusztítani, ha azt igazolja, hogy szívósságuk csak a szolgaság elviselésére alkalmas és nem megtörésére?

Tudjuk, hogy ez a magyar falu. De hihetjük-e, hogy pontosan csak ennyi? Darvas József kerül minden feltételezést, nem kísérli meg, hogy olyan szándékokat lopjon a magyar paraszt lelkébe, amilyen — meggyő-

zódése szerint — nincs meg benne. Ez lehet tiszteletreméltó irói elv és magatartás. De valóban olyan távol esik a mai magyar falutól napjaink történelme és politikuma, hogy szellője távolról sem érinti házai tájékat? Sehol nem szakad fel a kor, az események ugyyszólván időtlenül peregnek ebben a faluban. Az osztályellentétek ott izzanak ugyan az osztönökben és Darvas csodálatos lélektani finomsággal vetíti elénk, hogy a falusi pletyka, mint lesz védekező és támadó fegyvervé a falu szegényeinek a módos gazdával szemben, bár ez az osztálygyűlölet is többnyire félősen megbuvik.

Talán nem is emelnők ki Darvas művének e hiányait, ha az ő szociális felelősségének és szemléletének színvonala nem jutott volna messzire túl az egyszerű ábrázolás határain és maga is nem vetné fel valamely faluregény kapcsán ezeket a szempontokat. Amit mutatott a faluból, az életteljes és megrendítő, de a magyar falunak ez az elhatárolása az időből és a történelemből, erőlteti a munka jelentőségét és hatóerejét. Darvas úgy érzi talán, hogy a magyar falu kiesett az időből és valóban egészen elkerüli a történelem? A szerzőnek tudnia kell, hogy ez az elképzelés hamis és valótlan. Vagy a kiadói óvatosság tisztította meg könyvét a „művészi összhangot“ megbontó közéleti elemektől?

Annál feltűnőbbek ezek a hiányok Darvas munkájában, mert a *Máról-holnapra* kollektív regény. Nincsenek kifejezetten regényhősei, az egész falu életének lüktetését egyszerre érezzük. Ebből az együttes életfelrajzolásból tehát semmikép sem hiányozhat az a reagálás, ahogyan a falu népességét megközelíti, megfertőzi vagy megtisztítja a kor politikuma.

Mint különös azonosságot kell felemlítenünk, hogy akár Kovács Imre Kolontójában, úgy Darvas művében is fiatal református pap a tisztultabb holnap hírnöke, ő magasodik fel a legtisztább erkölcsi állásfoglalás áldozatos vállalásáig és képviseli a felsőbb osztályokkal szemben a nép igazi érdekeit. Nem tarthatjuk véletlennek, hogy Kovács és Darvas választása egyaránt az egyház fiatal papjára esett, saját irói eszményiük tolmácsolására és betöltésére. Csak azt szeretnők tudni, hogy az írók részéről a fiatal papoknak ez az eszményesítése közvetlen tapasztalat forrásából táplálkozik-e, vagy csak vágyakozást fejez ki? Elgészen örvendetes jelenségnek volna tekinthető, ha éppen a magyar tájakon a református papság olyan mélységesen szociális és erkölcsi felelősségtől áthatott, a történelem dialektikáját oly világos szemmel felmérő lelkészeket reprezentálna, mint ebben a két faluregényben.

Kodolányi János: Ormánáság c. kötetében három kis faluregényét foglalta össze. Noha mindhárom regénye a huszas évek terméséből való, tárgyuk és gyűjteményes megjelentetésük következtében, eleven időszerepességgel hatnak. Főképpen azért, mert olyan területre vezetnek, amelyt a szociográfusok felderítéseik folyamán egészen elhanyagoltak, noha ugy társadalmi, mint politikai tekintetben itt gyülekeznek a legkomorabb felhők. Kodolányi az ormánásági falutársadalom erkölcsi hanyatlásának kérdéseivel foglalkozik csupán, amit teljességgel megmagyaráz az idő, amelyben munkája elkészült. (Ujabb színműveiben már felöleli a Dunantul politikai problémáit is.) A stílus és lélekformáló bravur, ahogyan Kodolányi a legbonyolultabb konfliktusokat is tiszta művészi eszközökkel felszínre hozza és megoldásra vezeti, a magyar regényirodalom első

vonalaiba állítja munkáját, bár itt-ott felfedezhető ábrázolási hiányosságok, különösen a mellékszereplők jellemrajzábanál.

Az Ormánság mindamelllett megrázó és meggondolkoztató olvasmány. Kodolányi személyes drámákat és családi konfliktusokat elevenít, de környezetrajza világosan utal arra, hogy azok az ormánsági talajból fakadtak s nem elszigetelt jelentőségűek. Első regénye, a *Szép Zsuzska*, egy tisztalelkű, vénülő falusi szerelemlány történetét meséli el, kissé ökonómiaatlan szenvedéllyel, de sok szeretettel és szépséggel. Zsuzska már túl van fiatalságán, de teste még őrzi egykori szépségének rugékonyságát és formáit. Fekélyes, szép testével és ártatlan lelkével beleszeret a falu legderekabb és legtehetősebb legényébe, aki most jött haza messzi földről és vagyonával kevélykedik. Lőrincz Lajos enged a csábításnak és mohón lemetkezik Zsuzska karjaiba. A fiatal legény azonban nemcsak szerelmet akar Zsuzskától, hanem vagyonára is tör. A vénülő leány mindent oda ad a gazdag legénynek, hogy megtartsa szerelmét, mindent, amit kezével és szép testével öreg napjaira szerzett. Lőrincz Lajos, a vagyonszerzés mániákusa szerződéses ajándékozás után kiveri Szép Zsuzskát házából és koldusbotra juttatja. A faluban mégis mindenki tiszteli, mert „erős ember ésszel él, a háborúban beszijasodott lelke megbirkózott a mások nyomorán érzett szánalommal.“ Felrajzik a történet kapcsán a dunántúli falvak szociális elesettségének minden kérdése, az egyke, a kurukszlás, a falu társadalmi életének sok-sok szennye és komisszága.

Második regényében, a *Börtönben* is a módos parasztok kegyetlen törtetését festi meg. Szülő, gyermek, testvér és feleség egyaránt áldozatul esik Varga János vagyonsóvárgásának, aki végül megroppant lélekkel önmaga nyakába veti a halálos hurkot. De a vér, nem válik vízzé... és a pusztulás szélén Varga János fia, aki végső elkeseredésében már menekülni akart apja házából, még kegyetlenebbül, még komiszabbul folytatja az önpusztító gyűjtést és kuporgatást. Kántor János megdicsőülése is a középrétegek erkölcsi süllyedéséről ad számot.

Kodolányi regényeinél nem vethetjük fel a Dunántul mai problémáinak hiányát, mert ezek csak lappangva bujtak meg az ormánsági társadalomban a munka megírásának idején. Gyűjteményes kiadásuk is inkább csak utalni akart arra a mélységes erkölcsi és szellemi züllésre, amely e tájat végsőkig emészti. Ha a dunántúli falvakat ma is a régi szu pusztítaná csak, ha vérkeringésében csak régi fertőzés jelei mutatkoznak, az is elegendő ok volna, hogy a magyar élet őrei nagyobb figyelmet szenteljenek neki. A valóság azonban az, hogy a Kodolányi által felvázolt erkölcsi problémák jelentéktelenné zsugorodtak a Dunántul mai politikai tényei mellett, amelyek átfonták ezt a szép és saját gazdagságában fuldokló földdarabot.

Az új magyar faluregény semmit sem lendített azokon a kérdéseken, amelyeket a magyar élet veszélyekkel és problémákkal zsufolt légköre megoldásra sürget. A tiszta szó és egyenes beszéd csak töredékesen jelentkezik. Itt is, ott is feltörnek a jó szándékok, a változtató akaratok, de aztán, mint sebzett vadgalamb, csüggedt szárnyakkal omlanak össze. A faluregény egyelőre ugyanazon utakon jár, mint ifju őse, a szociográfia járt: csak rést vág a sűrű sötéttségben, csak villanó fényt szór a homályba, de utána újra összecsukódik a sötétség és elterjeng a homály. A szociográfia által megtermékenyített nagy faluregénnyel még adós a magyar irodalom. (*Robotos Imre*)

MAGYAR ZSIDÓ IROK DEKAMERONJA. A magyar irodalom társadalmi vonatkozásban épp úgy nem egyöntetű, harmónikus, mint bármely irodalom. A társadalmi küzdelmek és az irodalom kezdetétől fogva hatottak egymásra, összefüggtek és összefüggnek ma is Legjava írónk mindig részesei voltak koruk társadalmi küzdelmeinek. Különbségeik sose vallásiak vagy fajiak voltak s a magyar reformáció is főként társadalmi mozgalomként értékelendő. A szinmagyar protestáns prédikátorok, a „horvát“ Zrinyi, a „rácztót“ Petőfi, a „fajmagyar“ Ady, a „félromán“ József Attila mind ugyanazért a magyar népért küzdöttek, amit a különböző korokban e gyűjtőnév alatt értettek. Természetesen más volt Balassi magyar népe és más volt Petőfié, sőt más volt az ifju és más az öreg Vörösmartyé. Az írók mindig az idők élén jártak: itt járt Szkárosi Horváth András, az akkori szűk életformák ellen lázadó Balassi Bálint s a korán elhulló Csokonai is.

Ebből a szemszögből nézve semmi létjogosultsága nincs „magyar-zsidó irodalomról“ beszélni. Ugyanis ha ez az irodalom speciálisan magyar szellemű, akkor akármilyen származásúak az írók, magyar irodalom; ha pedig zsidó, cionista vagy egyéb szellemű, akkor zsidó irodalom s csak a nyelve magyar. A mai magyar irodalmat csakis társadalmi vonatkozásban lehet vizsgálni, nem pedig vallási vagy faji alapon. Ahogy nincs „magyar-zsidó“ irodalom, épp úgy fából vaskarika a „magyar-katholikus“ és a „magyar-protestáns“ irodalom is. A század elején Ady és Móricz Zsigmond nem református, Babits és Kosztolányi nem katolikus írók voltak, hanem írók. Akkoriban a szabadabb polgári életformákért állt a harc s ebben a küzdelemben az új magyar irodalom is részt vett, akár akarta, akár nem. Ez magyarázza azt a hajszát, melyet az akkori hivatalosság az új magyar irodalom nagyjai ellen indított. Az író mindig a társadalom va-

lamely rétegével tart. E szerint az irodalom osztályozása is csak ilyen szempontok szerint történhet. Vannak maradi tollforgatók és vannak haladó írók. „Magyar-zsidó irodalom“ azonban nincs, mert a zsidóság nem egységes réteg, hanem épp úgy tagolt, mint az a társadalom, amelyben él. A zsidó gyáros közelebb áll az „árja“ gyárhoz, mint a zsidó mérnökhöz; a zsidó szegény a keresztény szegényhez, mint a zsidó kereskedőhöz. Épp így pl. Molnár Ferenc közelebb áll Herczeg Ferenchez, mint Molnár Ákoshoz. Az sem áll, hogy aki magyarokról ír feltétlenül magyar, mint ahogy aki zsidókról ír, az sem okvetlenül zsidó. Az pedig, aki mielőtt értékelné valamely írást, előbb a szerző származási adataira kíváncsi, ne is olvasson, az ilyennek nem jó irodalom kell, hanem árja, turáni vagy sémi ősök.

Sós Endre bevezetése azt állítja, hogy a kötet „dokumentálni kívánja, hogy az ország lakossága nemcsak árja és fajmagyar milliókból áll, hanem, többek között, olyan zsidóhittű és zsidószivű százazerekből is, akik teljes sorsközösségben élnek a magyar kispolgárság, parasztság és munkásság millióival“. Ezzel szemben az írók mást mondanak. Ők csak a kereskedő zsidót látják s ha — nagyon ritkán — a dolgozó zsidókról is megemlékeznek, romantikus legendává szövik.

A kötet íróiról — egyenként — kevés a megjegyezni való. Pap Károly írása regényrészlet, Zelk Zoltáné szintén s így mint kiszakított részek nem bírálhatók. Goda Gábor és Zsigmond Ede novellái közepesek. Barabás Tibor, Keszi Imre és Vészi Endre zsidó giccseket irtak, szintegy Barát Endre és Pataki Arthur is. Az egyetlen vérbeli írás a kötetben Molnár Ákos „Uj albérlő“ c. novellája. A kötetet a budapesti Periszkop adta ki. (Lukács Imre)

SOMLYÓ GYÖRGY: A KOR ELLEN. (Versek) Tulajdonképpen nem is egy bizonyos író-

ról, de a mai fiatal magyar költő-nemzedékről kellene bírálatot, sőt terjedelmes tanulmányt írni, az alig húszéves Somlyó György első verseskötetével kapcsolatban. Arról a nemzedékről, amely földig hajolva egy-egy túldekorált kép, hűvösen megfogalmazott jelző előtt s fittyet hányva mindannak, ami magát a verset, az érzelmek és indulatok atmoszféráját, az ösztönös költőiséget jelenti, mindmáig nem tudott felhagyni olcsó hatást kieresztelő „versírói mechanizmusával“.

Nem csoda, hogy a fiatal Somlyó György, aki pedig vitán felül tehetséges költő, nem képes keresztül-törni ezt a megcsontosodott „irányt“ és Szabó Lőrincről, Babitsról át József Attiláig minden hangot kipróbál, minden „kész“ kép-sémát, sőt egyes szavakat is „feldolgoz“ verseiben, nehogy lemaradjon a bűvészműtatványokról, ahol társai a „költői verselés“ legfurább csínyjeit és meglepetéseit segítik a levegőbe. Ismétlem, nem Somlyóról van itt szó. Ez a tehetséges ifjú poéta mindent megad, amit versírói készsége mellé bizonyítékul állíthat. Nyelvezete szokatlanul tiszta és finom, gondolatának mélysége, már amennyire kapkodó és kialakulatlan világszemlélete engedi, megóvjá őt mindattól, ami mesterkéltség hangulatokba ringathatná. Különösen kötetének utóbbi verseire gondolunk, amelyekben már nemcsak a forma, de a tartalom szempontjából is egyénibb, ösztönösebb meglátások vezetnek.

Hogy mivé, merre fejlődhetik? Attól függ, minő mértékben tudja kivonni magát társai bűvköréből. Ma még átöröklött kifejezési sémák máza tapad a verseire, ám a kritikus tisztában van azzal, hogy e máz alatt tekintetbe veendő értékek kalódnak. Somlyó Györgyön áll, hogy ezeket frissen és szabadon kiemelje az idegen lerakódások alól. (Berkó Sándor)

A SZIV PEDAGÓGIÁJA. Bármi erős és egyre ismertebb a neveléstan gyakorlati iránya, bár-

mennyire alkalmazzák a pszichotechnika módszereit és bármilyen sokat írtak és írnak még mindig a gyermeki psziché megmérhető felületeinek tudományáról, a nevelés ősi gyökérig nyúló mélységi problémáját: a gyermeklélekkel való kapcsolatot megteremtését, a gyermek befolyását a pszichotechnika sem oldotta meg. Hogyan kell viselkedni a nevelőnek a gyermekkel szemben, hogy az bizalommal legyen irányában, hogyan jut el a gyermek benső lényegének megismeréséhez a tanító, hogyan tud rá igazán hatni, milyen eszközökkel, ezek a kérdések a nevelés eredetétől kezdve mind máig megoldásra váró feladat.

Dumitru Theodosiu: *Pedagogia inimei* (Bucuresti 1940) című könyve a nevelés éppen e benső, lényegi részének fontosságát juttatja kifejezésre. A szeretet, a jóság, a szelidség az állatra is bebizonyítható jó hatással van. Számtalan átélés és másoktól hallott, állatvilágból vett példa után természetesen találja azt a kérdést: vajon a gyermekre, ki ösztöneiben, érzelmi világában, intelligenciájában magasabb fokozat, mint az állat, nincsen-e hatása a jóságnak, a szeretetnek? Rousseauval az élen számos nagy nevelővel feleli Theodosiu, hogy igen. Mintahogy — egészen biztos, hogy a rosszaság, gonoszság gonosz-ságot szül, a gyermekre sugárzó jóság a jó felé fordítja a lelkét. Érdekes, hogy néhány korszerű nagyszerű filmben (Fiuk városa, A jövő útja, Rács nélküli börtön stb.) mennyire visszatükröződik a pedagógiának ez a ma már alig vitatott elve: jónak kell lenni a gyermekkel, éreztetni kell vele saját tehetségének örömét, saját cselekvésének boldogító tudatát. Szeretni kell a gyermeket, saját magának megfelelő légkört kell kialakítani körötte, amelyben szeretetet, jóságot érez a külvilágtól. Theodosiu ismerteti a Fiuk városának mesebeli légkörét s a mindennapi élet néhány érdekesebb kísérletét. Mindenekelőtt Montessori iskoláját, amely a tanítót is

gyermekké alakítja át, hogy minél tökéletesebb legyen a külső világnak a gyermek lelkéhez való idomulása, majd Bakule prágai kísérletéről emlékezik meg. Bakule a gyermektársadalom kivettjeiből, a nyomorék, testi-lelki fogyatékoságokban szenvedő gyerekekből állította fel osztályát. Igaz, hogy fiatalságát, életerejét „osztályának“ áldozta Bakule, de az eredménye tudományos értékű is. Csupán a szerető neveléssel, majd valamennyi fogyatékos gyermektől egészséges, produktív egyént tudott nevelni! A jenai Petersen szintén a gyermek egyéniségének legteljesebb kibontakozását készíti elő szabadságra alapozott módszerével. A Fairhope-i (Egyesült Államok) új iskola szintén hasonló alapokon épül. Még csak osztályok sincsenek az iskolában, írni-olvasni 9 éves koráig nem tanul a gyermek, csak akkor, amikor természetes szüksége lesz gondolatait írásban közölni és a másokéit megismerni. Meriam professzor Missuriban felállított kísérleti iskolája szintén tökéletesen a gyermek vágyaihoz, egyéniségéhez igazodik. H. Lietz Német- és Ed. Demolins Franciaországban kísérleteztek szintén a szeretet módszerével és eredményeik a módszer helyessége mellett szólnak.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy a szeretet minden esetben helyes nevelést eredményez, hogy a szeretet módszere nem kívánja meg a gyakorlati kutatások eredményeit is felhasználni. De Theodosiu könyve jó figyelmeztető azok számára is, akik csupán a gyakorlati értékű kísérletezésekben vélik a nevelés módszereit felfedezni. Amennyire a tárgyilagosságot tudományos megállapításokra, legalább annyira a szeretet erejére is támaszkodni kell az igazi nevelésnek. (Fekete Ferenc)

EGY ANGOL GENTLEMAN VILÁGNÉZETE. Az u. n. nagyközönség többnyire felháborodva fordul el az őszintén kimondott érdektől, de naiv lelkesedéssel kapaszkodik az érdeket takaró jelszó-

ba. Amikor pl. a világháború kitörésekor Grey angol külügyminiszter őszintén kimondta, hogy Anglia érdekei szempontjából szükségesnek tartja a háborúba való belépést, a központi hatalmak sajtójában felviharzott a megvetés: „kalmár Anglia!“ Mert a háború — így a kispolgár — heroikus küzdelem, amely eszmények megvalósításáért folyik és nem üzleti mérlegelés alapján. — A látszat és a valóság viszonyának feltüntetése azóta sokban módosult. Ma Németország az, amelyik nyíltan érdekeire hivatkozik, viszont Anglia a nyilvánosság előtt a kis nemzetek szabadságát, az emberi jogok helyreállítását hangoztatja, bár természetes, hogy polgári létéről, nyersanyagjairól, piacairól van szó. A diszkrepánia a tényleges indítókörök és az idealista jelszavak közt annyira nyilvánvaló, hogy sokan megörökönyödve állnak meg előtte és keresik a magyarázatot. Hogy lehet például, hogy az az Anglia, amely gyarmatbirodalmat teremtett és nemzetek sokaságán uralkodik, a kis nemzetek szabadságának üdvös voltát hangoztatja, kérdi a semleges szemlélő? Nem hisszük, hogy a jelszó-hívó angol kispolgárok nagyrésze képmutató lenne, legalább is nem mutat erre az a véletlenül kezünkbe került angol regény, amely a mostani háború előtt, éppen a lengyel bonyodalom tetőpontján került ujabb, nem tudni, hányadik, kiadásra, Ian Hay könyve Pip, egy fiatalember románcja nem „nagy“ regény. Becsületes, rokonszenves, friss írás, szolid pszichológiai kidolgozással. Cselekménye önmagában nem igazolja, miért kellett ezt a könyvet új és olcsó kiadásban kihozni Angliában a nemzetközi izgalom forróján. Pip, a jómódu angol fiatalember, gyermekkorát kapjuk a könyvben, az iskolát, sportot. Egyik tanára felfedezi benne a született crickekjátékost, 10-20 oldalon criketmérkőzések szakszerű leírása szóra-koztat. Pip otthagya az egyetemet, feje nem veszi be a tudást. Apja váratlan halálakor kiderül, hogy az

őreg orvos szép vagyonát kétes spekulációba, holmi rézbányák papírjaiba fektette, amelyek talán sokat hoznak majd egyszer, egyelőre azonban semmit. Pip szegényen, munkásnak áll be egy autógyárba, ahol képességeivel és akaratával felküzdi magát, a tulajdonos társnak fogadja. Ekkor úgy véli, megengedheti magának a nősülést. Régi gyermekkori ideáljának vall szerelmet s mint sportember golfmérkőzést kér a lánytól, tét: a házasság. Ha Pip nyer, a lány férjhez megy hozzá, ha veszít, fuccs a házasságnak. A lány persze — egészséges ösztönének engedve, elutasítja ezt a megalázó és nevetséges ötletet, de el kell fogadnia a mérkőzést, mikor Pip emlékezteti arra, hogy neki ma az Anglia-Ausztrália nemzetközi cricketmérkőzésen az angol színeket kellene képviselnie, ő azonban nem ment el a mérkőzésre, hogy a leánnyal játszhasson, hogy bizonyítsa neki — saját szavaival — felsőbbrendűségét és akaraterejét. A lány méltányolja a hallatlan áldozatot, a mérkőzés elkezdődik és különböző bonyodalmak, összeveszés és a mérkőzés abbahagyása után, házassággal végződik.

A könyv népszerűségét és újradiszkusszióját a könyv angol atmoszférája igazolja, az a világfelfogás, amely Pip jellemrajzával piederasztárra emeli az angol sportembert. Pip a fair play embere, korrekt, gondolkodása megfelel az angol józan észnek. Szellemi horizontról, világnézetéről nem lehet Pipnél beszélni, csupán szilárd jellemről. Keveset beszél, szíves és rugalmas, mint az acél, zárkózott és szemérmesen gyöngéd, minden irigység és féltékenység nélkül, és szent előtte a kötelesség. Nem beszél tetteiről, pedig bálvány a az angol közönségnek, sőt már annak idején az iskolának, ahol „...az agy nem számít, csak az ügyesség, ahogy valaki kézzel, lábbal, izommal kezeli a labdát“. A naiv lelkű, de nemes lelkűletű sportember képében az angol polgár saját maga ideálképét kapja, azt, amilyennek látni

akarja önmagát, vagy amilyen lenni szeretne. Vagy, ahogy Pip ebédközben eltűnődik: „...Az asztaltársaság látványa megdöntötte volna mindenki véleményét, aki az angolszász faj dekadenciájáról beszél. Micsoda nagyszerű társaság! A lányok — lányok, ezért minden kritikán felül. És a férfiak? Talán fiatalosak voltak és konvencionálisok — bizonyára mindegyik hajlandó lett volna megölni apját az uccán, ha az őregurat készenkötött nyakkendővel látja — de Pip tudta, hogy legtöbbjük tiszta és egyenes, mint ő maga“.

„Nem nagyigényű könyv — írja róla egyik angol kritikusa — de felfrissít, mert híjján van minden konvencionálizmusnak és álszenteskedésnek“. A konvencionálizmus kérdését a fentiek után fölösleges lenne bolygatni. Álszenteskedés pedig csakugyan nincs benne, mert ehhez kettő kell: kell, hogy az álszent ismerje a dolgok tényleges összefüggését és ezeket elhallgassa, eltitkolja vagy hamis összefüggéseket hazudjon. Aki nem gondolkodik, hanem csak átveszi a véleményeket, nem is lehet álszent. Pip sem álszent, és a könyv sem szenteskedik, mikor egyszerűen nem beszél Pip és az angol középosztály anyagi létfeltételeiről. Becsületesen mutatja meg azonban a dolgokat, úgy ahogy azok az angol polgár tudatában megjelennek, távolabbi összefüggéseik távlata nélkül. Holmi spekulatív rézpapírokba fektette öregem egész vagyonát, mondja Pip. Körülbelül ennyit tudott Pip egész generációja, rézről, ércről, aranyról és gyémántról — az a generáció, amely hívón hajtotta vére a kis bur parasztköztársaság ellen a háborút. (Rhodes Cecil, a viktoriánus angol gyarmatpolitikus, persze többet tudott — tudott aranyról és gyémántról, mikor vérrel, vassal, háborúkkal megvetette az afrikai angol gyarmatbirodalom alapját.)

Pipnek azonban, minthogy nem gondolkodó fő, eszébe sem jut saját létfeltételeit kutatni. Kődös ismerek-

tei vannak holmi értékpapirokról, pedig ezeken, a mögöttük levő gyarmati kincseken és az alacsony ben-szülött-bérekben nyugszik az angol középosztály jóléte. „Az angol korona legszebb ékessége“, India, eredetileg egy magáncég koncessziós területe volt, és éppen angol közgazdasági könyvekben olvashatunk sokat az East Indian Company 17. századbeli módszereiről. Természetesen uriember, sportember nem foglalkozhatik ilyen elavult históriákkal, aminthogy nem törődhet hur háborúval, vagy a kínai boxerláadás leverésével sem, pedig ezek az események már Pip életében játszódtak le. A mai Pip viszont úgy lelkesedik a kis nemzetek szabadságáért, mint pl. a múlt században a nemeslelkű angol lelkesedett a szabadkereskedelemért. Ezzel kényszerítette ugyanis Kínát, hogy megnyissa kapuit az indiai ópium előtt, — ami azonban csakis a szabadkereskedelem tisztos elvének értelmében történt. Viszont így számos rokonszenves és korrekt angol gentleman szentelhette életét a sportok előmozdításának, hála „holmi“ ópiumpapírok rohamosan emelkedő osztalékának.

Pip ilyenformán valóban egyeneslelkű ember s a minden álszentesség nélkül való könyv ujrakiadása is indokolt. Hiszen az angol közvélemény tudatában a valóság helyett — szubjektive és hívón ma is a látszat jelenik meg és az érdekcsoportok harcait elfedi az eszmények göze, melyek sokkal alkalmasabbaknak bizonyultak a Birodalom érdekeinek védelmére, mint bármely más, az angol hagyományokkal esetleg ellenkező módszer. (Adám Elek)

A FÖLD ÉS MI. „Ez a könyv vészkiáltás. Azokhoz szól, akik vakon botorkálnak a világban és nem tudják, hogy életüket minden pillanatban láthatatlan veszedelmek fenyegetik“ — így vezeti be Georges Lakhovsky francia természettudós **A föld és mi** (La terre et

nous. Pasquelle Editeurs, Paris.) című a tellurikus és kozmikus sugárzásokkal s azok hatásaival foglalkozó könyvét. A halál és a pusztulás sugarainak nevezi a föld mélyéből és a világűrbeli érkező elektromos áramlásokat, amelyek jelentőt — mint kifejti, — már évezredek óta észlelik, csak a magyarázat hiányzott, hogy mi okozza e sugárzásokat.

A föld tellurikus kisugárzása Lakhovsky elmélete szerint is elektromos eredetű. A különböző geológiai rétegek alkotó anyaguk szerint más és más elektromos töltésűek: így negatív elektromos töltésű a homok, a gipsz, a meszes és homokos kőzet, pozitív töltésű az agyag, a szén és a fémtartalmú kőzetek. Az ellentétes elektromos töltésű rétegek között állandó kisülési folyamat egyenlíti ki a feszültséget s ez a folyamat okozza a földsugárzást, ami ott jelentkezik legerősebben, ahol két ilyen ellentétes összetételű, tehát ellentétes töltésű geológiai réteg találkozik. Erős földsugárzás észlelhető jó elektromos vezetők: nagyobb fémtömegek, földalatti források és vizerek fölött is. „A földsugárzás vezette Mózes vesszejét is — írja Lakhovsky, — amikor vizet talált a pusztában s ez a sugárzás lendíti meg a mai fém, olaj és vízforráskutatók keresővesszőit, ingát és műszereit is. A földsugárzás oly erős, hogy különösen érzékeny emberek műszer nélkül is megérik, s érzik és menekülnek előle az állatok is, csak az ember nem vesz tudomást róla s nem keres védekezést...“ Már pedig Lakhovsky szerint a földsugárzás az oka minden betegségnek: elsősorban a ráknak, fekélyeknek és daganatoknak. A földsugárzás okozza az öregedést, az idegrendszer megbetegedéseit s azokat a rejtélyes haláleseteket és szerencsétlenségeket, melyekre a tudomány eddig nem talált elfogadható magyarázatot. „Képzeld el, — írja, — hogy valamely ház ilyen rétegtalálkozás, földalatti forrás, vagy na-

gyobb fémtömeg fölé épült s az ágyak véletlenül a kisugárzási vonal fölé kerültek. Az ilyen ágyban alvó előbb-utóbb súlyos beteg lesz, hiszen naponta nyolc-tizenkét órán át kiteszi magát a rádiumnál is rombolóbb kisugárzásnak. A védekezés első feltétele: ne építsünk ilyen kisugárzási pontok fölé s ha az épület már áll, helyezzük el a felkvőhelyeket a sugarak legtöbbször alig 50-60 centiméter szélességű vonalából. Lakhovsky szerint mindegy, hogy a ház emeletes vagy földszintes, mert a sugárzás még kétezzer méter magasságban is változatlan erővel jelentkezik, hiszen a felhőzet elektromos töltése is mindig azonos azzal a területével, mely fölött „a felhő áll”.

Ezen a ponton elcsuszlik kisse Lakhovsky elmélete. A felhő nem „áll” bizonyos pontok fölött, hanem a felső légrétegek áramlása sodorja szerteszét vagy sűríti össze. Azt már Lakhovsky sem meri állítani, hogy a légköri elektromos kisülések mindig az ellentétes geológiai rétegek találkozási pontjai fölött zajlanak le. Éppugy vitatható az az állítás, hogy a vulkánikus jelenségeket, az apály és dagály tüneményét is a földsugárzás okozza.

„Vannak olyan geológiai rétegek, — olvassuk egy helyen, — melyek tellurikus kisugárzásának hatása alatt az ember ideges, nyomott kedélyű, kedvtelen és képtelen minden komoly munkára. Helyenként a tellurikus sugárzás oly intenzív, hogy szívbénulást okoz, vagy öntudati zavarokat, melyek hatása alatt előfordul, hogy a gépkocsivezető elveszti uralmát a kormány fölött”.

„Mit gondolnak, — kérdezi, — miért kívánczik mindenki vissza Párisba, aki valaha is ott járt? Azért, mert a világ kulturájának és szórakozásainak központja? Nem. Nem a Quartier Latin és nem is a Montparnasse emléke okozza ezt a nosztalgiát! Az igazi ok az, hogy Páris olyan száraz, homokos talajon épült, amely fölött a tellurikus sugárzás csak alig észlelhető”.

„Ilyen száraz és szigetelt talajok Afrika és Ázsia sivatagjai is és aki sokáig élt a sivatagban — örökké visszakivánczik oda”.

Nem tudjuk, hogy a francia hadsereg gyarmati szolgálatra „itált” tisztjei s Lakhovskynak az idegen légióban szolgáló honfitársai ezen a véleményen vannak-e s vállalnák-e ezeket a kissé merész „igazságokat”?...

A könyv további részében kifejti, hogy az élőlény teste éppugy ellentétes elektromos töltésű sejtekből áll, mint a föld. Amíg az élő elektromos gép: növény, állat, ember megfelelően reagálhat a hő, fény, hang érzetét kiváltó s az anyagcserét és a szervezet belső kiválasztó munkáját szabályozó kozmikus sugárzásokra, melyek az egész világot egyetemesen azonos ritmus szerint kormányozzák — a szervezet egészséges. A tellurikus sugárzás azonban előbb-utóbb a veszélynek kitett sejtrészek reakcióképességének (oszillációs-képességének) csökkenését, elhalását idézi elő. Így keletkezik a rák, a különféle daganatok, ez az oka az öregedésnek és a halálnak.

A gyógykezelés módja tehát mindig ugyanaz: vissza kell adni a beteg sejt oszcilláló képességét. Lakhovskynak, — mint kifejti, — sikerült is ezt elérnie egy különleges készülékkel, amely mindazokat a rezgésszámú hullámokat egyszerre és nagy intenzitással kisugározza, melyek behatására a szervezet egészséges része megújíthatja vagy újra munkába állíthatja az elhalt vagy reakcióképességét elvesztett sejteket. A készülék eredményeit klinikai kísérletekkel igazolja.

„Egyetlen célom, — írja az utolsó fejezet végén — hogy a világnak megmutassam az igazságot és megváltssam szenvedéseitől. Ma még kételeyekkel fogadnak, de az igazság végül győzni fog”.

A világ mindig kételkedve fogadta a megváltókat, akár tudományos, akár pedig valamilyen elvont, természetfölötti igazsággal jelentkezték s mi tagadás, a kétely Lak-

howsky világmegváltó teóriáival szemben sem indokolatlan... (Köves József)

ALFRED CHAPUIS: LA SUISSE DANS LE MONDE.

(Payot, Paris 1940) A mai háború közepette kis államról írt műben nem igen nyilvánulhat meg remény és optimizmus. Svájcra szóló könyvében Chapuis is elsősorban az idők nehézségeire utal a kis államokat illetően s a könyv előszavában így ír: „A háború Svájcban is gazdasági és erkölcsi zavarokat idéz elő, amiket azonban e könyvben, mely a békés Svájc időtlen arculatát tükrözi, nem említhetünk“. És valóban: szó sem esik arról, miként próbál megbirkózni az eléje tornyosuló nehézségekkel a megpróbáltatások nehéz idejében a latin és német tenger közé ékelt kis semleges ország. A kis államok létjogosultságát tagadó propagandák korában azonban a szerző már az első oldalakon országa életjogának történelmi bizonyítására kényszerül: „Svájc nemcsak földrajzi fogalom, hanem mindenekelőtt politikai alkotás“.

A könyv felöleli Svájc minden kérdését. Történelmén kívül tanulságos és értékes képet ad Svájc iparáról, mezőgazdaságáról, irodalmáról s népi és kulturális kérdéseiről is. Talán mégis legtöbbször mondanak, a legjellegzetesebbek a könyvnek a svájci demokrácia aktuális kérdéseiről s az ország nemzetközi helyzetéről szóló fejezetei. A demokrácia meghatározásánál a nemrég elhunyt Motta szavait idézi: „Nincs egyetlen történelem sem, melyben a demokrácia eszménye nagyobb érvénnyel nyilatkozott volna meg és halározottabb folytonossággal tökéletesedett volna“. De nem marad meg itt: „Egy gazdaságrendszer, amely pl. egyetlen osztály kezében hagyná a javakat majdnem illuzórikussá tenné a politikai egyenlőséget“. Ezt a megállapítását a svájci valóságra alkalmazva arra a megállapításra jut, hogy minden polgári jog ellenére Svájc gazdasági életében a munkást,

mint termelőt mégis csak egy megmerevedett rendszer gazdasági törvényei tartják hatalmukban.

Nemzetközi vonatkozásban a semlegességet tartja Svájc egyetlen lehetséges külpolitikai megnyilatkozásának, de úgy látja, hogy az új háború komoly megpróbáltatások elé állítja a kis ország hagyományos semlegességi politikáját.

Kétségtelen érdeme a könyvnek, hogy egységes képet nyújt Svájc gazdasági és kulturális életéről. Történelmi visszapillantását gyakran váltják fel szigorú statisztikai adatok, melyek szemléltetőbbé teszik a fejlődés menetét. Svájc irodalmát kiforrott nemzeti irodalomként kezeli. „Négy nyelv egy irodalom“ — ez szerinte a svájci irodalom leg-sajátosabb jegye. A könyvet Eiter elnök szimbolikus szavai zárják: „Mi el vagyunk szánva folytatni országunk történelmét“. (Járai Rezső)

HORVATH IMRE VERSEI.

(Elszánt kötelesség. Grafika. Nagyvárad 1940) Horváth Imre rövid időközben immár második verseskönyvét jelenteti meg. Már előző kötete (Adj, kertem több virágot) megérdemelt figyelmet és jogos várakozást ébresztett iránta, és friss kötete örvendetesen bizonyítja, hogy a várakozás nem volt alaptalan.

Horváth Imre igénytelen és tétova kezdetek után találta meg lírája mai hangját. Első versei vidékies hangulatokkal, elkésett érzelmvilágokkal a századelő lírájának után-érzésekként hatottak. Eredeti tehetsége csak újabb termésében bontakozott ki. Verseiből egy fegyelmezett, fontoló, képre, jelzőre igényes költőt ismertünk meg, a négysoros vers, a miniatűr forma mesteri kezelőjét. Bizonyára a kínaiak s főként Kosztolányi példája hatott rá. Nem a modor vagy az eszközök átvételére gondolunk. Horváth Imre esetében a csattanó formai ráhibázás eredeti készségre, sajátos költői észjárásra vall. Azt mondhatnám: négysorosokban gondolkodik, mint

ahogy van költő, aki szonettekben gondolkodik. Horváth Imre virtuóz biztonsággal kezeli ezt a látszatra igénytelen, valójában azonban próbára tevő formát. Mennyi szemérmes vallomás van ebben az éteri hangon rebegő világi könyörgésben:

A túlvilági rózsák
és lilomok szebbek.
Adj, kertem több virágot.
Sírrom, adj kevesebbet.

A modern szerelmi érzés kuszált-sága négy összevillanó paradox hasonlatban:

Jó vagy, mint mások kenyere.
Szép, mint a szó, mit titkolok.
Hű vagy, mint a gyűlölködés.
És híres, mint a gyilkosok.

A ferences lelkű korhely hajnali társalkodása sétatotjával:

Mást akart ő is, amikor kihajtott,
mint büszke nád. Most öröm és
rabom.
Hogy hajnaltájban hazafelé tartok,
rároskadok — és megsimogatom.

Ezeket az idézeteket előző kötetéből vettük. — Uj verseiben a fenyegedett kortárs szorongó hangja uralkodik. A keserűen groteszk Réműlet, az elborult hangú Nekik jobb és a méltóságos, aratóünnepi ritmusú Péterpál a háborús esztendő nyarának vészterhes, fojtogató hangulatát idézik.

A kor gyűlöletes jelenségeire célzó verseiben (Féregsors, Horog) a fojtott emóció az allegória személytelen szigorába öltözködik, de az állítózatú versekből csak úgy sziszeg a titkolható megvetés. Ez a szó: „háború“ egyszer sem fordul elő kötetében, de versei fölött a félelem sötét felhője ül. A halál gondolatát hessentgető, titkos „félelmekkel“ és bogaras rettegésekkel teli költőt meglegyintette a vesztébe rohanó világ páni félelme. A vihart féltő, szörnyedt számárbózságból a réműlet jogának hirdetését hallja. Az emberi

felhördülésre gyáva korban az állati félelem harsonája hirdeti a világ lappangó igazságát...

Utoljára hagytuk négysorosait. A pompás költői találatok egész füzérét kapjuk kötetében. Az Alföldi től bájos humorú rajza a kínai versek finomságaival vetekszik:

Tenyérnyi fagy. Ez itt a sarkvidék.
Rátűz a nap — s olvad a percnyi hó.
Lakából egy zömök veréb kilép —
s tipeg, topog. Ő itt az eszkimó.

Máshol négy sorban egész „világképet“ kanyarít, mint ebben az antik dertűvel mosolygó látomásban:

Perdül a föld: szeszélyes, csonka
kocka.
Véle az ég terén pihenni dőlt
arkangyalok egymásközt dévaj-
kodva
ütik agyon a végtelen időt.

Idézzük még az Idegen nő című versét, amely merész hasonlatában összefogott képeivel a süritő forma remeke:

Hideg vagy, mint a héber temető.
S homlokod fehér márványa alatt, —
mit hajad sötét indája benőtt, —
titokzatos halottak nyugszanak.

A kötetet román és francia költők verseinek fordításai egészítik ki. Maurice Fombeure didergő hangulatu háborús Nocturnójának átérzett fordítása különösen sikerült. (Korvin Sándor)

A Z AMERIKAI BÖRTÖNMUNKA. Haynes E. Frednek a múlt év végén New-Yorkban megjelent könyve (The American Prison System, McGraw-Hill, 1939) az általános kérdések felvázolása után azoknak az Egyesült Államokbeli kísérleteknek történetét ismerteti, melyek arra irányultak, hogy a foglyok munkáját a szabad ipar és kereskedelem jogaiban részeltessék. Megállapítja, hogy már az 1929. évi válság előtt nyilvánvaló volt a fog-

ságra ítélték munkájának egyre nagyobb fontossága, főleg a vállalatoknak végzett munka megszüntetésével s a fogvatartottak munkájának saját kezelésben való értékesítésével. 1922 után a börtön-munka megszüntetésére irányuló ellenzéki mozgalom azonban újból erőre kapott. 1933-ban az Egyesült Államok 15 állama törvénybeiktatta, hogy tilos a fogvatartottak által készült áruk külföldi eladása, s követelték ezen áruk eredetének külön megkülönböztető jelzéssel való ellátását. Az N. R. A. törvénytervezeteibe utasítások kerültek be a ruházati, gyapot és más iparokat illetően, melyek a börtönökben készült cikkek szabad kereskedelmi forgalmát voltak hivatva megakadályozni. 1934 januárjában azonban az Egyesült Államokon belül különböző államok újabb önkéntes megállapodásra jutottak, a rabok által előállított iparcikkekre vonatkozóan. Egyöntetű órarendet állapítottak meg a dolgozó foglyok számára, valamint termelő gépek használatát is engedélyezték. A ruházati és gyapot-ipar munkarendjéhez alkalmazkodva, a börtönök igazgatósága heti 40 órától heti 36 órára

csökkentették a munkaidőt. 1934 októberében egy az N. R. A. által küldött bizottság megvizsgálta ezt a megállapodást. Meghallgatta a szervezett munkásság képviselőit, akik követelték, hogy a börtönökben előállított és a szabadon termelt áruk közötti tisztességtelen versenyt azonnal szüntessék meg. A bizottság úgy határozott, hogy a börtönökben készült áruk kereskedelmi forgalmát meg kell szüntetni és javaslatokat is tett ebben az irányban. 1935 szeptemberében végül az elnök egy szervert létesített, melynek hivatása a börtön-munka újjászervezése s a kérdésnek végleges megoldása volt. Ez a szerv a különböző államokban végzett tapasztalatok alapján egyre készíti módosító javaslatait az ellentétek elsímitására.

Szerző véleménye szerint azonban az a viszály, mely a börtönökben készített fogyasztási cikkek körül felmerült, nemcsak az ezekkel az árukkal üzött tisztességtelen verseny ellen irányul, hanem általában a verseny ellen, amit a börtönökben előállított cikkekkel a munkásság érdekei ellen folytatnak. (Szeremley László)